

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Recenzenti:

Mgr. Nicol Janočková, PhD.
doc. PaedDr. Jozef Pavlovič, CSc.

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
KATEDRA SLOVENSKEHO JAZYKA A LITERATURY
PEDAGOGICKEJ FAKULTY TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE

ANDREJ ZÁVODNÝ

**PREDNÁŠKY A PRAKTIKÁ
Z MORFOLÓGIE
SLOVENSKEHO JAZYKA II**

TRNAVA 2016

*Vždy sa niekto nájde, na koho názor bývame zvedaví,
ale vždy to býva len preto, že sa nám podobá.*

L. Ballek – Južná pošta

*S úprimnou vdakou za trpezlivosť a tolerantnosť
venujem svojej manželke a celej rodine.*

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2016
© PaedDr. Andrej Závodný, PhD., 2016

ISBN 978-80-568-0003-4

OBSAH

1. Slovesá (Verbá)	16
1.1. Lexikálno-sémantické rozdelenie slovíes	16
1.1.1. Plnovýznamové slovesá	17
1.1.2. Spôsob slovesného deja	20
1.1.3. Neplnovýznamové slovesá (pomocné)	22
1.1.3.1. Fázové slovesá	22
1.1.3.2. Limitné slovesá	23
1.1.3.3. Modálne slovesá	23
1.1.3.4. Sponové slovesá	24
1.1.3.5. Kategoriálne slovesá	25
1.2. Gramatické morfologické kategórie slovíes, časovanie slovíes (konjugácia)	26
1.2.1. Kategórie, ktoré utvárajú zhodu (kongruenciu)	26
1.2.2. Kategória času (tempus)	27
1.2.3. Kategória spôsobu (modus)	28
1.2.4. Kategória slovesného rodu (genus verbi)	30
1.2.4.1. Zvratné pasívum	31
1.2.4.2. Opisné (perifrastické) pasívum	32
1.3. Lexikálno-gramatické slovesné kategórie	34
1.3.1. Slovesná intencia	34
1.3.1.1. Intenčné prechody slovíes	39
1.3.1.2. Osobné (personáliá) a neosobné (impersonáliá) slovesá	41
1.3.2. Slovesný vid (aspekt)	42
1.3.2.1. Zmena slovesného vidu	43
1.3.2.2. Jednovidové a obojvidové slovesá	45
1.4. Zhrnutie vzájomnej limitácie slovesných gramatických kategórií	46
1.5. Klasifikácia slovesných tvarov	47
1.5.1. Neurčité slovesné tvary	48
1.5.1.1. Prechodník (transgresív)	48
1.5.1.2. Príčastia (participiá)	49
1.5.1.2.1. Činné príčastie prítomné (prézentné aktívne participium)	50

1.5.1.2.2. Činné prídavné mená (préteritové aktívne participium)	51
1.5.1.2.3. Trpné prídavné mená (pasívne participium)	51
1.5.1.3. Slovesné podstatné meno (verbálne substantívum)	52
1.5.1.4. Neurčitok	53
1.5.2. Zvratné a nezvratné slovesné tvary	54
1.6. Zvratné slovesá a ich morfológická analýza	54
1.7. Zaradenie slovies do časovacieho (konjugačného) vzoru (typu)	61
1.8. Pravopis slovies a ich využitie v praxi	68
2. Predložky (Prepozície)	71
2.1. Klasifikácia predložiek	71
2.2. Použitie niektorých predložiek	72
2.3. Pravopis predložiek a ich využitie v praxi	75
3. Spojky (Konjunkcie)	78
3.1. Klasifikácia spojok	78
3.2. Pravopis spojok a ich využitie v praxi	81
4. Častice (Partikuly)	84
4.1. Klasifikácia častíc	84
4.2. Homomorfia častíc s inými slovnými druhmi	87
4.3. Pravopis častíc a ich využitie v praxi	87
5. Citoslovčia (Interjekcie)	90
5.1. Klasifikácia citoslovciac	91
5.2. Pravopis citoslovciac a ich využitie v praxi	92
6. Morfológické cvičenia a rozborov	93
6.1. Slovesá (Verbá)	93
6.2. Predložky (Prepozície)	96
6.3. Spojky (Konjunkcie)	98
6.4. Častice (Partikuly)	100
6.5. Citoslovčia (Interjekcie)	101
6.6. Ukážka komplexnej analýzy slovných druhov	103
7. Náčrtv riešení cvičení a rozborov	104
Literatúra	114

SKRATKY A ZNAČKY

*	(potenciálna, aj nesystémová) rekonštrukcia tvaru
→	smer (slovotvornej, gramatickej) motivácie
∅	prázdna alebo nulová morféma
A	akuzatív
CM	kongruenčná morféma, morfa
D	datív
DM	derivačná morféma, morfa
EJ.	Encyklopédia jazykovedy
FM	formová morféma, morfa
G	genitív
GRM	gramatická relačná morféma, morfa
I	inštrumentál
ide.	indoeurópsky
IFM	interfigovaná fonologická submorféma, submorfa
IRM	infigovaná rozširujúca submorféma, submorfa
IT	intenčný typ
KM	koreňová morféma, morfa
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka
MM	modifikačná morféma, morfa
MR	mužský rod
MSJ.	Morfológia slovenského jazyka
MSS.	Morfematický slovník slovenčiny
L	lokál
N	nominatív
os.	osoba
PČP.	Pravidla českého pravopisu
pl.	plurál
psl.	praslovanský, praslávsky
PSP	Pravidlá slovenského pravopisu
PSPŠP.	Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax
sg.	singulár
SG.	Slovenská gramatika
SKMS.	Slovník koreňových morfém slovenčiny

SM	spájacia submorféma, submorfa
SNK.	Slovenský národný korpus
SR	stredný rod
SSJ	Slovník slovenského jazyka
SSS	Synonymický slovník slovenčiny
SSSJ	Slovník súčasného slovenského jazyka
SSSJM.	Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia
ŠVP.	Štátny vzdelávací program
TF	tvarotvorný formant
TM	tematická submorféma, submorfa
TZ	tvarotvorný základ
V	vokatív
VSSS.	Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe
VT	valenčný typ
ŽR	ženský rod

REGISTER TERMÍNOV¹

adjektívium: slovný druh, ktorý má formu adjektíva a je schopný vstupovať do kongruenčných vzťahov so substantívom (napr. *prvý, každý, otcov, samé*)

časovací (konjugačný) vzor (typ): paradigmatické sloveso, ktoré svojimi formálnymi vlastnosťami ako typický príklad vhodne reprezentuje celú skupinu sloves s rovnakým časovaním – s rovnakými tvarotvornými (a slovotvornými) znakmi; sloveso sa do istého časovacieho typu zaraďuje podľa vokalicových kvalitatívnych a kvantitatívnych modifikácií tematických submorfém v rôznych slovesných tvaroch; hoci v zhode s niektorými jazykovedcami považujeme za vhodnejší a systémovejší termín časovací (konjugačný) typ, vzhľadom na školskú prax zostávame pri tradičnom termíne *vzor*; je nutné zdôrazniť, že časovací vzor nemožno považovať za gramatickú kategóriu

časovanie (konjugácia): ohýbanie slovesných tvarov podľa slovesných gramatických kategórií zhody, času, spôsobu, slovesného rodu a obmeny lexikálno-gramatických kategórií vidu a intenčného typu

derivatéma: základná jednotka slovotvorby (derivatológie); lexikálna jednotka, ktorá je súčasťou vzťahov slovotvornej motivácie; za derivatému pokladá J. Furdík slovotvorne motivujúce (samo však nemusí byť slovotvorne motivované) alebo slovotvorne motivované jedno- alebo viacslovné jednotky

fóna (hláska): menej abstraktný segment rečového akustického signálu – realizácia fonémy v neopakovateľnom signále reči; základná jednotka fonetiky

fonéma: najmenšia abstraktno-vzťahová zvuková jednotka jazyka, ktorá sa vyznačuje dištingtívnosťou – je schopná meniť význam slova alebo tvaru; základná jednotka fonológie

gramatická konštrukcia: vnútorná organizácia gramatickej jednotky, ktorá je výsledkom syntagmatického konštruovania, t. j. sledu jednotiek vyznačujúcich sa funkčnou zhodou v gramatike

gramatický tvar: formálny prostriedok, ktorý je nositeľom istého gramatického (v prípade plnovýznamových slov aj lexikálneho) významu; ide o vyjadrenie gramatického významu – gramatickej kategórie alebo kategórií, vonkajšími

¹ Definície a vysvetlenia termínov sme čerpali z tejto učebnice, Encyklopédie jazykovedy (1993), monografií Slovenská slovotvorba (Furdík, 2004), Úvod do štúdia jazykov (Ondruš – Sabol, 1984), Morfológia slovenského jazyka (1966) a Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnej zásobe (Pavlovič, 2012).

jazykovými prostriedkami; forma autosémantického (plnovýznamového) slova vo vzťahoch s inými slovami vo vete; synsémantické (neplnovýznamové) slová gramatické tvary nemajú, pretože ich lexikálny význam je gramatického rázu; základná jednotka morfológie

gramatický význam (graméma): obsah gramatických jednotiek (tvarov a konštrukcií), ktorý vzniká spojením čiastkových abstraktných významov jednotlivých gramatických kategórií príslušného slovného druhu (menných, slovesných), dialekticky spätý s gramatickou formou; predstavuje vyššiu abstrakciu ako lexikálny význam – vyjadruje sa ním vzťahová modifikácia lexikálneho významu daného slova, a na rozdiel od neho sa neviaže na jednotlivé slovo, ale na celý slovný druh

neohybné slovo (indeklinábilium): slovo, ktoré nepodlieha flexii – nedajú sa pri ňom teda v rámci určitej paradigmy obmieňať gramatické kategórie, viažuce sa na príslušný slovný druh

intencia (slovesná): zameranosť slovesného deja na substantívum (sekundárne aj na zámeno či substantivizovaný slovný druh) alebo viaceré substantíva, ktoré sú so slovesom, vyjadrujúcim dej, významovo a gramaticky späté; vyjadruje hĺbkovú sémantickú štruktúru slovesného významu

intenčný typ (slovesný): skupina slovies s približne rovnakým lexikálnym významom a s rovnakým súborom substantívnych aktantov, ktoré ho dopĺňajú

konverzia: 1. zmena slovnodruhovej príslušnosti slova bez zmeny tvaru slova; 2. slovotvorný postup, ktorým sa z motivujúceho slova utvára nové slovo zmenou gramatickej prípony alebo jej zánikom; primárne tvarotvorný formant sa zároveň stáva aj slovotvorným formantom (*zlat-o* → *zlat-ý*, *let-iet'* → *let-ŕ*) – v tomto význame je synonymný s termínom → *transflexia*

lexéma: základná jazyková jednotka slovnej zásoby, ktorá je nositeľkou vecného významu, so všetkými jej tvarmi

lexikálny význam: slovný význam – komplexný obsah lexikálnej jednotky (lexémy) v jazykovom systéme; slovný význam utvára seméma (monosémické slovo) alebo viacero semém (polysémické slovo)

menný rod: jedna zo základných substantívnych kategórií, vyjadrujúca vlastnosť substantíva, ktorá pri gramatickej zhode podmieňuje rodový tvar podradného slova v súlade s príslušnosťou substantíva do jednej z troch formálnych skupín gramatického rodu; na rozdiel od ostatných dvoch menných gramatických kategórií čísla a pádu zostáva menný rod (podobne ako pri maskulínach aj kategória životnosti/neživotnosti) pri skloňovaní substantíva (sprostredkovane cez kongruenciu aj prídavného mena, zámena, číslovky, prídavného mena) v rámci jeho deklinačnej paradigmy konštantnou gramatickou kategóriou, ktorá sa dá zmeniť iba slovotvorne (napr. prechýlením)

modifikácia (slovotvorná): jeden z typov onomaziologickej kategórie, keď

pri slovotvornom akte nedochádza k slovnodruhovej zmene a motivát sa od svojho motivanta odlišuje len jednou sémou (napr. prechýľovanie (sémantický príznak rodu): mužský rod – *učiteľ* → ženský rod – *učiteľka*)

morfa: najmenšia konkrétna významová časť vydeliteľná v slovnom tvare; každá realizácia → morfémy ako abstraktnej jednotky

morféma: najmenšia abstraktná znaková jednotka jazyka, ktorá je nositeľkou určitého významu alebo (štruktúrnej) funkcie; v gramatickom tvare slova sa abstraktná morféma konkretizuje prostredníctvom → morfý; vyčleňuje sa na základe opakovateľnosti vo všetkých gramatických tvaroch lexémy a rovnako aj vo všetkých slovách v rámci slovotvorného hniezda

mutácia (slovotvorná): jeden z typov onomaziologickej kategórie, keď sa pri slovotvornom akte realizuje významová zmena motivátu, pričom k slovnodruhovej zmene môže, ale nemusí dôjsť (napr. *plávať* → *plavec*)

neosémia: vznik nového lexikálneho významu v určitej lexéme alebo zmeravenie gramatického tvaru a nadobudnutie nového významu (napr. *státie* (slovesné podstatné meno zo slovesa *stáť*) → (*parkovacie*) *státie* s významom parkovacie miesto); pokiaľ je lexéma monosémická, stáva sa polysémickou (napr. *načítať sa*: 1. *veľa prečítať*, 2. novší význam z oblasti informatiky: (*na webovú stránku, dáta z iného zdroja*) *graficky sa zobrazit'*)

onomaziologická kategória: súbor viacerých slovotvorných typov, zjednotených rovnakým → slovotvorným významom (onomaziologickou štruktúrou)

perintegrácia: prehodnotenie, zmena, zánik alebo deetymologizácia pôvodných morfémových hraníc v slove (napr. plnovýznamové sloveso *byť*: bud-*e-m*, ale pomocné sloveso *byť*: *budem* (*krič-a-t'*); [*ko*]ryt-o: jedna z možných etymológií je z psl. *ryti „ryt“ + predpona *ko- s významom niečo vyryté, vydlabané; Králik, 2015, s. 292)

plurálium tantum: substantívum, ktorému sa zväčša nedá utvoriť singulárový tvar (napr. *nožnice, fašiangy, Topolčany*)

reflexívum tantum: slovesný tvar, ktorého pevnou súčasťou je zvrtný komponent; vždy zvrtný tvar slovesa (napr. *smiat' sa, stmievať sa*)

rezultatívna konštrukcia: (syntaktická) jednotka, ktorá vyjadruje konečný stav ako výsledok predchádzajúcej zmeny diania, napr. konštrukcia so sponou *byť* s infinitívom dokonavého slovesa (*bolo navarené*)

singulárium tantum: substantívum (zriedka slovo z iného menného slovného druhu), ktorému sa zväčša nedá utvoriť plurálový tvar (napr. *hmyz, popol, čo, každý, nikto*)

skloňovací (deklináčny) vzor (typ): paradigmatické slovo, ktoré svojimi formálnymi a významovými vlastnosťami ako typický príklad vhodne reprezentuje celú skupinu slov s rovnakými vlastnosťami a skloňovaním; hoci v zhode s niektorými jazykovedcami považujeme za vhodnejší a systémovejší termín *skloňo-*

vací typ, vzhľadom na školskú prax zostávame pri tradičnom termíne *vzor*; je nutné zdôrazniť, že skloňovací vzor nemožno považovať za gramatickú kategóriu

skloňovanie (deklinácia): typ flexie, ktorá sa primárne viaže na substantíva a sprostredkovane (pomocou kategórie zhody) aj na adjektíva, číslovky, zámená, prídavné a slovesné podstatné mená; je to uvádzanie slov do vzťahov – obmieňanie tvarov slov v jednotlivých pádoch oboch číselných paradigmatom, čím sa zároveň obmieňa aj ich gramatický význam

slovesný rod: vyjadruje gramatickú totožnosť/netotožnosť agensa – vykonávateľa deja – s gramatickým podmetom vety; rozlišuje sa činný rod (aktívum) a trpný rod (pasívum)

slovný druh: najvšeobecnejšia skupina slov, ktorá klasifikuje do tejto spoločnej skupiny všetky slová v lexikálnej zásobe slovenského jazyka na základe spoločných lexikálnych a gramatických špecifik – preto ich možno posudzovať z lexikálneho, morfológického a syntaktického hľadiska

slovotvorný formant: časť slovotvorne motivovaného slova, ktorá sa zľava, sprava alebo z oboch strán súčasne pripája k → slovotvornému základu a významovo či funkčne ho modifikuje; pri niektorých derivátom utvorených transflexne sú slovotvorný a → tvarotvorný formant totožné (napr. *páv*^{SZ/TZ-ť^{SF/TF}}, *zlat*^{SZ/TZ-ý^{SF/TF}})

slovotvorný význam: zoskupenie sémantických prvkov naznačených prvkami slovotvornej formy odvodeného alebo zloženého slova; je rámcom a východiskom → lexikálneho významu slovotvorne motivovaného slova – je abstraktnejší ako lexikálny význam; jeho základnými konštituentmi sú onomaziologická báza (sémantický pendant slovotvorného formantu) a onomaziologický príznak (sémantický pendant slovotvorného základu)

slovotvorný základ: časť slovotvorne motivovaného slova, ktorá zostane po vyčlenení slovotvorného formantu a ktorá reprezentuje základové slovo; J. Furdík (2004, s. 37) definuje slovotvorný základ ako „*časť motivátu, ktorá je sémanticky aj formálne spoločná s tvarotvorným základom (t. j. časťou slova bez gramatických morféom) motivanta*“; v niektorých prípadoch môžu byť → tvarotvorný a slovotvorný základ identické (napr. *páv*^{SZ/TZ-ť^{SF/TF}}, *zlat*^{SZ/TZ-ý^{SF/TF}}), no vždy sa neprekrývajú (napr. SZ/SF: *kniž*^{SZ-ny^{SF}}, *chod*^{SZ-ec^{SF}} – TZ/TF: *knižn*^{TZ-ý^{TF}}, *chodec*^{TZ-ec^{TF}})

spôsob slovesného deja: lexikálno-sémantická kategória plnovýznamových sloves, ktorá súvisí predovšetkým s prefixálnou deriváciou sloves, pričom predpona dopĺňa slovesu isté sémy, no niekedy môže vplývať aj na zmenu slovesného vidu (napr. *dohoriať*, *nakričať sa*)

stupňovanie (gradácia): lexikálno-gramatická kategória, ktorá slúži na vyjadrovanie rozličnej miery vlastnosti kvalitatívnohodnotiacich adjektív a sprostredkovane aj vlastnostných adverbí; pri gradácii dochádza nielen k obmene lexikál-

neho významu (miera intenzity vlastnosti), ale pod vplyvom gradácie sa mení aj gramatický význam a tvar

submorfa: najmenšia konkrétna časť vydeliteľná v slovnom tvare, ktorá je nositeľkou istej (štruktúrnej) funkcie; každá realizácia → submorfémy ako abstraktnej jednotky

submorféma: najmenšia abstraktná znaková jednotka jazyka, ktorá je nositeľkou (štruktúrnej) funkcie; v gramatickom tvare slova sa abstraktná submorféma konkretizuje prostredníctvom → submorfy

transflexia: slovotvorný postup, ktorým sa z motivujúceho slova utvára nové slovo zmenou gramatickej prípony alebo jej zánikom; primárne tvarotvorný formant sa zároveň stáva aj slovotvorným formantom (*zlat-o* → *zlat-y*, *let-iet'* → *let-ŕ*) – v tomto význame je synonymný s termínom → *konverzia*

transpozícia (slovotvorná): jeden z typov onomaziologickej kategórie, keď pri slovotvornom akte dochádza k slovnodruhovej zmene, no lexikálny význam motivátu sa od motivanta neodlišuje (napr. *vykopať* → *výkop*, *smelý* → *smelosť*)

tvarotvorný formant: časť gramatického tvaru, ktorá sa zľava či sprava pripája na → tvarotvorný základ; reprezentuje gramatickú časť gramatického tvaru a je nositeľom gramatického významu; pri ohýbaní sa jeho forma obmieňa

tvarotvorný základ: časť gramatického tvaru, ktorá zostane po odčlenení → tvarotvorného formantu; reprezentuje lexikálnu časť gramatického tvaru, ktorá je nositeľkou lexikálneho významu; pri ohýbaní sa až na prípadné alternácie formálne nemení

typ onomaziologickej kategórie: jednotka vyššieho rádu, ktorá zoskupuje súbor onomaziologických kategórií podľa toho, s akým účelom sa motivované slovo utvorí – zmena významu (mutačný typ onomaziologickej kategórie), obmena významu (modifikačný typ OK), zmena syntaktickej funkcie (transpozičný typ OK)

(slovesná) valencia: gramatická (syntaktická) kategória, ktorá je vonkajším prejavom vnútornej slovesnej intencie, ktorá je zhmotnená v potrebe slovesa viazať na seba z ľavej alebo pravej strany istý počet participantov

vid (slovesný): lexikálno-gramatická slovesná kategória, ktorá vyjadruje časovú limitáciu deja – pri zmene slovesnej kategórie vidu sa nemení len gramatický tvar, ale väčšinou dochádza aj k zmene lexikálneho významu

1. SLOVESÁ (VERBÁ)

Hoci sú slovesá plnovýznamovým slovným druhom, z lexikálneho hľadiska stoja oproti ostatným plnovýznamovým slovným druhom, pretože vyjadrujú dynamický príznak substancie (činnosť, stav, schopnosť, vzťahy medzi substanciami). Neurčitý slovesný tvar, ktorého dynamický príznak sa výrazne oslabil, príznak deja sa spredmetnil a stal sa nezávislým od jeho činiteľa alebo v prípade procesných sloviess od jeho nositeľa, pomenúvame slovesné podstatné meno.² Pri niektorých slovesách sa ich lexikálny význam oslabil natoľko, že ho už nedokážu samostatne vyjadriť, rovnako nedokážu vyjadriť ani slovesnú intenciu, preto sa musia spájať s inými plnovýznamovými slovesami – označujeme ich pomocné slovesá. Z morfológického hľadiska ide o ohybný slovný druh, ktorý dokáže vyjadrovať gramatickú syntaktickú kategóriu zhody (osoba, číslo) a gramatické morfológické kategórie času, spôsobu, slovesného rodu, ale aj lexikálno-gramatické kategórie vidu a intencie. Zo syntaktického hľadiska ide o autosyntagmatický slovný druh, ktorý môže vo vete plniť funkciu viacerých vetných členov. Najzákladnejšou vetnočlenskou funkciou sloviess je prísudok (Chlapec *hrá* hokej. Mama *spieva* pieseň.), no môže byť vo vete aj slovesnou časťou slovesno-menného prísudku (Otec *je* chorý.), vetným základom (*Blýska sa*.), doplnkom (Počuli ho *spievať*.) a tvary slovesného podstatného mena a neurčitku môžu byť podmetom (*Učenie* ma nebaví. *Fajčiť* je zakázané.), predmetom (Neznášam *čítanie*. Podvodníci mi zakázali *vyhrať*)³ či príslovkovým určením miesta (napr. Odišla *nakupovať*.).

1.1. Lexikálno-sémantické rozdelenie sloviess

Z hľadiska schopnosti sloviess vyjadriť úplný či neúplný význam ich možno rozdeliť na *plnovýznamové* a *neplnovýznamové (pomocné)*.

² O názoroch naň a jeho klasifikácii uvádzame viac informácií pri neurčitých slovesných tvaroch.

³ G. Moško (2006, s. 115, 118) z pozície vetnočlenskej platnosti hodnotí neurčitkové tvary v takomto type viet ako polopredikatívne podmetové, resp. predmetové konštrukcie.; iní autori ich však za polopredikáty nepovažujú (napr. Oravec, J. – Bajžíková, E., 1986, s. 146 – 163, z nových prác napr. Pavlovič, Syntax slovenského jazyka I, 2012, s. 35; Syntax slovenského jazyka II, 2012, s. 20).

1.1.1. Plnovýznamové slovesá

Do tejto skupiny patria slovesá, ktoré dokážu samostatne vyjadrovať úplný význam. Ich spoločnou charakteristickou črtou je slovesná intencia a možno ich rozdeliť do 8 intencných typov. Podľa toho, aký dynamický príznak vyjadrujú, pri nich možno rozlišovať **činnostné (akčné)**⁴, **stavové (procesné)**⁵ a **statické slovesá**.⁶ Činnostné slovesá vyjadrujú dianie, činnosť alebo zmenu činnosti, čiže dajakú externú akciu agensa (*rúbať, bežať, slúžiť, vypracovať* a pod.). Subjekt deja je jeho agensom (vykonávateľom) a slovesá ho potrebujú, pretože je vykonávateľom určitého deja, ktorý vyjadrujú. Túto skupinu slovies možno deliť na *nepredmetové* (slovesá 2. – 6. IT a 8. IT), teda slovesá, ktoré nedokážu vyjadriť predmet – paciens deja (*bežať, zvonit, sedieť, horieť* a pod.), a *predmetové* (slovesá 1. a 7. IT), ktoré predmet – paciens deja – vyjadriť dokážu (napr. *karhať, vyrábať, porovnávať*).⁷ Niektoré nepredmetové slovesá vo zvratných trpných tvaroch, utvárajúcich jednočlenné vety, môžu vo vete utvárať rekciiu s nositeľom dispozície v datíve, no tento objekt nie je paciensom deja, vyjadreného nepred-

⁴ Autorky VSSS. (2014, s. 15 – 17) vymedzujú 13 skupín činnostných verb, napr. *realizačné* – vyjadrujú činnosť (napr. *riadiť, spravovať, bojovať*), *behaviorálne* – vyjadrujú prejavy správania sa životného participanta (napr. *hrmotať, stenať, kričať*), *pohybové a polohové* – vyjadrujú pohyb alebo polohu životného participanta (napr. *bežať, kľačať, odísť, vstať*), *kreatívne a deštruktívne* – vyjadrujú totálny zásah pravointenčného participanta, ktorý je činnosťou utváraný alebo deštruovaný (napr. *stvorit, vyrobiť, vyvrátať; zruinovať, zneškodniť, vyhladiť*; J. Dolník (2007, s. 118) slovesá, ktoré majú spoločný význam: „pôsobiť tak, aby istý stav alebo dej prestal jestvovať“, označuje termínom *likvidatíva*.), *komunikačné* – slovesá rozprávania (napr. *hovoriť, povedať, vyjadriť, pripomenúť*; o sémantickej klasifikácii slovies rozprávania (verb dicendi), porov. Nemcová, 1990, s. 68 – 116.) a pod. (porov. aj Sokolová, 1993, s. 24). Ide však o klasifikáciu akčných verb z lexikálnosémantického pohľadu bez výraznejšieho vplyvu na morfológické charakteristiky týchto slovies.

⁵ Autorky VSSS. (2014, s. 15) uvádzajú, že vhodnejšie je používať termín *procesné verbá*, pretože termín *stavové verbá* nejednoznačne pomenúva nemenný stav a jeho nositeľa, ako aj zmenu stavu a jej nositeľa.

⁶ M. Sokolová (1993, s. 12 – 13) označuje činnostné slovesá ako dynamické akčné a stavové slovesá ako dynamické neakčné a pri členení slovies vychádza zo spojenia klasifikácie slovies na základe ich formálnej intencnej hodnoty a sémantických príznakov *kauzativnosti* (spôsobové slovesá poukazujúce na funkciu pôvodcu deja [kauzátora/iniciátora], ktorý spôsobil realizáciou deja zmenu, týkajúcu sa objektu, napr. *doviezť, poslať, pozvať, odniesť* a pod.), *akčnosti* (činnostné slovesá), *dianie* (procesné slovesá), *mutačnosti* (sloveso vyjadruje prechod zo situácie x do situácie y) a *rozčleniteľnosti* (majú ľavo- alebo pravointenčný participat); pozri aj Ivanová, 2006, s. 27 – 29. O kolokačných možnostiach a onomaziologických modifikáciách rôznych typov slovies porov. Ivanová – Kyseľová, 2013.

⁷ Činnostné slovesá s veľmi všeobecným významom (napr. *učiť, podnikat, spievať*) si vo vetách záväzne vyžadujú pravovalenčné doplnenie a svojím všeobecným významom sa približujú ku kategoriálnym slovesám (Ivanová, 2006, s. 222).

metovým slovesom, ale len naznačuje vykonávateľa deja (napr. *Cestuje sa nám pomerne dobre.*; *Ale sa ti o polnoci zvoní.*; *Spí sa mu pomerne dobre.* a pod.).⁸ Datív v takýchto konštrukciách vyjadruje akoby zreteľ (*vzhľadom na koho sa cestuje dobre, komu sa spí dobre?*). M. Sokolová (1993, s. 17, 42) takéto konštrukcie označuje termínom dispozičné pasívne parafrázy (dispozičné reflexívne konštrukcie) a rozdeľuje ich na osobné (napr. *Tieto šaty sa mi dobre nosia.*) a neosobné (napr. *Dobre sa nám tu žije.*).

Skupinu predmetových sloviess možno podľa úplnosti/neúplnosti zásahu paciensa dejom rozdeliť na *prechodné (tranzitívne)*, vyjadrujúce predmet v bezpredložkovom akuzatíve (rozbiť *okno*, vykopať *studňu*), čiže ide o plný zásah dejom, a *neprechodné (intranzitívne)*, ktoré väzbou vyžadujú predmet v predložkovom akuzatíve alebo v inom nepriamom páde (vynadať *tebe*, stať sa *ňou*, čakať *naňho*).

Akčné slovesá možno vymedziť na základe charakteristík: 1. odpovedajú na otázku „čo robí“, príp. „čo spôsobuje“ ľavointenčný participant agens s pravointenčným participantom paciensom, 2. majú sémantické príznaky akčnosti, dia-
nia, rozčlenenosti (v intenčnej štruktúre prítomnosť aspoň jedného participanta) a môžu mať príznaky relačnosti (v intenčnej štruktúre prítomnosť aspoň dvoch participantov), tranzitívnosti (predmet v bezpredložkovom A) a mutačnosti (dura-
tívnosť – trvanie deja/telickosť – završenie deja; dokonavé slovesá majú príznak mutačnosti v primárnej forme, neutralizuje sa v sekundárnej forme [mutačnosť: *zbiť*, nemutačnosť: *zbíjať*]) a pri nedokonavých slovesách naopak [nemutačnosť: *čítať*, mutačnosť: *prečítať*], 3. ich všeobecným korelátom je sloveso *robiť/urobiť*, 4. takmer vo všetkých slovesách sa realizuje kategória spôsobu slovesného deja, 5. dá sa z nich utvárať zvrätne a opisné (perifrastické) pasívum, 6. utvárajú re-
zultatívne konštrukcie, 7. majú vidové dvojice, 8. dá sa z nich utvárať imperatív.⁹

Stavové (procesné) slovesá sú dynamické neakčné a chýba im v intenčnej schéme agens – majú tzv. nositeľa deja (procesuál), čiže pri tomto type sloviess agens (pôvodca deja) nie je známy, ale subjekt deja sa stáva nositeľom deja. Sub-
jekt deja je preto len pasívnym účastníkom, na ktorom sa dej realizuje (*starnúť, blednúť, dokázať, červenieť sa, vedieť, opeknieť*).¹⁰ Autorky VSSS. (s. 18 – 19)

⁸ Neosobné konštrukcie, v ktorých síce agens, resp. gramatický subjekt deja nie je vyjadrený priamo, ale nie je na rozdiel od iných neosobných konštrukcií neznámy (napr. *Napadalo snehu.*; *Dlho sa naňho čakalo.*), pretože je inherentne obsiahnutý v predmete vety, sa dajú utvárať aj pri modálnych slovesách (napr. *Chcelo sa jej plakať.*; *Mohlo sa mu zívajť.*).

⁹ VSSS., 2014, s. 17.

¹⁰ M. Sokolová (1993, s. 23 – 24) na základe prítomnosti alebo neprítomnosti ľavointenčného participanta rozdeľuje procesné slovesá na 2 skupiny: 1. s ľavointenčným participantom (dá sa z nich utvárať iba zvrätný trpný rod, nie však trpné prídastie, a rezultatívne konštrukcie [*Umieralo sa od hladu.*; *Je zoslabnutý.*], napr. *žiť, spať, trpieť, chorľavieť, vidieť, čuť, cítiť, hmatať*,

vyčleňujú 12 skupín procesných slovíes (napr. *atmosférické: snežiť, zatahnúť sa, ochladiť sa; existenčné – rodiť sa, vzniknúť, zomrieť, žiť, jestvovať, prežiť, existovať; pohybové a polohové – procesy vyjadrujúce nezámerný pohyb: potopiť sa, vyplávať, prepadnúť sa; kognitívne – pomenúvajú neaktívne kognitívne procesy: pamätať si, tušiť, chápať; percepčné – slovesá vnímania*¹¹: *počuť, cítiť, vidieť, vnímať, sledovať* a pod.) a možno ich vymedziť na základe charakteristík: 1. odpovedajú na otázku „čo sa deje, stalo, stane s participantom nositeľom diania, akým sa stal nositeľ diania“, 2. majú sémantické príznaky diania a môžu mať príznaky rozčlenenosti, relačnosti, tranzitívnosti a mutačnosti, 3. ich všeobecným korelátom je sloveso *stať sa/stávať sa (diať sa/udiať sa)*, 4. dajú sa sémanticky temporálne a spôsobovo, nie však lokálne modifikovať (napr. *dopršať, rozpršať, napršáť*), 5. spájajú sa s fázovými, limitnými a modálnymi slovesami bez obmedzení, 6. ak je agens živá osoba, dá sa z nich utvárať zvrtné pasívum, perifrastické však väčšinou nie, 7. utvárajú rezultatívne konštrukcie, 8. majú vidové dvojice, 9. nedá sa z nich vždy utvárať imperatív.¹²

Statické slovesá predstavujú špecifickú skupinu slovíes, pretože niektoré z nich majú výrazne oslabený dejový príznak – základnú črtu tohto slovného druhu. Slovesá v tejto skupine vyjadrujú neustále platné, opakujúce sa deje, trvalé stavy a činnosti, pri ktorých je akčnosť deja maximálne oslabená. Autorky VSSS. (s. 20 – 22) vyčleňujú 10 skupín statických slovíes (napr. *lokalizačné: nachádzať sa, byť, stáť, ležať, bývať, žiť, sídliť, prameniť, týčiť sa; partitívne – vyjadrujú vzťah časti a celku: obsahovať, pozostávať, skladať sa; evaluačné – hodnotenie: páčiť sa, hodiť sa, pristať, uprednostňovať; posesívne – mať*¹³, *disponovať, pat-*

vedieť, rozumieť, poznať, stratiť, dostať); 2. bez ľavointenčného participanta (nedá sa z nich utvárať trpný rod, iba rezultatívne konštrukcie, ktoré vyjadrujú stav ako výsledok predchádzajúcej zmeny diania [*Oko je zahojené.; Hory sú zasnežené.*], napr. *snežiť, blýskať sa, smädiť, zasnežiť, mrziť, bolieť, dozrievať, hniť, stratiť sa*).

¹¹ Porov. aj Sokolová, 1993, s. 23 – 24; o slovesách vnímania (verbá sentiendi) porov. Janočková, 2014.

¹² VSSS., 2014, s. 19 – 20.

¹³ Do činnostných slovíes sa niekedy zaraďuje aj sloveso *mať*, hoci nevyjadruje význam činnosti, ale vlastníctva – statickosti. M. Ivanová (porov. aj Ivanová, 2006, s. 169 – 183) pri posudzovaní textu Verbálne kategórie aspekt a tempus upozornila, že vlastníctvo substancie môže byť časovo obmedzené [napr. *Má tú knihu už dva mesiace.*], relatívne trvalé, ale aj časovo obmedzené [napr. *Brat má dva domy.; Brat má služobné auto.*] a trvalé [napr. *Vták má krídla.*]; Sokolová – Žigo, 2014, s. 85), pretože subjekt deja nie je agensom, ale skôr nositeľom trvalej vlastnosti deja. Toto ho sémanticky zblízuje viac so statickými ako činnostnými slovesami. Na základe jeho výlučnej nutnosti vyjadriť s významom vlastníctva vo valenčnej štruktúre objekt a v intenčnej štruktúre paciens deja (ako plnovýznamové sloveso je vo vete vždy rozvité priamym predmetom) ho však, pravdepodobne, treba zaradiť do 1. intenčného typu, čiže medzi činnostné slovesá. Sloveso *mať* však v neúplnom význame plní funkciu limitného (*malo niekoho poraziť*), modálneho (*mať urobiť poriadok*; v spojení s podstatným menom vyjadruje necesitu:

rit'; *schopnostné* – pomenúvajú elementárne fyziologické dispozície a sociálne zručnosti: *vidieť*, *počúť*, *sedieť*, *rozprávať*, *čítať*, *písať*; *kvalifikačné* – pomenúvajú vnímateľné fyzické vlastnosti ľudí: *ráčkovať*, *vyzerat'* [mat' výzor], *tahať sa* [byť vláčný], *nosiť sa* [byť v móde]; *klasifikačné* – špecifikujú povolanie, činnosť, záľuby, sklony a pod.: „byť niečím“ → *piť* [byť alkoholikom], *skladať* [byť skladateľom], *spievať* [byť spevákom] a pod.)¹⁴ a možno ich vymedziť na základe charakteristík: 1. odpovedajú na otázku „*aký alebo v akom vzťahu, kde, kedy, či je participant x*“, 2. majú sémantický príznak rozčlenenosti diania a môžu mať príznaky relačnosti a tranzitívnosti, 3. ich všeobecným korelátom je sloveso *byť*, 4. je pri nich obmedzená modifikácia pomocou sémantickej kategórie priebehu slovesného deja (napr. **navyskytovať sa*, **dovyskytovať sa*, **patrievať*), okrem frekventatívnosti niektorých slovíes (*mávať*, *bývať*), 5. spájanie sa s fázovými a limitnými slovesami nie je typická, no s modálnymi slovesami sa pomerne často spájajú, 6. majú posilnenú valenciu, nepodliehajú zratnej či perifrastickej pasivizácii (iba zriedka napr. *množina je tvorená prvkami*), zriedkavé utváranie činných prídavných prídavných, 7. neutvárajú rezultatívne konštrukcie, 8. nemajú vidové dvojice (zriedka kvázividové dvojice: *obsahovať* – *obsiahnuť*), 9. neutvárajú imperatívne tvary.¹⁵

Niektoré slovesá môžu byť kontextovo ambivalentné, čo vplýva aj na intenciu slovesa, a v istom kontexte môžu byť dynamické (napr. *Ešte žije.*) alebo statické (napr. *Ešte žije v Prahe.*). Spoločnou pomôckou na odlíšenie statického a dynamického slovesa je, že keď zo statického slovesa utvoríme perfektívum, veta nedáva zmysel. (napr. dynamické: *Ešte prežije dlho.*, ale statické: **Ešte prežije v Prahe.*).

1.1.2. Spôsob slovesného deja

Pri plnovýznamových slovesách možno rozlišovať aj lexikálno-sémantickú kategóriu tzv. *spôsobu slovesného deja*. Spôsob slovesného deja súvisí predovšetkým s prefixálnou deriváciou slovíes, pričom predpona dopĺňa slovesu isté sémy, no niekedy môže vplývať aj na zmenu slovesného vidu. E. Sekaninová

Má úmysel odísť. → *Chce odísť.*), sponového (*mat' sa dobre*) zriedkavo kategoriálneho slovesa (*nervovať* → *mat' nervy*).

¹⁴ Pri slovesách *vidieť*, *počúť* ide o význam súvisiaci so zmyslovým vnímaním, slovesá *týčiť sa*, *prameniť* so základným významom trvale platných stavov (*rieka Dunaj pramení*, *Tatry sa týčia*) a slovesá ako *ráčkovať*, *krívať*, *škúliť* sú statické, ak sa berie do úvahy ich lexikálny význam súvisiaci s postihnutím, hendikepom, nie časovo limitovanou činnosťou. O inom členení statických slovíes J. Kořenským porov. Sokolová, 1993, s. 21.

¹⁵ VSSS., 2014, s. 15; porov. aj Ivanová, 2006.

(1980)¹⁶ vymedzuje 3 základné sémy: lokalizovanosť – priestor (napr. *vypadnúť*, *vyjsť*, *vyletieť*), modalitu – spôsob a mieru (*vyfarbiť*, *utrápiť*, *nakričať sa*, *rozčertiť*, *zajesť si*, *pospať si*) a temporálnosť – čas (napr. *dohorieť*, *dolietat'*, *rozkašľať sa*), v rámci ktorých vydeľuje ešte niekoľko podsém (lokalizovanosť, napr.: intravertnosť – akčné a procesné slovesá smerujúce dej do niečoho: *vojsť*, *vložiť*; pervertnosť – nasmerovať dej cez niečo: *prechádzať*, *prepchať*; modalita, napr.: inoptativnosť – prílišným vykonávaním deja dôjsť k neželateľným dôsledkom: *preliať*, *prepáliť*, distributíva – dej je rozčlenený na jednotlivé celky, pri derivácii sloves sa mení vid, čiže okrem lexikálneho aj gramatický význam: *pokupovať*, *povyhadzovať*, *popredať*; temporálnosť, napr. inchoativnosť – začiatok deja: *roz-hnevať*, *vzbĺknúť*). V súvislosti so sékou temporality a opakovaním deja sa rozlišujú tzv. *determinatívne* (napr. *ísť*, *letieť*) alebo *indeterminatívne slovesá* (napr. *chodiť*, *lietať*). Determinatívne slovesá vo svojej sémantickej štruktúre vyjadrujú iba jedno zrealizovanie deja bez ohľadu na vid, no väčšinou sú dokonavé, pretože nedokonavé slovesá vyjadrujú časovú neobmedzenosť (trvanie) deja, prípadne aj dlhšie trvajúci dej, preto sa označujú ako trvacie slovesá – duratíva (napr. *sekať*, *trhať*, *niešť*, *vidieť*, *letieť*, *ísť*, *viezt'*, *viest'*; dokonavé: *skočiť*, *rozkázať*, *obnoviť*, *povzniesť*, *povedať* a pod.). Viacrazové slovesá vo svojej sémantickej štruktúre vyjadrujú, že sa dej opakuje viac ráz. Zväčša sa utvárajú supletívnosťou či alternáciou v KM (napr. *nosiť*, *vídať*, *lietať*, *chodiť*, *voziť*, *vodit'*). Ďalšími špecifickými skupinami sloves sú tzv. *frekventatíva*¹⁷ a *iteratíva*, niekedy ich však ťažko od seba odlíšiť. Frekventatíva sú nedokonavé slovesá, ktoré vyjadrujú zvyčajnosť deja (*bývať*, *mávať*) a iteratíva nedokonavé slovesá so sémantickým odtienkom opakovania deja, obľúbenosti, návyku, ktoré sa utvárajú prostredníctvom DM *-va-* a jej variantmi *-áva-*, *-iava-*, *-ieva-*, *-úva-*¹⁸ (napr. *hrať* → *hrávať*, *byť* → *bývať*, *požičať* → *požičiavať*, *nosiť* → *nosievať*, *nocovať* → *nocúvať*, *vyvolať* → *vyvolávať*).¹⁹ Opakovanie a s tým do istej miery súvisiaci sémantický príznak obľúbenosti deja sa však dá naznačiť aj inými spôsobmi, napr. pomocou slovesa *zvyknúť/navyknúť* s infinitívom plnovýznamového slovesa²⁰ (napr. *zvyknem*

¹⁶ Podľa Janočková, 2014, s. 228.

¹⁷ O vymedzení a morfematickej štruktúre frekventatív pozri viac Janočková, 2012, s. 171 – 183.

¹⁸ Rozdielne morfy či ich varianty môžu vplývať na temporálnosť deja (napr. v slove *sprac-ov-áv-at'* MM *-áv-* vyjadruje prebiehajúci dej, teda mení vid na nedokonavý, no v slove *sprac-ív-at'* DM *-ív-* vyjadruje skôr opakovaný dej, čiže ide o frekventatívum.

¹⁹ M. Sokolová (2009a, s. 8) uvádza, že v bohemistike sa frekventatíva a iteratíva začali vnímať ako tretí vid, pretože nevyjadrujú aktuálny prítomný, ale nie sú ani perfektívne. Podľa nej však ide o nové lexémy – sémanticky obohatené slovesá, ktoré obsahujú príznak pravidelnosti a neaktuálnosti.; porov. aj Sokolová, 2009b, s. 23; SG., 1955, s. 229.

²⁰ Na rozdiel od iných konštrukcií (napr. *učiť rozprávať*, *učiť čítať*) však podľa nášho názoru infinitív slovesa neplní funkciu predmetu, ale podobne ako pri spojení neplnovýznamových sloves s plnovýznamovými slovesami ide o jeden zložený prísudok (*zvyknúť* + *infinitív*).

odpočívať, zvykne cvičiť, zvyknú spávať, zvykne chodiť)²¹ či sprostredkovane aj pomocou iných slovných druhov, napr. príslovky miery či násobných čísloviek (*často, veľa ráz, mnohokrát*).

1.1.3. Neplnovýznamové slovesá (pomocné)

Ide o skupinu sloviess, ktorých význam sa v priebehu ich historického významu oslabil natol'ko, že už samostatne nedokážu vyjadriť dynamický príznak a na sémantické doplnenie potrebujú či už plnovýznamové sloveso, prípadne slovo z menných slovných druhov (substantívum, adjektívum, numerálium, pronominum). Ich znakom je aj to, že z nich nedokážeme utvoriť všetky slovesné tvary (napr. zo slovesa *byť* neutvoríme tvar trpného príchastia a pôvodný tvar činného príchastia prítomného v tvare *súci* je už v súčasnosti adjektívom; zachoval sa iba prechodník *súc*).²² Do vety vstupujú ako pomocný morfológicko-lexikálny prostriedok a utvárajú zložené sloveso, resp. zložený prísudok, nie však analytický gramatický tvar (ide o dva gramatické tvary, napr. *nemôžem písať*; sponové sloveso *byť* však súčasťou analytických tvarov je), hoci môžu byť samy analytickými tvarmi (napr. *začali sa učiť*). Spomedzi neplnovýznamových sloviess možno vyčleniť päť samostatných skupín pomocných sloviess – *fázové, limitné, modálne, sponové* a *kategoriálne*.²³

1.1.3.1. Fázové slovesá

Už zo samotného názvu tejto skupiny sloviess vyplýva, že vyjadrujú jednotlivé fázy priebehu deja (začiatok [inchoatívna fáza]: *začať/začínať*²⁴; priebeh [konti-

²¹ Použitie frekventatíva v tejto konštrukcii je možné, no pôsobí redundantne (napr. *zvykne cvičievať*).

²² Formu príchastia v slovese *byť* vidno aj pri adjektíve *budúci*.

²³ Vo VSSS. (2014, s. 12 – 13) označujú autorky fázové, limitné a modálne slovesá ako gramatické funktoary – modifikátory, pretože modifikujú a variujú sémantické predikáty a zvyčajne preberajú valenciu od predikatívnych aktantov v infinitíve. Sponové a kategoriálne slovesá označujú ako gramatické funktoary – operátory, ktoré sa nespájajú s infinitívom plnovýznamového slovesa, ale analytický syntaktický slovesno-menný predikát utvárajú ako jedna onomaziologická báza spolu s predikatívnym substantívom, adjektívom, numeráliom, pronominom alebo adverbiom ako predikatívnym aktantom.

²⁴ Sloveso *začať sa/začínať sa*, vždy so zvratným komponentom, je pri spájaní sa s neživotnými substantívami plnovýznamové (vyjadrujúce význam „mať začiatok“) a nepotrebuje sa spájať s iným plnovýznamovým slovesom v neurčitku (školský rok *sa začína, začalo sa leto, začať* usedavým plačom; *začínal* ako robotník, *začať* od Adama a pod., ale *začínam pracovať* je už fázové sloveso).

nuatívna fáza]: *ostať/ostávať, zostať/zostávať, neprestať/neprestávať*; koniec [terminatívna fáza]: *prestať/prestávať*; napr. *začnem pracovať, zostáva cvičiť, neprestáva nadávať*). Fázové slovesá dokážu vyjadriť obidva vidy, no dokážu sa spájať iba s plnovýznamovými nedokonavými slovesami v neurčitku. Fázové slovesá sa dokážu spájať aj so sponovým slovesom *byť* a plný význam je doplnený mennou časťou (*prestáva byť neprístupná*).

1.1.3.2. Limitné slovesá

Tento typ slovíec predikuje začiatočnú fázu deja tesne pred uskutočnením, no samotná realizácia deja nenastáva, respektíve nemusí nastať. Vyjadruje poslednú, konečnú fázu prípravy na realizáciu deja. Limitné slovesá sa rovnako ako fázové spájajú s plnovýznamovými slovesami v neurčitku, no iba s dokonavým vidom. Skupina obsahuje len dve slovesá – *ísť* a *mať* (*Íšlo ma poraziť.*; *Ide mu srdce puknúť* od žiaľu.; *Mal ťa čert zobrať.*).²⁵ Treba si však dať pozor na kontextové využitie týchto slovíec, ktoré môže byť aj v plnom význame (*Mal dve sestry. Ideme do Trnavy.*). Limit deja sa dá okrem týchto slovíec vyjadriť aj expresívnymi redundantnými časovými príslovkami, ktoré síce majú svojim významom blízko k časticiam, no v tomto význame skôr vyjadrujú časovú okolnosť (*už-už, len-len, tak-tak*). Z limitných slovíec sa nedajú utvárať tvary rozkazovacieho spôsobu.

1.1.3.3. Modálne slovesá

Svojou funkciou sú tieto slovesá sémanticky blízke s morfológickou slovesnou kategóriou spôsobu, pretože vyjadrujú modalitu deja. Spájajú sa s plnovýznamovými slovesami s obidvoma vidmi, no samy sú jednovidové, pretože majú len nedokonavý vid. Modálne slovesá vyjadrujú buď povinnosť (necesitu; napr. *chcieť, musieť, mať* (ako povinnosť v modálnom význame)), alebo možnosť (posibilitu; *môcť, smieť, dať (sa)*) vykonať určitý dej (napr. *musím odísť, chcete kúpiť, dalo sa urobiť, môžu cestovať*). Pri zápore modálneho slovesa prechádza sloveso z významovej roviny povinnosti do roviny možnosti (necesita: *chcieť, musieť* ←→ posibilita: *nechcieť, nemusieť*) a naopak (posibilita: *smieť, môcť* ←→ necesita: *nesmieť, nemôcť*). Vzhľadom na vôľu subjektu vykonávať dej alebo participovať na ňom možno modálne slovesá rozdeliť na extrasubjektívne, pretože nezávisia od vôle subjektu, ale od vôle niekoho iného (niekto prikázal:

²⁵ Sloveso *ísť* po spojení s inými slovesami v infinitíve nemá plný význam a nadobúda sémantický odtienok fázového slovesa *začať/začínať* (napr. *Ideme pracovať.*; *Ideme pochovávať.*). Pri spájaní slovíec pohybu a posielania s imperfektívnymi slovesami v infinitíve možno vidieť relikv historického *supina* (*ideme spat*); porov. Sokolová – Žigo, 2014, s. 269.

musieť, mať; niekto dovolil: *smieť, dať (sa)*), a intrasubjektívne, pretože závisia od vôle objektu (*chcieť, môcť*).²⁶

Okrem modálnych slovíes existujú aj polomodálne slovesá, ktoré môžu vyjadrovať modalitu sekundárne (s významom podobným slovesu *chcieť: túžiť, potrebovať, patriť sa, dychtiť*; s významom podobným slovesu *môžem: vládáť, stačiť*). Modalita sa okrem modálnych slovíes môže vyjadrovať aj obsahovými modálnymi príslovkami (*možno/nemožno, treba/netreba, hodno/nehodno* a pod.), no v kondicionálnových konštrukciách ju dokážeme vyjadriť aj príslovkou *rád, rada, rado, radi, rady* (napr. *Rád by spieval.* → *Chce spievať.*; *Rada by sa vrátila domov.* → *Chce prísť domov.*). Z modálnych slovíes sa nedajú utvárať tvary rozkazovacieho spôsobu (potenciálne **chci/*nechci, *môž/*nemôž*; porov. SNK.). V niektorých konštrukciách pri kontextovej nadväznosti niektorých slovíes so všeobecným významom a pri elipse takého všeobecného slovesa (napr. *mať, získať, vlastniť, robiť* a pod.) alebo pri prenášaní významu môžu niektoré modálne slovesá nadobúdať plný význam a samy plnia funkciu predikátu (napr. *On to chce [mať, získať, (u)robiť].*; *Ja to veľmi nemusím.* [nemám to rád] a pod.).

1.1.3.4. Sponové slovesá

Do tejto skupiny patria slovesá s významom existencie, ktorý sa časom oslabil, a ich hlavnou funkciou zo syntaktického hľadiska je utvárať slovesno-menný prísudok, pretože sa spájajú s mennými slovnými druhmi (substantívami, adjektívami, príslovkami, zámenami, číslovkami), či v spojení s trpným prídastím utvárať trpný rod (*je nosený, bol bitý, bude predlžovaný*).²⁷ Základným sponovým slovesom je sloveso *byť/byvať*²⁸ (*Matka je úradníčka.*; *Včera bolo teplo.*; *Potom už nebude možno zaplatiť.*). Možno spomenúť aj niekoľko ostatných sponových slovíes (*prísť: Prišlo nám zle.*; *cítiť sa: Cítim sa trocha nesvoj.*; *javiť sa: Javiť sa mu to nedomyslené.*; *vidieť sa: Vidí sa nám to skreslené.*; *zdať sa: Zdá sa mu to trápne.*; *pripadať: Pripadalo jej to špinavé.*; *vyzeráť: Vyzerá to lacné.*, ale aj ďalšie, napr. predstieranie existencie: *tváriť sa/tvárievať sa, robiť sa/robievať*

²⁶ Porov. Ivanová, 2009a, 2009b.

²⁷ Spona *byť* môže byť v niektorých rezultatívnych pasívnych konštrukciách (trpný rod z trpných prídastí dokonavých slovíes) nahradená sponou *mať*, čím sa mení neosobná spona na osobnú a utvára sa tzv. posesívny typ pasívnych rezultatívnych konštrukcií (*je napečené – má napečené, bolo pokosené – mala pokosené, bude postavené – budú mať postavené*); porov. Sokolová – Žigo, 2014, s. 24 – 25. E. Pauliny (1949, s. 55) tieto pasívne rezultáty označuje termínom *stavové perfekum*.

²⁸ Sloveso *byť* a všetky jeho gramatické tvary (*som, si, sú, je* a pod.) s plným významom existencie, ale aj ako neplnovýznamové sloveso nemá vo vete vlastný prízvuk, preto je príklonkou (enklitikou).

sa, ukázať sa/ukazovať sa, predstaviť sa/predstavovať sa a pod.). Niektoré sponové slovesá sú podobné s fázovými slovesami, no keď sa používajú vo význame existencie a spájajú sa s menným slovným druhom, ide o sponové slovesá (*stať sa chorým* (byť chorým), *zostať/zostávať sám* (byť sám)). Slovesno-menné syntaktické konštrukcie so sponovým slovesom môžu byť rozvítené pomocnými slovesami v rámci predchádzajúcich skupín (napr. *Prestáva byť zlá.*; *Mohla byť nesvoja.*). V niektorých vetných využitíach si však sponové slovesá svoj plný význam existencie zachovávajú (*Bolí sme v Prešove. Sme na hokeji.*; *Cítia sa dobre.*; *Zostávajú doma.*; *Všetci vyzerali cudzincov.*).

1.1.3.5. Kategoriálne slovesá

Táto skupina slovíes sa od slovíes v predchádzajúcich skupinách odlišuje v tom, že ide o bezpredmetové slovesá, ktoré majú predmet obsiahnutý priamo v deji. Jednoslovné sloveso však možno významovo rozložiť – multiverbizovať – na slovesnú a mennú časť, teda do dvoch slov. Slovesnú časť dvojslovného slovesno-menného spojenia utvára kategoriálne sloveso. Tento typ slovíes sa utváral tak, že sa v spojení slovíes so substantívami postupne oslabovala sémantika slovesa²⁹ (*bodovať* → *získať/získavať* body; *fotografovať* → *robiť* fotografie; *radiť* → *dávať* rady; *škodiť* → *robiť, spôsobovať* škodu; *osožiť* → *priniesť* osov, *byť* na osov; *zaujímať sa* → *mať* záujem; *zameriavať sa* → *mať, uskutočňovať* zámer), preto sa vyznačujú výraznou mierou spájateľnosti (kolokability) so substantívami (napr. najvšeobecnejšie kategoriálne verbá *mať, byť, dať, robiť* a pod.). Takýto významovo rozložiteľný typ slovíes patrí do 2. intenčného typu.³⁰ Keďže desémantizácia slovesa je postupný proces, niekedy ťažko určiť hranice medzi kategoriálnym a nekategoriálnym verbom (napr. kategoriálne verbum: *cítiť potrebu* (→ *potrebovať*) – nekategoriálne verbum: *cítiť zápach*).

²⁹ M. Ivanová a M. Kyseľová (2012, s. 161) uvádzajú, že oslabovanie sémantiky verba v spojeniach s abstraktnými substantívami dejovej a stavovej povahy vedie k vzniku verbo-nominálnych spojení s kategoriálnym verbom (napr. *dať radu niekomu*) a dopĺňajú, že v teoretickej literatúre o sémantike tejto skupiny verb existujú dva názory: 1. kategoriálne sloveso nemá takmer nijaký význam, 2. kategoriálne sloveso participuje na sémantike verbo-nominálneho spojenia.

³⁰ M. Sokolová (1993, s. 25) o týchto slovesách uvádza, že ide o špecifickú skupinu akčných slovíes a označuje ich ako syntakticky intransitívne, ale sémanticky tranzitívne. O vymedzení kategoriálnych verb pozri viac Ivanová – Kyseľová, 2012, s. 159 – 170.

1.2. Gramatické morfológické kategórie sloviess, časovanie sloviess (konjugácia)

Časovaním sloviess sa rozumie ohýbanie slovesných tvarov podľa slovesných gramatických kategórií zhody, času, spôsobu, slovesného rodu a obmeny lexikálno-gramatických kategórií vidu a intenčného typu. Všetky slovesá dokážu vyjadriť minimálne lexikálno-gramatickú kategóriu vidu. Ostatné slovesné gramatické kategórie sú čiastočne limitované a vzťahujú sa iba na niektoré slovesá a slovesné tvary (napr. slovesný rod majú iba prechodné slovesá, spôsob a čas iba určité slovesné tvary, lexikálno-gramatickú kategóriu intencie dokážu vyjadriť iba plnovýznamové slovesá a pod.).

1.2.1. Kategórie, ktoré utvárajú zhodu (kongruenciu)

Zhoda nie je gramatická kategória, ale slúži na vyjadrenie syntaktického vzťahu a vzniká na základe súladu niektorých gramatických kategórií. Je podobne ako pri iných menných slovných druhoch spätá so substantiou (činiteľom, nositeľom deja alebo vlastnosti). Spätosť sa prejavuje v troch gramatických kategóriách, prostredníctvom ktorých môže sloveso a substantívum utvárať zhodu – kongruenciu, a to **osoba, číslo a menný rod**. Kategória osoby nie je univerzálnou kategóriou pre všetky slovesá – dá sa vyjadriť iba pri osobných slovesách. Práve kategóriou osoby, ktorá je v gramatickom tvare reflektovaná na gramatickej morféme (napr. *vol-á-š, krič-i-me*), sa slovesá od menných slovných druhov odlišujú. Spätosť osoby a menného rodu sa konkretizuje v kongruenčnej morféme 3. osoby singuláru minulého času (*on robil, ona robil-a, ono robil-o*), no rovnako aj v gramatickej relačnej morféme v príchastiach (*čítan-ý, čítan-á, čítan-é; robiac-i, robiac-a, robiac-e; prečítavš-í, prečítavš-ia, prečítavš-ie*) a v slovesnom podstatnom mene (*čítanie, písanie*). 1. a 2. osoba singuláru a plurálove osoby nie sú späté s menným rodom. 1. osoba sg. a pl. zastupuje aktívneho účastníka deja, 2. osoba sg. a pl. neaktívneho adresáta. 3. osoba zastupuje životné osoby aj neživotné veci s rodovou diferenciáciou. 3. osoba neutra má dvojaké jazykové využitie: na vyjadrenie osoby/veci a rodu (*Dieťa plače, ono sa bojí.*) a na všeobecné utváranie neosobných slovesných tvarov (*Pavla v noci dusilo. – [Ono] ho dusilo.*)³¹

³¹ V hovorovom štýle sa 2. osoba sloviess niekedy využíva na všeobecné (neosobné) tvrdenia (napr. *Myslíš si, že niekomu pomôžeš, ale...; Ved', keď je niečo lacné, nekúp si to.; Pozdravíš sa niekomu, a on nič.* a pod.).

1.2.2. Kategória času (tempus)

Ide o typickú gramatickú kategóriu sloviess, ktorá vyjadruje reálne, objektívne časové vzťahy deja, vyjadreného slovesom, k momentu prehovoru, sekundárne sa však využíva aj na vyjadrenie potenciálnych (predpokladaných) časových vzťahov.

Z hľadiska vzťahu k momentu prehovoru rozlišujeme aktuálny, **prítomný čas (prézent)** a neaktuálny, **minulý čas (préteritum)**. Z hľadiska faktickosti, reálnosti deja možno rozlišovať faktický dej, ktorý sa skutočne zrealizoval alebo sa realizuje (prézent, préteritum), a nefaktický, nereálny dej (**budúci čas – futúrum**).

Prítomný čas vyjadruje realizáciu deja v momente prehovoru a utvára sa tvarmi prézentu – gramatickými relačnými morfémmi (*robí-m, robí-š, robí-š; robí-me, robí-te, robia-š*). Špecifickými tvarmi prítomného času je tzv. *historický prézent* a *gnómický prézent*. Pri historickom prézente dochádza k disproporcii medzi jazykom a mimojazykovou skutočnosťou, pretože reálne sa dej stal v minulosti, no gramaticky sa vyjadruje prítomným časom (*V roku 1993 sa rozpadá federácia Česka a Slovenska.; Ideme včera po ulici a zasa tam stojí na chodníku.*). Gnómický prézent v mimojazykovej skutočnosti vyjadruje trvalo platný, mimočasový (atemporálny) dej (*Naša zem je guľatá. V našich lesoch žije plno lesnej zveri.*). Minulý čas vyjadruje zrealizovanie deja pred momentom prehovoru. Dokonavé slovesá v préterite vyjadrujú deje, ktoré sa zrealizovali v minulosti, ale výsledok ich realizácie môže presahovať aj do prítomnosti (Matka *sa ho chytila.*, t. z., že sa ho môže držať ešte aj v prítomnosti; Otec *sa na mňa včera nahneval.*, t. z., že môže byť na mňa stále nahneváný), naopak nedokonavé slovesá vyjadrujú realizovanie a zároveň aj ukončenie deja v minulosti bez presahov do prítomnosti (Cez víkend *som chytal* ryby., t. z., že teraz už nechytám; Otec *sa včera na mňa hneval.*, t. z., že dnes sa už nehnevá). Minulý čas nedokonavých a dokonavých sloviess sa utvára prostredníctvom *l-ového participia* a pomocného sponového slovesa *byť* v prítomnom čase (*plakal som, plakal si; plakali sme, plakali ste*), no v 3. osobe singuláru a plurálu tvary pomocného slovesa *byť* historickým vývinom zanikli³², no stále sa považujú za analytické tvary. Na vyjadrenie dejov, ktoré sa odohrali dávno v minulosti, slúži predminulý čas – antepreteritum (utvára sa z nedokonavých sloviess: *Na tú chvíľu som sa bol tešil.*) a pluskvamperfektum (utvára sa z dokonavých sloviess: *Pavol však už bol zomrel.*)³³. Je však typický najmä pre

³² Pôvodné tvary sloviess v minulom čase mali aj v 3. osobe sg. a pl. pomocné sloveso *byť*: 3. osoba sg. *nesъ jestь (niesol jest'* (starší tvar slovesa *byť*, ktorý je zachovaný napríklad vo vysvetľovacej spojke *to jest*, čiže „to znamená, to je“), pl. *nesli sьtь/sьtь (niesli sú)*.

³³ Niekedy sa však predminulý čas využíva aj na vyjadrenie deja, ktorý je následný k iným minulým dejom (*Akí to Slovania tvorili Veľkú Moravu, o tom v samej slavistike bola vznikla veľká konfúzia.* – Škultéty; Žigo, 1997, s. 28).

neslovanské jazyky, v ktorých sa nerozlišuje kategória slovesného vidu (napr. *angličtina*). V slovenčine sa využíva zriedka, pretože sa dá nahradiť minulým časom, je skôr štylisticky limitovaný. Využíva sa v umeleckom, zriedkavejšie v publicistickom štýle na zvýraznenie dávnej minulosti alebo na naznačenie dejovej sukcesívnosti. Antepreteritum a pluskvamperfektum sa utvárajú pomocou *l-ového participia plnovýznamového slovesa*, pomocného sponového slovesa *byť* v minulom čase a spony *byť*, vyjadrujúcej slovesnú osobu, v prítomnom čase (*bol som to už raz niekde videl; bol nám o tom už raz porozprával*).³⁴ Budúci čas vyjadruje dej, ktorý sa možno zrealizuje po momente prehovoru, no zrealizovať sa nemusí, preto nejde o faktický, ale potenciálny dej. Tvary budúceho času nedokonavých slovies sa utvárajú analytickým opisným budúcim časom prostredníctvom pomocného sponového slovesa *byť* v budúcom čase a neurčitkom nedokonavého slovesa (*budem kresliť, budem čítať*). Dokonavé slovesá nedokážu utvoriť analytický budúci čas, ani významovo nedokážu vyjadriť čistú realizáciu deja v budúcnosti. Tvarom prítomného, teda syntetickým tvarom, naznačujú trvanie deja od prítomnosti do budúcnosti, čiže dochádza k prelínaniu prítomného s futúrom (*napišem list, zachytíte príhodu*)³⁵. Tvarmi futúra však môžeme sekundárne vyjadrovať aj iné významy, nie však už časové. Môžeme ním naznačovať isté modálne sémantické odtienky (*Oni budú ešte hore.; Kto ťa bude ťahať z problémov.*). V hovorovom štýle sa takmer v každodennej ústnej či písomnej komunikácii medzi mladšou generáciou začína čoraz viac uplatňovať aj, možno povedať, budúci prítomný (*Vidíme sa v utork. Cez víkend si voláme.*)³⁶.

1.2.3. Kategória spôsobu (modus)

Táto gramatická kategória vyjadruje reálnosť alebo ireálnosť slovesného deja z hľadiska hovoriaceho. Oproti sebe podľa tohto kritéria stoja dva druhy deja:

³⁴ Často sa pri nich redundantne využíva spona *byť* so sémou frekventatívnosti (*bol som o tom býval počul*); porov. Sokolová – Žigo, 2014, s. 202.

³⁵ N. Janočková pri recenzovaní učebnice doplnila, že M. Sokolová tieto tvary hodnotí ako tzv. syntetické futúrum.

³⁶ Používanie týchto konštrukcií ako časového pendantu k historickému prítomnému sa javí aj J. Pavlovičovi. Ten nás upozornil aj na skutočnosť, že prevzatie takýchto tvarov pochádza z nemčiny, je veľmi staré, a preto nie je iba výsadou komunikácie mladšej generácie (napr. *V sobotu pijeme.; V pondelok pálime.*). V sémantike uvedených konštrukcií sa podľa neho zvyčajne vyjadruje určitý optimizmus podávateľa so zreteľom na bližšie nepomenovaný dej, ktorého úspešný priebeh spôsobí dej pomenovaný (napr. *V sobotu urobíme štátnice, a preto budeme piť.*). M. Avramovová (2009, s. 332 – 333) pri tvare *vidíme sa* s významom futúra predpokladá srbský, chorvátsky pôvod, prípadne ovplyvnenie niektorým z neslovanských jazykov, ktoré nerozlišujú vid.

reálny, ktorý sa vyjadruje *oznamovacím spôsobom (indikatív)*, a ireálny, podmienený alebo požadovaný dej, ktorý sa vyjadruje *podmieňovacím spôsobom (kondicionál)*, respektíve *rozkazovacím spôsobom (imperatív)*.

Oznamovací spôsob je nepríznačový spôsob a dokáže vyjadriť všetky tvary slovesných časov (préteritum, prézent, futúrum), no kondicionál a imperatív sú časovo limitované.

Kondicionál vyjadruje dej, ktorý sa vyjadruje ako podmienka alebo želanie, a jeho analytický tvar sa utvára pomocou *l-ového participia*, pomocného sponového slovesa *byť* v prézente a morfémy *by*³⁷. Kondicionál nedokáže vyjadriť budúci čas, no prítomný čas je namierený aj do budúcnosti (prítomný čas: *spieval by som*). Minulý čas sa utvára pridaním ešte jedného pomocného sponového slovesa *byť* v minulom čase (minulý čas: *bol by som spieval*). Pridaním frekventatíva *bývať* so sponovou funkciou k minulému tvaru kondicionálu vyjadříme opakovanie deja v minulosti (*bol by som býval spieval*), no v prípade konštrukcií so slovesno-menným prísudkom utvára spona *byť* v tvare minulého času (*býval/-a/-o/-i*) minulý kondicionál (napr. prézent: *Bola by som lekárkou*. – préteritum: *Bola by som bývala lekárkou*.). Kondicionál môže mať aj sekundárne využitie, keď už nevyjadruje slovesný spôsob, napr. naznačuje neisté tvrdenie (*To by bolo asi všetko*.) alebo má ironický význam (*Mohol by si sa vyjadriť. Mohli by ste uhnúť*.), prípadne sa využíva na zdvorilostné frázy (*Boli by ste taký láskavý...*).

Jednotlivé spôsoby sa odlišujú aj v použití interpunkcie, pretože indikatívne a kondicionálové vety sa končia bodkou alebo otáznikom (v sekundárnom význame kondicionálu sa môže použiť otáznik), no imperatívna veta sa zväčša končí výkričníkom, prípadne kombináciou výkričníka s otáznikom (porov. však napr. *Ty len plač a trp ako blázon, aj tak si nepomôžeš*.).

Rozkazovací spôsob vyjadruje realizáciu deja ako príkaz, zákaz, požiadavku alebo výzvu vykonať hovoriacim požadovaný dej. Tento spôsob dokáže vyjadriť iba prítomný čas s účinkami do budúcnosti (gnómickosť deja – imperatív sa časovo neprispôsobuje gramatickému času vety, napr. *Povedala mu: „Píš!“; Budem ti stále opakovať: „Len si trp.“; Vrávia mi: „Dávaj si pozor!“*) a je limitovaný aj kategóriou osoby, pretože priamy rozkaz na vykonanie deja možno zadať

³⁷ Okrem explicitných kondicionálových tvarov, v ktorých je častica *by* samostatným slovom, môžu byť aj také, v ktorých je častica *by* súčasťou spojky (napr. *keby, aby, akoby, žeby*), no kondicionálový spôsob vety je zrejmý (napr. *Bol by som rád, keby si prišiel*. → *...keď by si prišiel*.; *Zavolala mu, aby sa neponáhľal*. → *...neponáhľal by sa*.; *Stála nehybná, akoby sa z nej stal solný stĺp*. → *...stal by sa z nej*.; *Odkáž mu, žeby mi to priniesol*. → *...priniesol by mi to*.). G. Horák (1993, s. 101) uvádza, že tvarový kondicionál s *aby* má v rámci kondicionálu osobitné postavenie v tom, že jeho časovú platnosť určuje sloveso hlavnej vety. Jednotlivé typy pravých a nepravých hypotaktických viet s kondicionálovým *aby* porov. tamže.

iba 2. osobe singuláru a plurálu a 1. osobe plurálu (*Pracuj! Pracujte! Pracujme!*). Tvary priameho imperatívu sú, zjednodušene povedané, rovnaké ako tvary 3. osoby plurálu prézenta po odtrhnutí tematickej submorfémy (*rob-ia, trp-ia*), respektíve gramatickej relačnej morfémy (*volaj-ú, zasadaj-ú*).³⁸ Keď by vznikla utvorením imperatívneho tvaru na jeho konci ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások, na koniec tvarotvorného základu sa pridáva samohláska *i* (napr. *odopriet' → odopri; utriet' → utri; odopnúť' → odopni; rásť' → rásť/rastí*).³⁹ Neprítomnému adresátovi (3. osobe sg. a pl.) môžeme zadať aj sprostredkovaný rozkaz analytickým tvarom pomocou častice *nech* a *prézentom slovesa* 3. osoby v príslušnom čísle (*nech robí, nech prídu*). Sekundárne možno vyjadriť nanútenie deja aj 1. osobe sg. (*A ja: len modlí sa a pracuj!*). Hoci sa vo všeobecnosti modálnym slovesám aj kvôli sémantickej disproporcii (rozkaz je nutnosť – modálne vyjadrujú nutnosť alebo možnosť) neutvárajú imperatívne tvary, pri slovese *chciet'* sa najmä v neformálnej komunikácii využívajú (napr. *Zamysli sa, čo to je, a chci to.; Neľutuj vecí, čo ti život berie: Chci ich mať toľko, aby mal čo brať...; Okrem zálohovania chcete, aby vaša budúca UPS...; Tak chcete!*; SNK.).

1.2.4. Kategória slovesného rodu (genus verbi)

Kategória slovesného rodu vyjadruje gramatickú totožnosť/netotožnosť agensa – vykonávateľa deja – s gramatickým podmetom vety. V tejto súvislosti možno rozlišovať medzi dvojakým slovesným rodom – **činný rod (aktívum)** a **trpný rod (pasívum)**. V činnom rode ide teda o akúsi totožnosť morfolologickej a syntaktickej funkcie agensa a subjektu deja (súlad sémantickej a gramatickej štruktúry vety: $A_g/S - D - P_t/O \rightarrow$ agens je aj subjektom deja a v prípade niektorých viet s opisným trpným rodom je paciens zároveň objektom deja), v trpnom rode o ich nesúlad (disproporcii sémantickej a gramatickej štruktúry vety: $P_t = S - D - A_g = O \rightarrow$ paciens sa stáva subjektom deja a v prípade niektorých viet s opisným trpným rodom je agens zároveň objektom deja). Nepríznačným členom je aktívum a príznakovosťou sa vyznačuje pasívum. Rozlišovanie medzi aktívom

³⁸ Pri slovesách, ktoré majú pred interfigovanou submorfémy v 3. osobe pl. vokály *i/y*, však toto zovšeobecnenie neplatí, pretože z imperatívu tento interfix vypadáva (napr. *umyť: umyj-ú, ale umy; ukryť: ukryj-ú, ale ukry; piť: pij-ú, ale pi* a pod.), pri niektorých tvaroch dochádza aj k alternáciám (*ísť: idú, ale id'; jesť: jedia, ale jedz; vedieť: vedia, ale vedz*). Zo slovesa *byť* v prezente nedokážeme utvoriť imperatívny tvar, utvoriť sa dá iba z tvaru futúra a aj významovo vyjadruje rozkaz do budúcnosti; v porovnaní s 3. osobou plurálu nastáva aj alternácia (*byť: budú, ale bud'*).

³⁹ Viac o spôsobe tvorenia imperatívnych tvarov a ich frekvencii pozri Sokolová – Bónová, 2008, s. 271 – 280.

a pasívom je zväčša relevantné iba pri prechodných slovesách⁴⁰ (tranzitívnych; musia mať predmet v bezpredložkovom akuzatíve), čiže pri slovesách v 1. intencnom type⁴¹, a minimálne v dvojčlenných vetách. Pri aktíve je agens deja totožný s gramatickým podmetom vety, čiže vetná syntagma vyjadruje akčný vzťah a aktuálne členenie výpovede je nepríznakové – má základné usporiadanie (východisko – tranzit – jadro; napr. *Rodina* (agens = gramatický podmet) *očkáva* (tranzit, dej) *návštevu*. (paciens = predmet)). Pri zmene aktíva na pasívum dochádza v pôvodne aktívnej vete k niekoľkým zmenám. Agens sa odsúva z pozície gramatického podmetu vety, ruší sa akčný vzťah vo vetnej syntagme; paciens sa z determinatívnej syntagmy (predmetovej) presúva do vetnej syntagmy a stáva sa gramatickým podmetom vety. V dôsledku toho sa mení aj aktuálne členenie výpovede tak, že sa navzájom zamieňa východisko a jadro vety (*Jadro – Tranzit – Východisko*; *Návšteva je očakávaná rodinou. Návšteva sa očakáva.*). Pasívum môže byť dvojaké: 1. *zvrtné pasívum*; 2. *opisné (perifrastické) pasívum*.⁴² V minulosti (napr. v gramatike M. Hattalu, S. Cambela) sa za trpný rod považovali len opisné pasívne tvary s trpným prídastím. Za trpný rod začal niektoré zvrtné zamená považovať až J. Damborský.⁴³

1.2.4.1. Zvrtné pasívum

Zvrtný tvar pasíva sa utvára pridaním zvrtného komponentu *sa* k neosobnému slovesnému tvaru v 3. osobe singuláru, pretože zvrtným spôsobom sa môže utvárať pasívum iba pri neživotných veciach (zriedkavo pri životných substanciiach, pri ktorých je z kontextu jasné, že nie sú schopné samy vykonávať dej, napr. *Dieťa sa spočiatku prebaluje aj 3 razy za noc.*; *Ťažko zdravotne postihnutí sa prevádzajú sanitkou.*), ktoré nie sú v aktíve schopné vykonávať dej (činnosť alebo stav), vyjadrený slovesom. 1. a 2. osoba sú aktívne, viažu sa teda iba so životnými vykonávateľmi činnosti, preto sa nimi zvrtné pasívum utvárať nedá. Ak by sme chceli utvoriť zvrtný trpný rod pri životnom vykonávateľovi, aktívum by sa nezmenilo, len by sme zmenili sloveso (napr. *Učiteľ chváli žiacku.* → *Žiacka sa chváli.*; v obidvoch prípadoch ide o aktívum, no v prvom prípade ide o sloveso *chváliť* v 1. intencnom type a v druhom prípade o zvrtné sloveso *chváliť sa*

⁴⁰ Pri rezultatívnych konštrukciách možno opisný trpný rod prostredníctvom trpného prídastia utvoriť aj z niektorých neprechodných, zväčša dokonavých sloviess (napr. *zamračiť*: *Nebo je zamračené.*).

⁴¹ Zvrtné pasívum však možno utvoriť aj z niektorých sloviess z iného intencného typu (napr. *starne sa*, *chorľavie sa*, *bledne sa*, *chudne sa*), no pri niektorých sloviess sémantická stránka limituje možnosť utvorenia zvrtného pasíva (**vysychá sa*, **chátra sa*).

⁴² Pri opisnom pasíve je prídastok slovesno-menný, pri zvrtnom pasíve je slovesný.

⁴³ O vývine názorov na kategóriu slovesného rodu pozri Sokolová, 1993, s. 15 – 16.

v 2. intencnom type; podobne *Mama umýva chlapca.* → *Chlapec sa umýva.*). Pri neživotných veciach však takáto zmena aktíva nastáva, pretože v aktíve nedokáže táto neživotná vec vykonávať činnosť (*Gazda rúbe drevo.* → *Drevo sa rúbe.*).⁴⁴

1.2.4.2. Opisné (perifrastické) pasívum

Tento typ pasíva možno na rozdiel od zvratného pasíva používať pri životných aj pri neživotných agensoch, preto má úplnú paradigmu osoby, no pri niektorých slovesách pohybu a polohy (3. IT) sa vytvoriť nedá (napr. *ísť, prísť, ležať*). Opisné pasívum na rozdiel od zvratného pasíva dokáže vo vete vyjadriť pôvodný agens vo funkcii predmetu alebo príslovkového určenia (*Gazda rúbe drevo.: Drevo je rúbané gazdom.* ←→ *Drevo sa rúbe.*).

Klasický opisný trpný rod sa dá vytvoriť prostredníctvom pomocného sponového slovesa *byť* a trpného prídavia z nedokonavých slovies (napr. *Záhradník kosí trávu.* → *Tráva je kosená záhradníkom.; Dlho ťa očakávam.* → *Si [mnou] dlho očakávaný.*). Väčšina trpných prídaví z dokonavých slovies v spojení so sponou *byť* neplní vo vete funkciu opisného trpného rodu, ale utvára rezultatívne konštrukcie, ktoré sú reliktom praslovanského perfekta a sú spojené s príznakom mutácie. Sémanticky vyjadrujú ukončenosť deja, stavovosť, výsledok v minulosti realizovaného deja a vo vete plnia funkciu slovesno-menných rezultatívnych pasívnych konštrukcií s výsledným stavom predtým prebiehajúceho deja s časovým posunom. Vyjadrujú teda stav ako výsledok diania (procesné sloveso: *Je zostarnutý.*) alebo procesu (akčné sloveso: *Je napísaný.*), potláča sa v nich procesualnosť a sémanticky sa blížia k statickým slovesám. Pasivizácia je však pri rezultatívnych konštrukciách len sprievodná a primárna je ich rezultatívnosť či perfektovosť (*prečítať* → *prečítaný* → *Kniha je prečítaná.; napísať* → *napísaný* → *Kniha je napísaná.; zamknúť* → *zamknuté* → *Dvere boli zamknuté.*, oproti *čítať* → *čítaný* → *Kniha je čítaná.; písať* → *písaný* → *Kniha je písaná.; zamykať/zamkýnať* → *zamykaný/zamkýnaný* → *Často je doma zamykaný/zamkýnaný.*).⁴⁵ Vo zvratných tvaroch však trpné prídavia z dokonavých slovies utvárajú trpný rod schopné sú (*V novinách sa toho nepravdivého popíše dost.; V krčme sa toho vždy*

⁴⁴ V niektorých vetách však nemusí byť jednoznačné, či ide o aktívum, alebo pasívum a až príslovkové určenie (v tomto prípade účelu) rozhoduje, aký má veta slovesný rod (porovnajzte napr. vety: *Ovce sa chovajú na vlnu.* (pasívum) ←→ *Ovce sa pasú na mlieko a mäso.* (pasívum), ale *Ovce sa pasú.* (aktívum)).

⁴⁵ M. Sokolová a P. Žigo (2014, s. 203 – 204, 268) uvádzajú, že pasívum sa v slovenčine používa menej ako rezultatívne konštrukcie a tieto rezultatívne participiá delia na nepasívne (napr. *zamilovaný, narodený, prasknutý*) a pasívne (napr. *postavený, schválený, nahradený*). Možno tvrdiť, že nepasívne sa zväčša utvárajú zo zvratných slovies a pasívne z tranzitívnych slovies; porov. aj Sokolová, 1993, s. 35.

veľa namyslí, ale nikdy sa nič z toho nevykoná.; Zaujalo sa k tomu isté stanovisko.; V boji sa pomerne často padne.). Z trpného prídavia z väčšiny dokonavých sloves sa dá opisný trpný rod utvoriť iba vtedy, keď je spona *byť* v präterite alebo futúre, nenastáva časový posun a trpný rod sa dá ekvivalentne substituovať primárnou aktívnou konštrukciou alebo reflexívnym transformátom (napr. *Les bol včera úplne zničený víchricou.; Tovar bol poškodený počas dopravy.*).⁴⁶

Na to, či považovať opisné pasívum za tvar, alebo už za konštrukciu, sú rôzne názory. Nazdávame sa, že opisné pasívum by sa malo vnímať ako analytický gramatický tvar (spona *byť* + prídavie) len s trpným prídavím, ktoré je utvorené z nedokonavých sloves, pretože vyjadruje neukončenosť deja, priebeh deja, a neplní vo vete funkciu slovesno-menného prídavku (*Tráva je kosená.*). Naopak, rezultatívne konštrukcie (opisné pasívum s trpným prídavím z dokonavých sloves) treba hodnotiť ako (syntaktické) konštrukcie, pretože vyjadrujú ukončenosť deja, vo vete plnia funkciu slovesno-menného prídavku a vo vete možno sponu *byť* nahradiť inými sponovými slovesami (napr. *zostať, cítiť sa, zdať sa*), čo pri trpnom participiálnom rode z nedokonavých sloves urobiť nedokážeme (napr. *Tráva je pokosená.: Tráva sa zdala pokosená.; Tráva zostala nepokosená.*).

Zvratné a opisné pasívum slúžia najmä na zdôraznenie paciensa (*Večera sa podáva od šiestej. Lístky sa predávajú iba dočasne.*), na ktorý chceme upriamiť pozornosť adresáta (odborný, publicistický, administratívny štýl), a má deagentizačnú funkciu, odsúva z vety agens (*To hovorí často každý. → Hovorí sa to často.; Pracovníci to robia zle. → Robí sa to zle.*). Zvratné pasívum sa však využíva častejšie ako opisné.⁴⁷ Zvratný komponent *sa* však nemá vždy len trpnú

⁴⁶ Podľa E. Paulinyho malo pasívne participium dokonavých a nedokonavých sloves v slovanských jazykoch pôvodne len rezultatívny význam, preto môže nastať situácia, keď je opisné pasívum (transformát) homonymné s rezultatívnou konštrukciou (RZ.) a v niektorých prípadoch je rozlišovacím prvkom príslovkové určenie (napr. pasívum [pýtame sa: *čo sa deje/dialo, robiť robilo s x_2 pôsobením x_1*]; *Bola zavraždená okolo polnoci.*; rezultatívna konštrukcia [pýtame sa: *aký, v akom stave, v akom vzťahu je x_2 po pôsobení x_1 na x_2*]; *Bola zavraždená.*); porov. Sokolová, 1993, s. 93). M. Sokolová (1993, s. s. 49 – 50) uvádza niekoľko ďalších kritérií na spoľahlivé rozlíšenie participiálneho pasíva od rezultatívnej konštrukcie: 1. RZ. nie sú synonymné s reflexívnymi transformátmi bez časového posunu ako transformáty, 2. participiálne transformáty perfektív neumožňujú vyjadriť aktuálny prízent, pri RZ. sa však bežne používa, 3. pri RZ. sa dá spona *byť* nahradiť inými sponami (pri futúre sponou *zostať*), 4. doplnenia pri RZ. zdôrazňujú statickosť (napr. *Stôl je postavený v kúte.*) a pri transformátoch procesualnosť diania (napr. *Stôl bol postavený do kúta.*).

⁴⁷ E. Pauliny (1977, s. 226) uvádza, že pasívne participium malo pôvodne iba rezultatívny význam a pasívum typu *som chválený* pôvodne v slovanských jazykoch neexistovalo. Zásah deja na nejaký predmet sa vyjadroval aktívnou konštrukciou (*chválili ho*) alebo zvratným slovesom (*chválil sa*) a presne predvída, že „využívanie opisného pasíva nebude v spisovnej slovenčine ešte dlhší čas ustálené“.

funkciu, ale pri zvratných slovesách sa zvratný komponent s funkciou derivačnej morfémy využíva aj na vyjadrenie neustále platného deja (*látka sa krčí, dvere sa otvárajú dovnútra, krava sa kole* a pod.). V súvislosti so slovesnou kategóriou rodu možno vyčleniť 4 typy pasívnych viet: 1. *bezpodmetovo-bezobjektové* (napr. *Ide sa do kina.*)⁴⁸, 2. *podmetovo-bezobjektové* (napr. *Budova bola postavená v rokoch 1875 – 1880.*), 3. *podmetovo-objektové* (napr. *Budova je stavaná murármí.*)⁴⁹, 4. *bezpodmetovo-objektové* (napr. *Spí sa nám dobre.*; porov. termín dispozičné pasívne parafrázy pri činnostných slovesách).

1.3. Lexikálno-gramatické slovesné kategórie

Lexikálno-gramatické morfológické slovesné kategórie sa od čisto gramatických morfológických slovesných kategórií odlišujú v tom, že participujú na vyjadrení tak lexikálneho, ako aj gramatického významu. Lexikálnu zložku zastupuje parciálna obmena lexikálneho významu, ktorá nastáva pri zmene gramatického tvaru. Gramatickú zložku zastupuje na jednej strane zmena gramatického tvaru a na druhej strane pri niektorých gramatických kategóriách aj obmena gramatického významu slova. Medzi lexikálno-gramatické morfológické slovesné kategórie patrí *intencia* a *vid*.

1.3.1. Slovesná intencia

Slovesná intencia je zameranosť slovesného deja na substantívum (sekundárne aj na zámeno či substantivizovaný slovný druh) alebo viaceré substantíva, ktoré

⁴⁸ V súvislosti s týmito deagentnými neosobnými konštrukciami existuje aj iný názor. Niektorí jazykovedci a jazykovedkyne ich nepovažujú za zvrtné pasívum, ale za neosobné tvary osobného slovesa. M. Sokolová (1993, s. 31) nehodnotí deagentné a depacientné vety typu „*U nás sa varí pre 60 osôb.*“ a „*Pri sviečke sa mu zle čítalo.*“ za trpné, pretože pre účastníkov komunikácie sú známe všeobecné sémantické vlastnosti nešpecifikovaného paciensa (*niečo, čo sa dá variť; niečo, čo sa dá čítať*). Rozlišuje preto *aktívne* a *neaktívne slovesné tvary*, pričom neaktívne ešte delí na *pasívne* a *nepasívne slovesné tvary*. J. Kačala (1989, s. 193 – 201) rozlišuje gramatickú a sémantickú perspektívu vety a za gramaticky aktívnu považuje vetu, ktorá má subjekt a predikát, je teda založená na aktíve. Gramaticky neaktívna (pasívna) perspektíva vety je založená na trpnom rode a vety, ktoré neobsahujú subjekt a predikát, sú bez gramatickej perspektívy, teda nie sú ani gramaticky pasívnymi – patria sem podľa neho aj bezpodmetové zvrtné tvary.

⁴⁹ Niektorí tento 3. typ pasívnych viet považujú za synonymné s akčnými vetami, čo však M. Sokolová (1993, s. 28) odmieta, pretože sa mení hierarchizácia príznamov akčnosť a dianie v sémantickej štruktúre.

sú so slovesom, vyjadrujúcim dej, významovo (dopĺňajú/nedopĺňajú významovú zložku slovesa) a gramaticky späť (vzťah rekcie).⁵⁰ Intencia vyjadruje hĺbkovú sémantickú štruktúru slovesného významu a zároveň dejový (akčný) vzťah slovesa k východiskovému substantívu, zámenu alebo inému substantivizovanému slovnému druhu (gramatickému podmetu vety), ktorý sa vyjadruje kongruenciou (korešpondenciou), a k cieľovému substantívu (predmet), ktorý sa vyjadruje rekciov (väzbou). Intencia teda súvisí s lexikálnym, ale aj s gramatickým významom slovesa a nemá formálne vyjadrenie, preto ide o lexikálno-gramatickú slovesnú kategóriu. Slovesá, ktoré dokážu vyjadriť vzťah k východiskovej substancii (k agensu, nositeľovi stavu alebo vlastnosti), sa označujú ako osobné (1. až 6. intenčný typ), ostatné (7. a 8. intenčný typ) sú neosobné. Intenciu majú iba plnovýznamové slovesá – neplnovýznamové slovesá preberajú intenciu a valenciu od plnovýznamových sloviess, s ktorými sa spájajú. Intencia je navonok späť s čisto gramatickou (syntaktickou) kategóriou slovesnej valencie⁵¹, ktorá vyjadruje všetky reálne, ale aj potencionálne aktanty slovesného deja vzhľadom na sloveso.⁵² Valenciou určitého slovesa vyjadrujeme valenčnou schémou (S – D – O), ktorá musí obsahovať dej (D), ale potenciálne aj subjekt (S) a objekt deja (O), teda podmet a predmet deja, pričom sa sloveso vníma ako hlavný vetný člen.⁵³ Medzi valenciou a intenciou je nepriamoúmerný vzťah – čím je silnejšia slovesná intencia, tým slabšie sú ďalšie valenčné pozície. Intencia sa obmedzuje maximálne na

⁵⁰ Intencia slovesného deja sa v slovenskej lingvistiky začala systematicky skúmať od vydania priekopnickej práce E. Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa (1943; porov. s. 22 – 29), no ten však intencne klasifikoval len akčné a stavové slovesá, neplnovýznamové a statické slovesá si nevšiel. J. Ružička rozšíril aplikovateľnosť intenčných typov na všetky plnovýznamové slovesá. J. Kačala výraznejšie rozlíšil intenčnú hodnotu sloviess na úrovni syntaktickej formy (valenciu) a intenciu dynamického príznaku na úrovni významu (porov. Sokolová, 1993, s. 10 – 12).

⁵¹ J. Pavlovič nás pri recenzovaní práce upozornil, že slovesná valenčná teória (uplatňuje sa najmä v západných jazykoch) nie je nateraz v slovenskej jazykovede v plnej miere akceptovaná a niektorí jazykovedci sa stále vo svojich prácach v danej problematike pohybujú iba v rozmedzí intenčnej štruktúry, ktorá má dve subštruktúry – gramatickú a sémantickú štruktúru vety (GŠV a SŠV); porov. Pavlovič, Syntax slovenského jazyka I, 2012, s. 11 – 14.

⁵² Intencia je podľa niektorých jazykovedcov v samotnej podstate slovesného deja a je zameraním tohto deja od východiskového bodu k cieľovému, kým valencia je akoby prejav tejto vnútornej intencie navonok, zhmotnenej v potrebe slovesa viazať na seba z ľavej alebo pravej strany istý počet participantov (Janočková, 2014, s. 11). Slovesá so všeobecnejším významom môžu mať veľmi pestrú valenčnú a z nej vyplývajúcu intenčnú štruktúru (*s niekým vravieť niekomu niečo o niekom*). Slovesá so širokou intenciou však majú slovesných aktantov menej (*bežať*). Väzobné a neväzobné doplnenia valenčných aktantov pozri VSSS. (2014, s. 24 – 26); porov. aj Nižníková, 2006.

⁵³ Podľa valenčnej teórie na spoľahlivú identifikáciu významu slovesa vo valenčnej štruktúre okrem deja, subjektu a objektu je niekedy obligatným členom aj prislovkové určenie (napr. *Otec leží. – Bratislava leží (na Dunaji).*), pretože rozlišuje dva významy – dynamický a statický – slovesa *ležať*.

dva aktanty, valencia nie. Podľa schopnosti slovesa vyjadriť subjekt a objekt deja, prípadne obidva súčasne, rozlišujeme 4 valenčné typy:

1. subjektovo-objektové vety: S – D – O (*Chlapec – rozbil – okno.*),
2. subjektovo-bezobjektové vety: S – D (*Nepriateľ sa smeje. Brat beží.*)⁵⁴,
3. bezsubjektovo-objektové vety: D – O (*Drevorubača zavalilo.*),
4. bezsubjektovo-bezobjektové vety: D (*Blýska sa. Hrmí.*).

Intenčný typ je skupina slovíes s približne rovnakým lexikálnym významom a s rovnakým súborom substantívnych aktantov, ktoré ho dopĺňajú. Niektoré slovesá možno spoľahlivo zaradiť do intenčného typu až na základe vetného kontextu – sú kontextovo ambivalentné, pretože agens (A_g) alebo paciens deja (P_ɿ) môžu, ale aj nemusia vyjadriť, čím sa mení ich intenčná štruktúra (porov. napr. *fialka vonia* s významom „je voňavá“ [statické sloveso; 6. IT], s významom „aktuálne teraz vonia“ [činnostné sloveso; 2. IT] alebo *dievča vonia kvetinu* 1. IT).⁵⁵ V intenčnej schéme v pozícii valenčného subjektu vystupuje agens (vykonávateľ) deja, prípadne nositeľ deja alebo vlastnosti a v pozícii valenčného objektu deja zasa paciens (produkt) deja.⁵⁶ Každému valenčnému typu zodpovedá jeden alebo niekoľko intenčných typov:

1. valenčnému typu zodpovedá 1. intenčný typ: Ag – D – Pt (agens – dej – paciens)

Do tohto intenčného typu patria prechodné a neprechodné osobné slovesá, ktoré vyjadrujú vzťah medzi východiskovou a cieľovou substanciou. Prechodné slovesá (tranzitívne) vyjadrujú paciens v bezpredložkovom akuzatíve, čiže vyjadrujú plný akčný zásah (*Chlapec – rozbil – okno.*; *Dieťa číta knihu.*; *Robotníci kalia ocel.*), neprechodné vyjadrujú paciens v predložkovom akuzatíve či v inom nepriamom páde (*Peter čaká na Luciu.*; *Rozprávajú sa o Vladovi.*; *Marta je ovplyvnená Tebou.*). Väzba slovesa s podstatným menom prostredníctvom pádu môže byť **výlučná** (viaže sa iba s jedným pádom, napr. A: *piť niečo*, D: *priečiť sa, čeliť, odolať niekomu/niečomu*, G: *dovolať sa, chytať sa niekoho/niečoho*, I: *napáchnúť niečím* a pod.) alebo **združená** (viaže sa s viacerými pádmami, napr. A/G: *zbaviť niekoho viny*, D/A: *písať niekomu list*, A/I: *zahádzať niečo niečím, obohatiť niekoho niečím*, A/infinitív: *nútiť niekoho pracovať, odučiť niekoho fajčiť* a pod.).⁵⁷ Ak sú neživotné participanty

⁵⁴ Slovesá v 4. valenčnom type nazývame aivalentné.

⁵⁵ Porov. Ivanová, 2006, s. 245.

⁵⁶ Jednotlivé typy ľavointenčných participantov – agensov, procesuálov (pri procesných slovesách) a statuálov (pri statických slovesách), a pravointenčného participanta – paciensa pozri VSSS., 2014, s. 29 – 36.

⁵⁷ Slovesá ako napr. *mať* (vlastniť) a *dostať* (byť obdarovaný) síce nie sú akčnými slovesami (*mať* je statické a *dostať* je stavové sloveso), ale dokážu vyjadriť obidve časti intenčnej štruktúry (východiskovú aj cieľovú substanciu), preto by nemali byť súčasťou 6., resp. 5. intenčného typu ako iné statické či stavové slovesá, ale súčasťou 1. intenčného typu.

deja v N a A (maskulína, neutrá a feminína vzorov dlaň a kost'), v týchto slovesných konštrukciách sa nedá jednoznačne určiť subjekt (východisková substancia) a objekt deja (cieľová substancia), pretože vo vete navzájom splývajú a bez kontextu sa nedá spoľahlivo určiť, kto/čo je agens a kto/čo je paciens deja (napr. *Obraz prekrýva rám.* – čo prekrýva čo?; *Morské ryby často napádajú cudzopasníky.* – čo napáda čo?).⁵⁸

2. valenčnému typu zodpovedá 2. – 6. intenčný typ. Druhý intenčný typ má intenčnú schému: Ag – D_{Pt}

Intenčná schéma tohto typu vyjadruje, že agens vykonáva činnosť vyjadrenú slovesom a výsledok (paciens) tejto činnosti je obsiahnutý v lexikálnom význame slovesa, preto nie je sloveso vo vete rozvité predmetom. Ide o slovesá, ktoré vyjadrujú externú činnosť agensa vnímateľnú zmyslami: *zvonit', štekat', dymit', hrmotat', škriptať, iskrit', horiet', spievať*, psychické a fyziologické prejavy ľudí: *sniť, stonať, plakať, smiať sa* a pod. Do tejto intenčnej skupiny slovies však možno zaradiť aj slovesá, ktoré pri multiverbizácii obsahujú kategoriálne slovesá: *bo-dovať (získať/získavať body)*, *pracovať (vykonávať prácu)*, *škodiť (robiť škodu)*, *dierkovať (robiť dierky)*, *radiť (dávať rady)*, *pomáhať (poskytovať pomoc)* a pod.

Tretí intenčný typ má intenčnú schému: Ag_{Pt} – D

Intenčná schéma vyjadruje, že na rozdiel od predchádzajúceho intenčného typu nie je paciens obsiahnutý v lexikálnom význame slovesa, ale v lexikálnom význame substantíva s funkciou agensa. Ide o slovesá, ktoré vyjadrujú internú (vnútornú) činnosť agensa a agens nielenže vykonáva činnosť vyjadrenú slovesom, ale sám sa touto činnosťou aj zasahuje, čiže je zároveň aj produktom deja. Možno sem zaradiť aj zvrtné slovesá so zvrtným komponentom s funkciou DM (napr. *zabiť sa, rozlúčiť sa, hrať sa, kúpať sa*). Patria sem slovesá pohybu a vo všeobecnosti aj slovesá, ktoré vyjadrujú situovanie a lokalizáciu substancie v určitom priestore a čase v oboch vidových náprotivkoch (nejde však o vidové dvojice): *ležať/lahnúť si; utekať/utiect'; bežať/dobehnúť; letieť, lietať/vzlietnuť; padať/padnúť; cestovať/pricestovať; ísť; pochádzať, hniezdiť, týčiť sa, prameniť* (posledné 4 slovesá však iba s významom činnosti) a iné. Tento typ slovies nedokáže utvárať opisný trpný rod.

V prvých troch intenčných typoch slovies sa nachádzajú iba čisto akčné slovesá, v ostatných troch typoch, prislúchajúcich druhému valenčnému typu, sa oslabuje dynamika (akčnosť) slovies a výrazne sa statizujú. V dôsledku toho sa už prestáva v intenčnej štruktúre v plnej miere vyjadrovať agens ako vykonávateľ činnosti.

Štvrtý intenčný typ má intenčnú schému: Ag/N – D

Intenčná štruktúra tohto typu zachytáva prechod slovies od činnostných k sta-

⁵⁸ Porov. aj termíny hierarchizácia výpovede a konverzia u F. Daneša, resp. S. Ondrejoviča (Sokolová, 1993, s. 27); porov. aj Ondrejovič, 1989.

vovým a statickým. Dôležitú úlohu pri určovaní intencnej štruktúry slovesa zohráva lexikálny význam slovesa zapojeného do vetného kontextu. Sloveso teda môže mať tak akčný, ako aj statický význam, čiže v intencnej štruktúre sa varíruje agens deja a nositeľ stavu (N). Možno sem zaradiť slovesá, ktoré vyjadrujú rôzne povolania, ale v istom význame môže sloveso vyjadrovať aj aktuálnu činnosť (patria potom do 1. alebo 2. intencného typu): šoférovať: *byť šoférom z povolania* (nositeľ deja, 4. IT) alebo *šoférovať (auto)* – vykonávať činnosť (1. IT); učiť: *pracovať ako učiteľ* (nositeľ deja, 4. IT) alebo *učiť (niekoho niečo)* – vykonávať činnosť (1. IT); *tesárčiť, včeláriť, gazdovať, hosťovať, hospodáriť, lekárčiť, baníčiť* a pod. Tento typ sloviess možno rozložiť na slovesno-menný prísudok so štruktúrou *byť + substantívum* (napr. *šoférovať – byť šoférom, lekárčiť – byť lekárom*, v niektorých kontextoch aj s významom *správať sa ako lekár*).

Piaty intencný typ má intencnú schému: N – D

Intencná štruktúra piateho intencného typu vyjadruje už iba nositeľa stavu (procesuála), nie jeho vykonávateľa, preto sem možno zaradiť iba procesné (stavové) slovesá v oboch vidových náprotivkoch: *starnúť/zostarnúť, blednúť/zblednúť, chudnúť/schudnúť, chorľavieť/schorľavieť, tvrdnúť/zatvrdnúť, vysychať/vyschnúť, chátrať/schátrať, rásť/vyrásť, tučniť/stučniť, žiť* (vo význame *byť živý*; bez vidového náprotivku). Dej vyjadrený slovesom sa realizuje bez pričinenia jeho nositeľa.

Šiesty intencný typ, posledný prislúchajúci 2. valenčnému typu, má intencnú schému: $N_v - D$

Do tohto intencného typu patria statické slovesá, ktoré majú najviac oslabenú významovú akčnosť, preto sú veľmi blízke neplnovýznamovým slovesám. Statické slovesá majú však oveľa silnejšie valenčné vzťahy ako dynamické slovesá, pretože sú akoby prechodom medzi slovesným a slovesno-menným prísudkom, no nedajú sa tak valenčne modifikovať, pretože sú zväčša viazané na ľavej aj pravej strane.⁵⁹ Substancia v tomto intencnom type už nie je nositeľom stavu, ale nositeľom istej debovej vlastnosti (statuálom; N_v), ktorá často vyjadruje trvalý stav, platnosť deja (*klat' sa, piť, kopať, voňať*, napr.: *Kôň kope. Krava sa kole. Sused pije* [je alkoholik]).⁶⁰ schopnosť/neschopnosť (istý zdravotný hendikep) substance: *ráčkovať, škúliť, vidieť, počuť, krívať* (napr.: *Dieťa ráčkuje a škúli. Slepy už vidí* [má schopnosť vidieť].), prípadne ide o čisto statické slovesá (napr. *byť, patriť, nachádzať sa, mať* a pod.). Slovesá v tomto intencnom type sa na rozdiel od 4. a 5. intencného typu nedajú reflexivizovať, teda uviesť do neosobného

⁵⁹ O valencii statických sloviess pozri Ivanová, 2006; porov. aj Sokolová, 1993, s. 82.

⁶⁰ Patria sem aj niektoré slovesá z 3. intencného typu, ktoré však majú v tomto prípade statizovaný význam a vyjadrujú trvalo platný dej (napr. *týčiť sa, prameniť, hniezdiť: Nad Slovenskom sa týčia Tatry; Morava pramení v Čechách. Orol hniezdi v korunách stromov.*)

zvratného tvaru (*Starne sa nám zle. Učíme sa pomaly.*, ale nie *Niečo *sa škúli a ráčkuje sa.*), a po kontextovom doplnení predmetom sa stávajú akčnými (*Sused pije [pivo]. Kôň kope [do ohrady]. Vidím [ta] dobre.*). Pri statických slovesách sa nedajú obligatórne členy pretransformovať na vedľajšiu vetu (napr. *Bratislava leží na Dunaji.* → **Bratislava leží, keď je na Dunaji.*; *Nachádza sa v škole.* → **Nachádza sa, keď je v škole.*, ale *Píše úlohu v škole.* → *Píše úlohu, keď je v škole.*).

Šiestym intenčným typom sa končí 2. valenčný typ a týchto prvých šesť intenčných typov obsahuje len osobné slovesá. Ostatné dva intenčné typy (7. a 8.) už obsahujú slovesá neosobné. Tieto ostatné dve skupiny slovies teda nedokážu vyjadriť gramatickú kategóriu osoby a prostredníctvom univerzálnej 3. osoby singuláru vyjadrujú neosobné konštrukcie. Zo slovies 7. a 8. intenčného typu sa nedá vytvoriť bezpodmetový zvratný tvar pasíva (napr. *Myslí sa na to vždy.*; *Stavia sa tu dobre.*, ale nie **Prší sa.*; **Smädí sa.*).

3. valenčnému typu zodpovedá 7. intenčný typ. Ide o neosobné slovesá, ktoré nedokážu vyjadriť vykonávateľa deja, prípadne nositeľa stavu alebo vlastnosti. Siedmy intenčný typ má intenčnú schému: D – P_i

V tomto intenčnom type sa nerealizuje vzťah slovesa k východiskovej substancii, ale iba k cieľovej substancii. Ide o slovesá, ktoré vyjadrujú rôzne strašidelné, tragické deje a pocitové stavy: *brata zabilo, otca mávalo, dusí ma, smädí ju, baníkov zasypalo, zalieha im, straší ich* a pod. Sloveso sa nachádza v univerzálnom neosobnom tvare 3. osoby, no od osobného slovesa v 3. osobe sa líši (*Nepustilo ma preč* [napr. *dieťa/ono*]. *Hlasno skuvíňalo* [napr. *šťaňa/ono*]).

4. valenčnému typu zodpovedá 8. intenčný typ. Rovnako ako pri predchádzajúcom type ide o neosobné slovesá, ktoré nedokážu vyjadriť vykonávateľa deja, prípadne nositeľa stavu alebo vlastnosti, ale zároveň nedokážu vyjadriť ani vzťah k cieľovej substancii, čiže nevyjadrujú ani paciens deja. Ôsmy intenčný typ má intenčnú schému: D

Do tohto intenčného typu patria neosobné bezpredmetové slovesá, ktoré pomenúvajú rôzne atmosférické javy, prírodné zmeny, ale možno sem zaradiť aj niektoré nové neosobné slovesá: *pršať, fúkať, mračiť sa, blýskať sa, stmievať sa, hrmieť, mrznúť, zvoliebnievať sa* a pod.

1.3.1.1. Intenčné prechody slovies

Ako sme už spomínali, intenčná štruktúra niektorých viacvýznamových slovies niekedy záleží na vetnom kontexte, v ktorom sa konkretizuje iba jeden lexikálny význam slovesa. Zmena intencie, valencie a významu sa navzájom ovplyvňujú – zmena intencie vyvoláva zmenu významu (v istom kontexte je sloveso statické, v inom je dynamické). Význam vplýva aj na potrebu vyjadrenia, res-

pektíve nevyjadrenia východiskovej alebo cieľovej substancie, t. z. vypadnutie časti intencnej štruktúry. Ak sú akčné slovesá primárne bezobjektové, môžu bez zmeny sémantických príznakov sekundárne rozširovať svoju pravovalenčnú pozíciu (napr. *tancovať valčík*, *bežať míľu*), objektové slovesá zasa môžu redukovat' pravovalenčný aktant (napr. *On teraz fajčí [cigaretu]*). V dôsledku jednej či druhej realizácie nastáva klasifikácia toho istého slovesa do 1. intencného typu na jednej alebo do 2. až 8. intencného typu na druhej strane: *Malé dieťa pije materské mlieko*. (1. IT) – *Sused veľmi často pije*. (6. IT); *Rieka hučí svoju pieseň*. (1. IT) – *Voda v rieke hučí*. (2. IT); *Michal straší svojho brata*. (1. IT) – *V tom dome všetkých straší*. (7. IT); *Bolelo ho v krku*. (7. IT) – *Bolel ho krk*. (1. IT); *Chlapec leje vodu*. (1. IT) – *Vonku husto leje*. (8. IT).

Na zmenu intencie však nevpĺýva len kontextový lexikálny význam slovesa, ale aj jeho derivovaný či gramatický význam, ktorý sa vo vete využíva. Derivované sloveso (napr. prefixálne) môže patriť do iného intencného typu ako jeho slovotvorný motivant.⁶¹ Zmenu gramatického významu slovesa možno vykonať jeho reflexivizáciou prostredníctvom zvratného komponentu *sa*. Zvratný komponent však v tomto prípade musí plniť funkciu gramatickej relačnej morfémy, teda sa ním musí utvárať pasívum – zvratnosť redukuje jednu valenčnú pozíciu. Nemožno preto využívať zvratný komponent *si*, ktorý nemá gramatickú funkciu, ale iba participuje na derivácii lexikálneho významu (vyjadruje záujem činiteľa na konaní deja), alebo zvratný komponent *sa* v inom než gramatickom význame (funkcia derivačnej či prázdnej morfémy)⁶². V prípade zvratných základných zámen *sa* a *si* ide o samostatný slovný druh s vlastnou syntaktickou funkciou (vetnočlenská platnosť predmetu), ktoré vyjadrujú cieľovú substanciu akčných prechodných sloviess (viažu sa len na slovesá v 1. IT), preto nemajú schopnosť meniť intencnú štruktúru týchto sloviess. Zvratné zámená len vzťahujú dej na jeho vykonávateľa, teda stotožňujú východisko a cieľ deja (vykonávateľ deja je zároveň dejom aj zasiahnutý), a nahrádzajú tak inú cieľovú substanciu, ktorá je produktom deja (napr. *Zuzana umýva auto*. [1. IT] – *Zuzana sa umýva*. [1. IT]; *Volejbalista vybíja bloky*. [1. IT] – *Futbalista si vybil zuby*. [1. IT]⁶³). Pri tvorení

⁶¹ Napr. *Brat chodí do práce pešo*. (3. IT), ale *Brat už vychodil strednú školu*. (1. IT); porov. Buzá-ssyová, 1974, s. 55.

⁶² Porov. funkcie zvratného komponentu *sa*.

⁶³ Pozor, v týchto príkladoch vychádzame z nezvratného slovesa *vybiť/vybíjať* a zvratný komponent *si* tu plní funkciu zvratného zámena. Reflexívne sloveso *vybiť sa/vybíjať sa* má iný lexikálny význam (1. „stratiť elektrický náboj“; 2. „dostať voľný priebeh, uvoľniť sa“) a, prirodzene, aj inú intencnú štruktúru. Zvratný komponent *sa* tu plní funkciu derivačnej morfémy, čiže derivuje nový význam slovesa *vybiť/vybíjať*. Akýsi prechod medzi funkciou zvratného zámena a derivačnou funkciou pri zvratnom komponente *sa* vidno pri využívaní sloviess s derivačnou morfémy *sa* pri životných agensoch (pri životných substanciiach patria do 3. IT), pretože je

pasívnych konštrukcií slovesá z 1. až 5. intencného typu prechádzajú do 7. alebo 8. intencného typu, pretože sa pasívnymi konštrukciami utvárajú deagentné vety, ktoré nemajú známeho vykonávateľa, prípadne ani *paciens* deja (*Chodíme na návštevy*. [3. IT] – *Chodí sa na návštevy*. [8. IT]; *Stavbári stavajú mosty*. [1. IT] – *Stavajú sa mosty*. [7. IT])⁶⁴.

Pri oboch doteraz spomínaných významových zmenách (lexikálnej a gramatickej) prechádza sloveso vždy z vyššieho intencného typu do nižšieho intencného typu (z 1. IT do 2. až 7. IT). Opačný presun je skôr zriedkavý a možno ho dosiahnuť iba reflexivizáciou slovesa pomocou derivačnej morfémy *sa*, ktorá spôsobí zmenu jeho lexikálneho významu a odstráni z intencnej štruktúry slovesa *paciens* (*Brata v hore zabilo*. (7. IT) – *Brat sa v hore zabil*. (3. IT))⁶⁵, hoci pripúšťame, že smer slovotvornej motivácie mohol byť aj opačný (*zabiť sa* → *zabiť*).

1.3.1.2. Osobné (personáliá) a neosobné (impersonáliá) slovesá

S lexikálno-gramatickou kategóriou slovesnej intencie úzko súvisí rozdelenie sloves na osobné a neosobné. Osobné slovesá majú vo svojej významovej štruktúre neodňateľne zakomponovaný významový príznak osobnosti, ktorý utvára integrálnu súčasť intencnej hodnoty slovesa a má svoj bezprostredný výraz v gramatickom systéme jazyka – osobné slovesá majú úplnú paradigmu určitých slovesných tvarov v sg. aj pl., ojedinele aspoň obidva tvary 3. osoby sg. a pl. (napr. *bolieť*, *svrbieť*, *ozíabať*).⁶⁶ Ide o slovesá v 1. až 6. intencnom type, pri ktorých je známy agens, teda vykonávateľ deja. Neosobné slovesá sú tiež určité slovesné tvary, dokážu však vyjadriť iba všeobecnú 3. osobu sg. s menným stredným rodom v neosobnom význame. Ide o slovesá v 7. a 8. intencnom type (*smädí ma*, *stmieva sa*, *pršalo*). Ak sa niektorým osobným slovesám v určitom význame od-

ešte možno vnímať vzťahovanie deja na jeho vykonávateľa. Napríklad možno porovnať funkciu zvratného komponentu pri životnom a neživotnom agense v týchto vetách: *Batéria sa nám veľmi rýchlo vybíja*. [3. IT] – *Futbalista sa vybíja v súbojoch*. Sloveso *vybíjať sa* má v tejto vete prenesený význam „strácať energiu, silu“ a zvratný komponent *sa* tu môže vzhľadom na lexikálny význam slovesa vzťahovať dej na jeho vykonávateľa, čiže *Futbalista vybíja seba v súbojoch*. V prípade, že sloveso vnímame ako zvratné, patrilo by do 3. IT, no pokiaľ zvratný komponent pri slovese vnímame ako zvratné zámeno, sloveso by patrilo do 1. IT.

⁶⁴ Z hľadiska syntaktickej valencie však slovo *mosty* má vetnočlenskú platnosť subjektu (podmetu), a teda ide o 2. valenčnú schému S – D.

⁶⁵ Vo vete *Brat sa zabil* možno vnímať podobný problém ako v prechádzajúcej poznámke, keď možno zvratný komponent *sa* pri životnom vykonávateľovi vnímať ako zvratné zámeno, ale aj ako derivačnú morfému. Zvratné zámeno by pomohlo interpretovať význam vety tak, že sa brat zabil sám, teda spáchal samovraždu (1. IT), no derivačná morféma môže naznačovať aj iný význam „neúmyselne prísť o život“ (nezabil sa sám, ale ho zabilo niečo iné; 5. IT).

⁶⁶ Kačala, 2014, s. 166.

stráni východisková časť intenčnej štruktúry, možno aj z nich utvoriť neosobné tvary. V dôsledku tejto významovej zmeny sloveso prechádza z vyššieho intenčného typu do nižšieho (napr. *Drevorubača zavalil strom.* (1. IT) – *Drevorubača zavalilo.* (7. IT)).⁶⁷

1.3.2. Slovesný vid (aspekt)

Slovesný vid je lexikálno-gramatická slovesná kategória, ktorá vyjadruje časovú limitáciu deja. Je typická pre všetky slovanské jazyky, len v rozličnej miere. Lexikálno-gramatickou kategóriou je preto, lebo sa pri zmene slovesnej kategórie vidu nemení len gramatický tvar, ale v niektorých prípadoch dochádza aj k zmene lexikálneho významu (*písať* → *prepísať*, *vyvolať* → *vyvolávať*). Vzťahuje sa na všetky slovesá. Táto gramatická kategória je bipolárna, čiže pri slovesách rozlišujeme **nedokonavý** a **dokonavý vid**. Nedokonavý vid je bezpríznakový, je základný (všeobecný) a vyjadruje priebeh (neukončenosť) deja. Slovesá s nedokonavým vidom majú úplnú časovú paradigmu, čiže dokážu vyjadriť všetky časy. Dokonavý vid je príznakový a vyjadruje ucelenosť a komplexnosť (zavŕšenosť) deja. Časová paradigma dokonavých slovičiek je formálno-sémanticky limitovaná, pretože formálne nedokážu utvoriť paradigmu budúceho času (pomocou spony *byť* v budúcom čase)⁶⁸ a lexikálne nedokážu vyjadriť prítomný čas – prítomnou formou vyjadrujú dej v budúcnosti (*donesiem, pripravím*).⁶⁹ Okrem časovej limitácie sú dokonavé slovesá zväčša prefixálne slovotvorne motivované a nedokážu sa spájať s fázovými slovesami (**prestávať napísať, *začínať dopracovať*), nedokonavé slovesá sa zasa nedokážu spájať s limitnými slovesami (**išlo ich trhať, *má ho šľak triafať*). Vidová limitácia sa viaže aj na utváranie niektorých neurčitých slovesných tvarov, keď z nedokonavých slovičiek možno utvárať len činné prídavné príslovie prítomné a z dokonavých slovičiek iba činné prídavné príslovie minulé. Rozdiel medzi nedokonavými a dokonavými slovesami môžeme ukázať aj na iných slovesných tvaroch, napr. sloveso *utierať*: nedokonavý vid → *Utieraj to!* a dokonavý vid → *Utri to!* Niektoré vidové náprotivky utvárajú supletívne dvojice: *brať* (nedokonavé) – *vziať* (dokonavé), *klásť* (nedokonavé) – *požiť* (dokonavé), *robiť* (nedokonavé) – *spraviť* (dokonavé; popri *urobiť*) a pod.

⁶⁷ O neosobných variantoch osobných slovičiek pozri viac Kačala, 2014, s. 165.

⁶⁸ Ako sme už uvádzali skôr, N. Janočková pri recenzovaní učebnice doplnila, že M. Sokolová tieto tvary hodnotí ako tzv. syntetické futúrum.

⁶⁹ Pri spojení s modálnymi slovesami je však možné aj pri dokonavých slovesách vyjadrovať opisný budúci čas, hoci ide skôr o hovorovosť (napr. *Už budem môcť napísať riaditeľovi. Bude to smieť urobiť tak o týždeň.*)

1.3.2.1. Zmena slovesného vidu

Pri lexikálno-gramatickej kategórii vidu sa pomerne výrazne ukazuje prepojenie morfolologickej roviny a slovotvornej roviny jazykového systému. Medzi jazykovedcami sa stále diskutuje aj o začlenení prefixálnej vidotvorby. Viacerí autori existenciu čisto vidových prefixov popierajú a prefixáciu považujú za slovotvorňový postup, iní existenciu vidotvorných prefixov, naopak, uznávajú.⁷⁰ L. Veselý (2010) rozlišuje pravé a nepravé vidové dvojice. Pravé sa utvárajú vtedy, keď sa z dokonavého slovesa utvorí nedokonavé opätovnou sufixáciou – resuffixáciou (napr. *vypracovať* → *vypracovávať*, *opísať* → *opisovať*), a nepravé sa zasa utvárajú tak, že sa z nedokonavého slovesa utvorí dokonavý náprotivok prefixáciou (napr. *ničiť* → *zničiť*, *písať* → *napišať*).

Slovotvorne nemotivované slovesá majú zväčša nedokonavý vid (*čítať*, *veriť*) a slovotvorne motivované zasa majú dokonavý vid. Toto slovotvornomotivačné pravidlo však úplne spoľahlivé nie je, pretože aj medzi synchronne nemotivovanými slovesami sa nájde zopár slovies s dokonavým vidom (napr. *kúpiť*, *skočiť*, *streliť*, *sľúbiť*, *sústrediť* [sa])⁷¹. Verbálny aspekt je lexikálno-gramatická kategória, preto smer vidotvorby je nradený nad nepríznakovosťou imperfektíva (správny smer vidotvorby je *kúpiť* → *kupovať*, nie *kupovať* → *kúpiť*).⁷²

Zmena nedokonavého vidu na dokonavý (perfektivizácia)

Najčastejším spôsobom perfektivizácie slovies je slovotvorňový postup *prefixácie slovies*. Perfektivizácia prefixáciou dokonavého slovesa je irelevantná (porov. nižšie typ nadbytočného prefixu). Prefixáciou slovies dochádza k zmene lexikálneho významu pomerne častejšie ako pri sufixácii a ide skôr o modifikačný typ onomaziologickej kategórie, hoci niektorí jazykovedci sa prikláňajú k mutačnému typu.⁷³ Podľa toho, či pri prefixácii dochádza k zmene spôsobu slovesného deja (lexikálneho významu), či k jeho zmene nedochádza, prípadne sa mení vid a zároveň aj spôsob slovesného deja alebo sa nemení ani jedno, možno rozdeliť prefixy v slovesných tvaroch na:⁷⁴

⁷⁰ Ološtiak – Ivanová, 2015, s. 115; o derivačnej a vidotvornej funkcii jednotlivých prefixov pozri viac Ivanová – Kyseľová – Perovská, 2015, s. 501 – 521.

⁷¹ Pozor, viacero slovies s podobnou hláskovou výstavbou však patrí k nedokonavým slovesám (napr. *mútiť*, *sľúžiť*, *túžiť*, *nútiť* a pod.).

⁷² Sokolová, 2013, s. 137 – 138.

⁷³ Porov. Janočková, 2014, s. 52 – 59.

⁷⁴ Klasifikácia prefixov a ich funkcií je podľa Š. Peciara. O ďalších klasifikáciách a funkciách pozri Janočková, 2014, s. 17.

1. lexikálne – prefixálne sloveso modifikuje svoj význam, je schopné sekundárnej imperfektivizácie a vystupuje ako samostatná lexéma (napr. *balit'* – *vybalit'* → sekundárna imperfektivizácia: *vybaľovať*), pretože pri takýchto slovesách sa prefixáciou zväčša utvára nový lexikálny význam, ktorý sa ustáli a sloveso vypadáva z pôvodnej vidovej dvojice a utvára si nový vidový náprotivok (napr. *triet'* → transflexne: *utriet'/utierať*, *viest'* → transflexne: *zviest'/zvádzať*, *veľbit'* → sufixálne: *uveľbit' sa/uveľbovať sa*; *pýtať sa* → sufixálne: *opýtať sa/opýtovať sa*)⁷⁵, takto vznikajú tzv. vidové trojice⁷⁶;
2. lexikálno-gramatické – prefixálne, prípadne prefixálno-reflexívne sloveso vyjadruje určitý spôsob slovesného deja (temporalnosť, lokalizovanosť, modalitosť) a zároveň aj mení vid (napr. *plakať* – *rozplakať sa*, *chystať* – *prichystať*, *brúsiť* – *zabrúsiť*); okrem predpony *do-* (*do-čítať*) sem patria aj čisto vidové predpony, ktoré v určitom slovesnom tvare menia aj lexikálny význam (napr. *na-písať*, ale *na-kričať*, *u-veriť*, ale *u-veľbit' sa*, *za-kričať*, ale *za-stierať*);⁷⁷
3. gramatické (čisto vidové) – prefixálne sloveso neprináša nový význam, ale mení len vid, preto nejde o novú lexému, ale o iný slovesný tvar, a nedá sa z neho utvoriť sekundárne imperfektívum (*u-*, *na-*, *za-*, *pri-*, *s-*, *vy-*: *veriť* – *u-veriť* → sekundárna imperfektivizácia sa nedá utvoriť: **uverievať*; *písať* – *na-písať*, *kričať* – *za-kričať*, *vítať* – *pri-vítať*, *páchať* – *s-páchať*, *ťažiť* – *vy-ťažiť*);
4. nadbytočné (redundantné) – prefix v dokonavom či obojvidovom prefixálnom slovese neprináša nový význam a nemení ani vid, len zvyrazňuje jeho dokonavosť (napr. *chytiť* – *s-chytiť*, *nahradiť* – *vynahradiť*, *vrátiť* – *navrátiť*).
Veľmi ojedinele sa z nedokonavých slovies utvárajú dokonavé aj sufixáciou

⁷⁵ Zaujímavým slovesom z hľadiska vidu je *schnúť* (dokonavý pendant *uschnúť*), ktoré má nedokonavé dvojtvary s viazanou KM *sych-a-t'/schýň-a-t'* (všetky deriváty patria medzi vybrané slová), ktoré aj po prefixácii zostávajú nedokonavé (napr. *vysychať*, *zasychať*, *osychať*) a dokonavými sa stávajú až ďalšou prefixáciou (napr. *po-vysychať*).

⁷⁶ Porov. Sokolová, 2013, s. 141.

⁷⁷ Pri lexikálno-gramatických prefixoch má morféma, predstavujúca prefix, dve funkcie – je derivačnou morfémou (utvára nový lexikálny význam) a zároveň aj modifikačnou morfémou (utvára nový gramatický význam, teda mení gramatický tvar a v dôsledku toho aj vid). Ide o jav polyfunkčnosti morfém. M. Sokolová uvádza podmienky, za ktorých sa prefixy hodnotia ako MM (nemení sa význam slovesa, jeho väzba, obe slovesá majú rovnaký štylistický kvalifikátor a sú použité v rovnakom kontexte, z prefixálneho slovesa sa nedá utvoriť sekundárne imperfektívum, nie je možný prefixálno-reflexivizačný spôsob tvorenia, musia mať jeden ekvivalent z jazyka bez kategórie slovesného vidu (napr. *zhnúť*, nemecky *verfaulen*) a ako DM (menia význam slovesa z hľadiska spôsobu slovesného deja, menia väzbu slovesa, dajú sa sekundárne imperfektivizovať, ak ide o rozloženú morfému so zvrátnym komponentom *sa*, *si*, ak bezpredponové sloveso neexistuje); Janočková, 2014, s. 23.

pomocou modifikačnej morfémy *-n-*, nedochádza však na rozdiel od prefixácie k zmene lexikálneho významu a prípony majú pri perfektivizácii čisto vidovú funkciu (*padat' → pad-n-út', sadat' → sad-n-út'*).⁷⁸

Zmena dokonavého vidu na nedokonavý (imperfektivizácia)

Najčastejším spôsobom imperfektivizácie slovies je slovtvorný postup *sufixácie slovies*. Pri sufixácii nedochádza k obmene alebo zmene lexikálneho významu, pretože sa pridáva alebo zameňa morféma iba v gramatickej časti gramatického tvaru. Imperfektivizáciu možno realizovať viacerými spôsobmi:

1. prostredníctvom osobitných modifikačných morfémy *-ov-* (*kúpiť' – kup-ov-at', slúbiť' – slub-ov-at', ožiarit' – ožar-ov-at', odvodit' – odvodz-ov-at'*), *-(a/á)v-* (*skryť' – skry-v-at', zašiť' – zaší-v-at', podkuť' – podkú-v-at', počuť' – počú-v-at'*) a pod.;
2. transflexne prostredníctvom zmeny tematickej submorfémy, čím dochádza k polyfunkčnosti morfy v gramatickom tvare (tematická submorféma a zároveň modifikačná morféma): *utriet' – utier-a-t', ohnúť' – ohýb-a-t', skúsiť' – skúš-a-t'* (niekedy aj *skus-ov-at'*), *vidieť' – víd-a-t'*. Imperfektivizácia týmito dvoma spôsobmi sa často prejavuje aj rôznymi (vznikovými a kvantitatívnymi) alternáciami v koreňovej morféme.
3. Tretí spôsob imperfektivizácie sa realizuje čisto alternačnou zmenou v koreňovej morféme bez participácie iných morfémy (*presypať' – presýpať' [aj presyp-áv-at']*).

1.3.2.2. Jednovidové a obojvidové slovesá

Okrem slovies, z ktorých sa dá utvárať dokonavý aj nedokonavý vid, existujú v slovenčine aj také, ktoré nemajú vidový náprotivok (jednovidové) alebo dokážu jedným gramatickým tvarom vyjadrovať zároveň obidva vidy (obojvidové) a až zapojenie slovesa do kontextu rozhodne, aký vid sa kontextovo aktualizuje.

Medzi jednovidové nedokonavé slovesá (imperfektíva tantum) patria najmä modálne (*musieť', chcieť', mať', môcť'*), polomodálne, teda také, ktoré sú modálne iba v istom význame (*potrebovať', dychtiť', patriť' [sa]*), a niektoré slovtvorne demotivované slovesá (*zastrájať' sa, dobiezdať', vyzerať' a pod.*), ale aj iné (napr. *žiť', stáť', bežať', visieť', mávať', patrievať', chodievať'*). Jednovidové slovesá sú zväčša nedokonavé, no existuje aj niekoľko jednovidových dokonavých slovies (perfektíva tantum) (napr. *pretancovať', doskákať' → nemajú nedokonavé náprotivky*

⁷⁸ N. Janočková nás upozornila, že sufixácia má vplyv aj na zmenu lexikálneho významu, pretože sa im popri vide mení aj spôsob slovesného deja – vyjadruje sa jednorazovosť deja.

**pretancovávať* a **doskákavať*; ďalej napr. *vzplanúť*, *rozplakať sa*, *zaplávať si*, *zjajknúť*, *zalyžovať si*, *preležať* a pod.).⁷⁹

Obojvidové slovesá môžu byť domáce, napr. *darovať* (*darujem knihu tebe*: môže ísť o vyjadrenie budúceho času prízentom, čiže môže ísť o dokonavý vid, alebo ide o vyjadrenie prítomného času, a teda nedokonavý vid), *odpovedať* (*odpovedám/odpoviem*), *počuť*, *hodiť sa*, *vidieť*, *venovať*, alebo cudzie, napr. *argumentovať* (napr. nedokonavý vid: *uvádzať argumenty*, dokonavý vid: *uviesť argumenty*), *informovať*, *aplikovať*, *dekorovať*, *absolvovať*, *agitovať*, *remizovať*, *germanizovať*, *motivovať*. Dynamika slovtvorného systému sa prejavuje aj v perfektivizácii adaptovaných obojvidových slovies (napr. *komentovať* → *okomentovať*, *inštalovať* → *nainštalovať*).⁸⁰

1.4. Zhrnutie vzájomnej limitácie slovesných gramatických kategórií⁸¹

1. spôsob (modus)

- **niektoré neplnovýznamové slovesá**: z limitných a modálnych slovies sa nedajú utvárať tvary rozkazovacieho spôsobu;

⁷⁹ N. Janočková (2010, s. 155) uvádza, že pri týchto jednovidových dokonavých slovesách ide o záležitosť spôsobu slovesného deja a pojem jednovidové slovesá je trocha nepresný, pretože každé sloveso je v podstate jednovidové, ak nedokonavý aj dokonavý podobu vnímame ako samostatné jednotky (derivatologický pohľad). M. Ivanová (2006, s. 71) upozorňuje aj na slovesá, ktoré sú z formálneho hľadiska dokonavé, no zo sémantického hľadiska sa javia ako nedokonavé (napr. *pristať*: *Šaty ti pristanu*). Rovnako rozlišuje aj termíny *kvázividovosť* (ak dve slovesá utvárajú vidový pár len zdanlivo formálne; napr. *zhodovať sa* – statickosť s významom „byť v súlade“/zhodnúť sa – procesnosť s významom „dosiahnuť súlad“) a *semividovosť* (pri polysémických slovesách má svoj vidový pendant iba niektorý z jeho významov, napr. *podnikať*: 1. akčnosť s významom „konať, uskutočňovať niečo“, 2. statickosť s významom „vykonávať ekonomickú činnosť (byť podnikateľom)“/podniknúť: dokonavý korelát iba k 1. významu nedokonavého slovesa *podnikať*; v 2. význame je sloveso imperfektívum tantum.).

⁸⁰ L. Veselý (2010) uvádza, že niektoré obojvidové slovesá časom strácajú svoju obojvidovosť tak, že sa k obojvidovému tvaru v jazykovej praxi tvorí prefixálny dokonavý náprotivok (napr. nedokonavé aj dokonavé *excerpovať*, *realizovať* → dokonavé *vyexcerpovať*, *zrealizovať*); porov. aj Janočková, 2014, s. 12.

⁸¹ M. Sokolová a P. Žigo (2014, s. 231 – 266) sa v rámci verbálnych kategórií vidu, času a spôsobu venovali aj ich vzájomným významovým koreláciám v jazykovej praxi, často vychádzajúcim z kontextu, čo exemplifikovali na materiáli SNK., napr. indikatív/futúrum → imperatív (*Ty sa mi budeš posmievať?* → *Neposmievaj sa mi!*); indikatív/prézent → imperatív/gnómicnosť (učiteľka hovorí žiakom: *Nebavíme sa a píšeme.* → *Nebavte sa a píšete!*; *Nehanbíš sa?* → *Hanbi sa!*); indikatív/prézent → negácia/prézent (*Míňaš veľa vody. Ty ju platiš?* → *Ty ju neplatiš.*); indikatív/prézent → kondicionál/prézent; futúrum (*Neseješ – nežeš.* → kondicionál/prézent: *Keď by si nesial, tak by si nežal.*; futúrum: *Keď nebudeš siat, nebudeš ani žať.*); imperatív/gnómicnosť → kondicionál/prézent (*Kážem ti, nech si zajtra doma.* → *Kážem ti, aby si bol zajtra doma.*).

1. Slovesá (Verbá)

- **čas:** kondicionál nedokáže vyjadriť budúci čas; imperatív nevyjadruje nijaký čas, je teda atemporálny;
- **osoba:** imperatív nedokáže priamo vyjadriť 3. osobu, vyjadruje len sprostredkovaný rozkazom prostredníctvom častice *nech*;
2. *rod (genus)*
- **osoba:** zvrtné pasívum dokáže vyjadriť iba 3. osobu singuláru a plurálu;
- **životnosť:** zvrtné pasívum možno použiť iba pri neživotných substanciiach, zriedkavo pri životných substanciiach, ktoré nie sú schopné samy realizovať dej vyjadrený slovesom;
- **intencia:** zvrtné pasívum je relevantné iba pri prechodných slovesách, teda pri slovesách 1. intenčného typu; trpné prídastie a zároveň aj opisný trpný rod nemožno utvoriť z procesných (stavových) sloviess a sloviess polohy a pohybu (možno však z nich utvárať rezultatívne konštrukcie, napr. *je zamračené, bola zamilovaná*);
3. *vid (aspekt)*
- **prídastia:** činné prídastie prítomné sa nedá utvoriť z dokonavých sloviess a činné prídastie minulé zasa z nedokonavých sloviess; trpné prídastie z dokonavých sloviess utvára skôr konštrukciu ako tvar;
- **perfektíva:** dokonavé slovesá sa nespájajú s fázovými slovesami a nedá sa pri nich utvoriť ani opisné futúrum;
- **imperfektíva:** nedokonavé slovesá sa nespájajú s limitnými slovesami.

1.5. Klasifikácia slovesných tvarov

Slovesné tvary možno deliť podľa rôznych kritérií. Všimnime si najmä tri základné kritériá, a to kritérium pôvodu, funkčné kritérium a kritérium podľa zloženia slovesného tvaru.

Podľa pôvodu, teda z ktorého kmeňa sú slovesné tvary utvorené, ich možno rozdeliť na **prézentné** (*prézent, činné prídastie prítomné, činné prídastie minulé*) a **neurčitkové – infinitívne** (*neurčitok, l-ové prídastie, trpné prídastie, slovesné podstatné meno*).

Podľa zloženia možno slovesné tvary rozdeliť na **syntetické** a **analytické**. Syntetické slovesné tvary v slovenčine sú dôsledkom flektívnosti nášho jazyka a ich znakom je to, že lexikálny a gramatický význam majú obsiahnutý v rámci jedného slova (prézent, 1. os. pl. a 2. os. sg. a pl. imperatívu, budúci čas dokonavých sloviess, prídastia, prechodník, neurčitok, slovesné podstatné meno). Analytické tvary majú gramatický (niekedy aj lexikálny) význam rozložený minimálne do dvoch samostatných slov (zvrtné slovesné tvary, préteritum, antepreteritum, analytický budúci čas nedokonavých sloviess, 3. os. sg. a pl. imperatívu, zvrtné

a opisné pasívum, kondicionál). Za analytický tvar sa nepovažuje spojenie pomocného slovesa s infinitívom plnovýznamového slovesa a trpný rod z trpného prídavia z dokonavých slovies (rezultatívna konštrukcia) a spony, pretože gramatický význam je vyjadrený iba v rámci pomocného alebo sponového slovesa. Pri takýchto spojeniach ide v syntaxi o zložené predikáty, nie však o zložené slovesné tvary.⁸²

Z hľadiska funkčného hľadiska môžeme slovesné tvary deliť na **určité** a **neurčité**.

Každý **určitý slovesný tvar** (*verbum finitum*) dokáže vyjadriť minimálne aspoň dve čisto gramatické slovesné kategórie, a to *slovesný spôsob* a *slovesný čas*, a dokáže plniť syntaktickú funkciu slovesného prísudku alebo vetného základu.

1.5.1. Neurčité slovesné tvary

Neurčitý slovesný tvar (*verbum infinitum*) gramatické kategórie spôsobu a času vyjadriť nedokáže, no niektoré iné gramatické kategórie môže vyjadriť (napr. *týraný* → číslo: sg., vid: nedokonavý, menný rod: mužský). Rovnako vo vete nedokáže plniť funkciu slovesného prísudku alebo vetného základu. Medzi neurčité slovesné tvary patria *prechodník*, *prídavia*, *neurčitok* a *slovesné podstatné meno*.

1.5.1.1. Prechodník (transgresív)

Prechodník je neurčitý slovesný tvar, ktorý má funkciu vyjadrovať sprievodný dej popri inom deji či dejoch v akomkoľvek gramatickom čase (gnómickosť), ktoré sú vyjadrené určitými slovesnými tvarmi. Spomedzi slovných druhov má najbližšie k príslovkám a vo vete môže plniť funkciu príslovkovej alebo doplnkovej polopredikatívnej konštrukcie. Vo vete má ekonomizačnú a operatívno-komunikačnú funkciu – redukuje potenciálne zložené súvetia na jednoduché vety s polopredikatívnymi konštrukciami (*Uteká po dedine, žalostne plačúc a hlasno horekujúc*. – *Uteká po dedine, pritom žalostne plače a hlasno horekuje*.).

Prechodníkové tvary sa utvárajú z nedokonavých aj dokonavých slovies z prítomného tvarotvorného základu slovesa prostredníctvom formovej morfémy *-úc*

⁸² Zložený prísudok je holým prísudkom, jeho členy neutvárajú samostatné syntagmy, pretože nejde o spojenie aspoň dvoch plnovýznamových slovies. Gramatická časť zloženého prísudku je vyjadrená pomocným slovesom alebo sponou, významová časť je vyjadrená neurčitkom plnovýznamového slovesa alebo menom (podst., príd.). Gramatická aj významová časť sú vyjadrené analyticky (napr. *začnem pracovať*, *stanem sa učiteľom*).

alebo *-iac* (*nes-úc, teš-iac (sa)*), na elimináciu hiátu sa niekedy (často slovesá podľa vzoru *chytať* a *rozumieť*; súčasťou tohto neurčitého tvaru zostáva aj tematická submorféma *-a-*, resp. *-e-*) vkladá aj interfigovaná fonologická morféma *-j-* (*spieva-j-úc, chyta-j-úc, rozumie-j-úc*). Prechodníky z nedokonavých sloviess naznačujú paralelnosť deja s dejom vyjadreným určitým tvarom nedokonavého slovesa v prítomnom čase (*Vychádza zo školy plačúc.; Slnko, svietiac na hladinu, rozpaľuje tváre okolitých rybárov.*), z dokonavých sloviess zasa naznačujú predčasnosť deja k deju vyjadrenému slovesom (*Vykročiac do zimy, cíti závan studeného vzduchu.; Kalina, povýšiac Zemana na hlavného vyšetrovateľa, žiari spokojnosťou.; Prokurátor, vznesúc obvinenie, ostro argumentoval proti kaučnému prepusteniu obžalovaného.*)⁸³ Vzhľadom na rešpektovanie rytmického zákona v slovenčine sa formová morféma *-úc* v prípade potreby (výskytu dlhej slabiky v tvarotvornom základe v bezprostrednom susedstve s touto formovou morféma) skrakuje na *-uc* (*hádz-uc, píš-uc, skáč-uc, dokáž-uc*). Formová prechodníková morféma *-iac* sa však neskrakuje ani v prípade porušovania pravidla o rytmickom krátení (*súd-iac, hlás-iac, chvál-iac*).

1.5.1.2. Príčastia (participiá)

Príčastia sú neurčité slovesné tvary, ktoré sú spomedzi slovných druhov formálne podobné adjektívam. V porovnaní s prechodníkom dokážu príčastia okrem lexikálno-gramatických kategórií vidu a intencie vyjadriť aj gramatickú kategóriu slovesného a menného rodu. V súčasnej slovenčine sa zachovali iba činné príčastia (prítomné a minulé)⁸⁴ a trpné príčastie.⁸⁵ Pri tvorbe trpného príčastia z reflexívnych slovesných tvarov vypadáva reflexivizačný komponent

⁸³ Ak je prechodník utvorený z nedokonavého slovesa a prítomný z dokonavého slovesa, dej vyjadrený prechodníkom časovo predchádza dej prítomného slovesa (*Slnko svietiac na hladinu rozpaľuje tváre okolitých rybárov.*); porov. Žigo, 1997, s. 19. V češtine sa stále rozlišuje prechodník prítomný (z nedokonavých sloviess, napr. *nemajíc peníze*) a prechodník minulý (z dokonavých sloviess, napr. *přistoupiv blíž*); porov. PČP., 2005, s. 92 – 93.

⁸⁴ E. Pauliny (1949, s. 49) ich označuje ako *aktívne slovesné prídavné meno* a *aktívne slovesné prídavné meno minulé*.

⁸⁵ V minulosti sa aj pri trpnom príčastí rozlišovalo, či ide o prítomné, alebo minulé (napr. reliktom starého trpného príčastia prítomného je tvar *vedomý*, ale aj časť zmeravenej príslovky *na-vidom-oči*, zrejme zo spojenia *na vidomé oči*). Súčasný tvar trpného príčastia sa vyvinul z trpného príčastia minulé a trpné príčastie prítomné sa prestalo používať. Okrem týchto príčastí sa rozlišovalo aj tzv. *l-ové príčastie*, ktoré sa však už ako samostatný slovesný tvar na rozdiel od češtiny (činné príčastie minulé; porov. PČP., 2005, s. 94) nevyčleňuje (porov. verbálne l-ové adjektíva s príponou *-lý*: *umrlý, zrelý, nevrhý* a pod.), pretože slúži len ako súčasť zložených slovesných tvarov pluskvamperfekta, antepreterita, preterita a kondicionálu (porov. Krajčovič, 1988, s. 146).

sa alebo *si* (*trápiť sa* → *trápený*)⁸⁶, no pri činných prídavných zostáva zachovaný (*bojaci sa, trápiaci sa; vyliavšie sa, vyhnúvši sa*). Prídavná tvoria akúsi prechodnú slovo tvornú skupinu medzi slovesami a adjektívami, patria do skupiny adjektíválií a skloňujú sa podľa vlastnostných adjektívnych vzorov *pekný* (trpné prídavné) a *cudzí* (činné prídavné). Mnohé z participií sa aj adjektívizovali (*vyvíkajúci, vyzretý, dlhohrajúci*)⁸⁷. Adjektíva, ktoré vznikli adjektívizáciou činného prídavného prítomného alebo trpného prídavného, od tohto prídavného odlišíme tak, že adjektíva sa dajú substantívizovať, no prídavné vo vete nestoja samostatne a zväčša sa spájajú so substantívom, substantívizovaným slovným druhom či zámenom (napr. adjektíva: *Ten nasledujúci to mal už ťažké.; Obžalovaného z dvojnásobnej vraždy prepustili na slobodu.* – prídavné: *Študent, nasledujúci po ňom, to už mal ťažké.; Muža, obžalovaného z dvojnásobnej vraždy, prepustili na slobodu.*).

1.5.1.2.1. Činné prídavné prítomné (prézentné aktívne participium)

Tento typ prídavného slúži, podobne ako prechodník, na vyjadrenie jedného deja súčasne s iným dejom alebo dejmi, vyjadrenými určitými slovesnými tvarmi. Rovnako má ekonomizačnú a operatívno-komunikačnú funkciu, no prechodník je adverbálium a činné prídavné prítomné zasa adjektíválium a môže plniť syntaktickú funkciu prívlastku. Činné prídavné prítomné možno utvárať prostredníctvom gramatického sufixu *-úci/-úca/-úce* alebo *-iaci/-iaca/-iace*⁸⁸ (spojenie formovej a relačnej morfémy), ktorým dokáže rozlišovať menný rod vykonávateľa deja. Dá sa však utvárať iba z nedokonavých sloves (*skáčuci, čítajúca, robiace, kričiaci*). Keďže niekedy ťažko rozhodnúť, či ide o slovesný tvar, alebo adjektívum (z prídavných sa rovnako ako z adjektív dajú utvoriť vlastnostné príslovky, napr. *odpuďujúci* → *odpuďujúco, vyčerpávajúci* → *vyčerpávajúco*), možno spomenúť slovo tvorno-gramatický rozdiel medzi týmito dvoma gramatickými tvarmi. Činné prídavné sa utvára z prítomného tvarotvorného základu prostredníctvom vyššie uvedených prípon (*žn-úc-i, oznamu-j-úc-i, lieta-j-úc-i*), zato adjektíva sa utvárajú z neurčitkového (infinitívneho) kmeňa (s tematickou submorférou, ale bez formovej morfémy *-t*) prostredníctvom prípony *-cí* (*ža-cí, oznamova-cí, lieta-cí*)⁸⁹.

⁸⁶ Trpné prídavné sa môže vzťahovať na zvrätané aj nezvrätané sloveso, napr. *habilitovaný*: 1. „ktorý sa habilitoval“; 2. „ktorého habilitovali“.

⁸⁷ Môže však ísť iba o kalk z anglického LP (long play); v súvislosti s kompozíciou prídavného a adverbii pozri aj časť Pravopis adjektív a ich využitie v praxi.

⁸⁸ V súvislosti s pravidlom o rytmickom krátení sa naň viazu rovnaké pravidlá ako pri prechodníckovej formovej morféme (porov. napr. *riadiaci*).

⁸⁹ Niektoré derivatény adjektív, v ktorých slovo tvornom rade stojí na začiatku ako pôvodný motivant sloveso, však nie sú odvodené priamo od sloves, ale sú odvodené od inej derivatény

1.5.1.2.2. Činné príčastie minulé (préteritové aktívne participium)

Toto príčastie sa v súčasnej spisovnej slovenčine používa veľmi zriedkavo. Možno sa s ním niekedy stretnúť v publicistickom, prípadne v umeleckom štýle, no pomerne často sa používal v originálnych vydaniach starších slovenských prozaikov (realizmus, medzivojnové obdobie). Tento typ príčastia slúži na operatívne vyjadrenie zrealizovania deja ešte pred iným dejom v minulosti, ktorý je gramaticky vyjadrený préteritom. Syntakticky plní funkciu polopredikatívnej doplnkovej konštrukcie, ktorá nahrádza celú podrad'ovaciu vetu (*Domov sa vrátil veselý, úspešne urobivší skúšku. – Keď úspešne urobil skúšku, domov sa vrátil veselý.; Janka poutierala mlieko, vyliavšie sa z rozbitej kanvy. – Janka poutierala mlieko, ktoré sa vylialo z rozbitej kanvy.*). Činné príčastie minulé možno utvárať iba z dokonavých slovies, ktoré majú tvarotvorný základ zakončený na samohlásku, a utvára sa prostredníctvom prípony *-vší/-všia/-všie* (*urobi-vš-í, vyliav-vš-ia, vyliahnú-vš-ie, zapadnú-vš-í*) a rovnako ako činné príčastie prítomné dokáže vyjadriť menný rod.

1.5.1.2.3. Trpné príčastie (pasívne participium)

Trpné príčastie v súčasnosti slúži primárne na utváranie trpného rodu. Tvary trpných príčastí sa dajú utvárať takmer zo všetkých nedokonavých, ale aj dokonavých slovies prostredníctvom prípon *-tý/-tá/-té* (najmä slovesá zo vzorov *chudnúť, hynúť*, okrem dvojtvary *vybrať/vybraný*) a *-ný/-ná/-né* (formová a relačná morféma) a dokážu vyjadriť, podobne ako činné príčastia, menný rod (*nose-n-ý, cviče-n-á, robe-n-é, padnu-t-ý, sia-t-a, dozre-t-é*).⁹⁰ Tvary trpného príčastia z dokonavých slovies, ktoré so sponou *byť* pri opisnom trpnom rode väčšinou vyjadrujú ukončenosť, uzavretosť, komplexnosť deja a činnosti a vo vete utvárajú slovesno-menné rezultatívne konštrukcie, sa v porovnaní s trpnými tvarmi nedokonavých slovies oveľa častejšie lexikalizujú, podliehajú lexikalizácii – adjektívizácii (napr. *verbum opit' sa* → adjektívum *opitý*), sekundárne aj substantívizácii.⁹¹ Možno napríklad porovnať niektoré adjektívizované tvary dokonavých

v rámci slovotvornej paradigmy (napr. *platiť: plat-iac-i* [činné príčastie prítomné]/*platiť* → *plat-b-a* → *plat-ob-n-ý* [adjektívum]).

⁹⁰ Trpné príčastie sa zo všetkých sémantických typov slovies utvárať nedá (napr. procesné verbá sú najčastejšie deadjektíva: *starnúť, blednúť, chorľavieť, mladnúť*, ale aj iné slovesá napr. *bát sa, tváriť sa, hrmieť, cestovať, horieť* a pod.). Rovnako sa nedá utvárať ani z reflexív tantum a nemožno z nich preto utvoriť ani opisný trpný rod (napr. *lyžovať sa, smiať sa, zdôveriť sa/zdôverovať sa*).

⁹¹ Niektoré trpné príčastia sa v kontexte môžu degramatikalizovať a nadobúdajú nový významový odtienok (napr. *Nie ste vítaný.* → nevyjadruje dej, ale istý spoločenský stav, status).

slovies (*namyslený* ← *namysliet' (si)*, *zaujatý* ← *zaujať*; *padnutý*, *padlý* ← *padnúť*, *usmiaty* ← *usmiať sa*, *utrápený* ← *utrápiť*; *načítaný* ← *načítať*; *pripoistený* ← *pripoistiť*, *obžalovaný* ← *obžalovať*) s tvarmi trpného prídavného slovesa nedokonaných slovies (*myslený*: *Spočiatku bolo všetko myslené dobre.*; *balit'*: *Nový tovar bol balený sprostredkovateľskou firmou.*).⁹²

Pri tvorení trpného prídavného slovesa strácajú svoje zvrtné komponenty (*ujať sa* → *ujatý*). Keďže je trpné prídavné sloveso adjektívom, syntakticky plní vo vete funkciu prívlastku a doplnku.

1.5.1.3. Slovesné podstatné meno (verbálne substantívum)

Slovesné podstatné meno je neurčitý slovesný tvar, ktorý má funkciu spredmetňovať dej, pretože je pri ňom oslabená dejovosť, abstrahuje sa dej od jeho činiteľa alebo v prípade procesných slovies od jeho nositeľa, čím sa príznak deja stáva od neho nezávislým a tvar nadobúda mennú charakteristiku. Slovesné podstatné mená z onomaziologického hľadiska pomenávajú abstraktné názvy deja, zaraďujú sa do transpozičného typu onomaziologickej kategórie, a to do spredmetnenia dynamického príznaku substancie, t. j. deja vyjadreného primárne slovesom.⁹³ Spomedzi slovných druhov má preto najbližšie k substantívam a spadá aj do deklináčného systému, no tento tvar stále dokáže vyjadriť aj lexikálno-gramatické kategórie vidu a intencie a ďalším znakom slovesnosti slovesného podstatného mena je v niektorých prípadoch jeho zachovaná väzba k predmetu (porov. napr. konštrukcie: *vyplatenie miezd hráčov* (G; nezhodný prívlastok) – *vyplatenie miezd hráčom* (D; objekt), preto sa dá vnímať aj ako slovesný tvar, hoci J. Furdík argumentuje, že vidové vzťahy slovesných podstatných mien neodrážajú presne vidové vzťahy fundujúcich slovies.⁹⁴ Medzi jazykovedcami je preto stále otvorená diskusia o klasifikácii slovesných podstatných mien. K morfolologickej jednotke, teda k slovesnému tvaru, sa prikláňajú autori MSJ. (1966), SSSJM. (1984) a novšie M. Sokolová (2006), derivatologické argumenty majú napr. J. Furdík (1967, 2005), F. Buffa (1966, 1967) a K. Buzássyová (1974)⁹⁵,

⁹² Utvárajú sa aj lexikalizované tvary trpného prídavného slovesa z nedokonaných slovies a využívajú sa najmä v súvislosti s potravinami (napr. *varené zemiaky*, *chladené kurča*, *kysnutý koláč*, *dusená ryža*, ale aj *vyšívaný obrus*, *pletený sveter*, adaptované slová, napr. *infikovaný* ← *infikovať*; *dehydrovaný* ← *dehydrovať* a pod.). Starým reliktom trpného prídavného slovesa je adjektívum *vedomý* (akoby s významom „vediaci“, podobná prípona napr. *nevid-om-ý*), ktorý vznikol z psl. slovesa **věděti*, *vě(d)mb* „vedieť“ (Králik, 2015, s. 652; porov. aj Machek, 2010, s. 680 – 681).

⁹³ Janočková (2009, s. 112)

⁹⁴ O vide a väzbe slovesných podstatných mien pozri viac Furdík, 2005, s. 229 – 239.

⁹⁵ K. Buzássyová (1974) označuje slovesné podstatné mená ako dejové mená. Podľa N. Janočkovej (2009, s. 112) rozlišuje K. Buzássyová nominalizačnú (syntaktickú) a nominačnú (lexi-

ktorí sa prikláňajú k tomu, že ich treba klasifikovať medzi substantíva a na ich späťosť s verbami poukazuje zväčša iba ich slovotvorná štruktúra. N. Janočková uvádza, že slovesné podstatné mená predstavujú slovný druh „s dvomi tvármi“ – formálne odkazujú na substantívum, sémanticky súvisia s verbom a s verbami ich spája aj verbálny aspekt, ktorý sa na nich odráža v oboch svojich podobách – imperfektívnej aj perfektívnej, preto je zložité ich jednoznačne slovnodruhovo klasifikovať.⁹⁶

Slovesné podstatné meno má podobný tvar ako trpné prídavné s n-ovou formovou morféomou, len relačná morféma -ý je nahradená relačnou morféomou -ie (čítan-ý – čítan-ie, rezan-ý – rezan-ie, počítan-ý – počítan-ie, zohrievan-ý – zohrievan-ie). Utvára sa však aj od takých slovíes, ktoré nemajú tvary trpného prídavného (napr. bytie, hynutie, hnutie a pod.). Keďže má blízko k podstatným menám, môže vo vete plniť, podobne ako substantíva, také syntaktické funkcie vetných členov, aké plnia substantíva. Slovesné podstatné meno vyjadruje samostatný dej nezávislý od činiteľa alebo nositeľa (podmetu vety) a spolu s prídavnými patrí k menným neurčitým slovesným tvarom. Znakom substantívnosti je aj ich možná deklinácia (*Fajčeniu sa venujem pomerne dlho. Bez čítania dlho nevydržím.*) či deverbativizácia a substantivizácia, niekedy aj s neosémiou (napr. *blahoželanie, vydanie, oddelenie, ospravedlnenie, parkovacie státie* „parkovacie miesto“, *dojednanie* „dohoda, zmluva“, *odvolanie* „písomná námietka voči dajakému, zväčša súdному rozhodnutiu“, *dovolenie* „mimoriadny opravný súdny prostriedok“).

1.5.1.4. Neurčitok

Tento neurčitý slovesný tvar je základným slovesným (slovníkovým) tvarom. Keďže ide o základný tvar slovíes, gramatické kategórie okrem vidu a intencie sú latentné, aktivizujú sa až konjugáciou slovesa. Utvára sa prostredníctvom formovej morfémy -ť, ktorá sa nachádza na konci tvaru pred tematickou submorféomou

kálnu) funkciu slovesných podstatných mien – nominalizácia sa utvára transpozíciou dejového príznaku na spredmetnený dej a pri nominácii sa utvára samostatná lexikálna jednotka. Rozlíšiť ich možno tak, že pri nominalizácii možno slovesné podstatné meno pretransformovať späť na sloveso, čo pri nominácii nemožno (napr. *Po chvíľke mlčania sa sám priznal.* → *Keď chvíľu mlčal, sám sa priznal.*, ale *V cene máte zahrnuté aj parkovacie státie.* → ?).

⁹⁶ O jednotlivých názoroch na klasifikáciu slovesných podstatných mien a viac o spôsobe utvárania lexikalizovaných slovesných podstatných mien pozri Janočková (2009, s. 111 – 142). N. Janočková v posudku učebnice zdôraznila, že v každom prípade ide o proces, ktorý do istej miery reflektuje aj výkladová lexikografia (napr. v KSSJ sa uvádzajú ako samostatné heslá iba tie slovesné podstatné mená, ktoré sa lexikalizovali, teda prehodnotili sa na substantíva, no v SSSJ (2006) sa uvádzajú aj slovesné podstatné mená, napr. *blahoželanie* ako substantívum, ale je pri ňom odkaz aj na sloveso *blahoželať*; podobne aj slová *blúznenie, vydanie, státie* a pod.).

v tematických slovesách, v atematických za tvarotvorným základom (*robiť, spievať, plakať, rozumieť, kričať*).

1.5.2. Zvratné a nezvratné slovesné tvary

Zvratné slovesá sú také, ktoré ako súčasť gramatického tvaru obsahujú zvratný komponent *sa* alebo *si*, ktorý môže mať rôzne funkcie (pozri nasledujúcu kapitolu).⁹⁷ Slovesá, ktoré existujú výlučne iba so zvratným komponentom, označujeme ako tzv. *reflexíva tantum* (*smiať sa, stmievať sa, báť sa, čudovať sa*).⁹⁸ Reflexivizovať sa dajú s rôznym lexikálnym či gramatickým zámerom takmer všetky slovesné tvary s výnimkou trpných prídavných, v neosobných konštrukciách dokonca aj neplnovýznamové slovesá (napr. *(ne)chcieť* → *(ne)chcieť sa: Nechce sa mi spievať.*; *(ne)môcť* → *(ne)môcť sa: Tu sa nemôže kričať.*; *(ne)smieť* → *(ne)smieť sa: Smie sa toto odstrániť.*)⁹⁹ Nezvratné sú také slovesné tvary, ktoré reflexivizačný komponent neobsahujú (*biť [niekoho], venovať [niečo] [niekomu], rozbiť [niečo] [niekomu]* a pod.).

1.6 Zvratné slovesá a ich morfelematická analýza¹⁰⁰

Ako sme uvádzali už skôr, každý gramatický tvar, pokiaľ je súčasťou autosémantických slovných druhov, má rovnako binárnu štruktúru. Skladá sa z dvoch častí – lexikálnej a gramatickej. Lexikálna časť je nositeľkou lexikálneho a gramatická gramatického významu.¹⁰¹ Obe časti participujú na spoločnom význame gramatického tvaru.

Syntetické gramatické tvary majú lexikálny a gramatický význam obsiahnutý v rámci jedného slova – sú jednoslovné, slovenčinu zaraďujú k flektívnym

⁹⁷ Zvratné sloveso napr. vyjadruje základný pohyb (napr. *valiť sa*), nezvratné sloveso zase uvádza do pohybu (*valiť [niečo]*); porov. aj Buzássyová, 1974.

⁹⁸ O delení reflexív tantum na podmetové a predmetové porov. Ondrus, 1964, s. 112.

⁹⁹ Podľa A. Jarošovej (2003, s. 204 – 208) K. Oliva uvádza, že slovesá s komponentom *sa* predstavujú samostatné lexikálne jednotky, a to aj vtedy, keď sú odvodené od nereflexívnych náprotívkov. Komponent *sa* pri slovesách hodnotí ako časticu.

¹⁰⁰ Viac o slovanských reflexívach pozri Panevová, 2008, s. 153 – 163.

¹⁰¹ Z hľadiska morfelematickej štruktúry tvorí lexikálnu časť tvaru slova koreňová morféma, resp. spojenie koreňovej morfémy s derivačnou (afixy, afixoidy), gramatickú časť tvorí gramatická morféma (relačná, formová). Spoločný prienik medzi lexikálnym a gramatickým významom pri niektorých tvaroch slov predstavujú modifikačná a kongruenčná morféma (formálne vyjadruje mennú morfológickú kategóriu gramatického rodu; porov. Morfelematický slovník slovenčiny, 1999).

a introfektívnym typom jazykov.¹⁰² Naopak analytické tvary majú gramatický význam rozdelený minimálne do dvoch fonologicky samostatných slov, približujú slovenčinu k analytickým typom jazyka. Prvá časť je spravidla (okrem napr. analytického budúceho času, príp. kondicionálu v minulom čase) nositeľkou lexikálneho významu, ďalšie slovo, resp. slová dopĺňajú celkový význam určitého tvaru slova gramatickým významom.

Možno si pripomenúť, že medzi analytické tvary slovíes zaraďujeme analytický budúci čas (budem + neurčitok nedokonavého plnovýznamového slovesa: *budem plakať*; budúci čas dokonavých slovíes naznačuje ich syntetický prítentný tvar¹⁰³), kondicionál (l-ový tvar slovíes v minulom čase + by + v 1. a 2. osobe sg. a pl. sponové sloveso *byť* v prítomnom čase: *plakal by som*; ak ide o kondicionál v minulom čase, do tvaru (v 1. a 2. osobe sg. a pl.) sa pridáva ešte jedno sponové sloveso *byť* v minulom čase a v porovnaní s tvarom v prítomnom čase nastáva inverzia: *bol by som plakal*), trpný rod (obidva spôsoby: 1. sponové sloveso *byť* vo všetkých časoch (v minulom čase sa podobne ako pri kondicionáli v 1. a 2. osobe sg. a pl. pridáva ešte jedno sponové sloveso *byť* v minulom čase) + trpné prídavok: *som ranený, bol som ranený, budem ranený*; 2. pri neživotných substanciiach pomocou zvratného *sa*: *dom sa stavia*), minulý čas (za analytické sa považujú tvary vo všetkých osobách sg. a pl., hoci 3. osoba už nie je formálne analytická¹⁰⁴). Medzi analytické tvary patrí aj v súčasnosti už málo používaný tvar predminulého času, pluskvamperfekta/antepreterita (tvary sponového slovesa *byť*: minulý čas [*bol*] + prítomný čas [napr. *som*] + minulý čas [*robil*] + plnovýznamové sloveso v minulom čase [*počul*]).

Za analytický považujeme iba tvar slovesa so zvratným komponentom *sa*, ak plní dajakú gramatickú funkciu (zvratný trpný rod: napr. *hovorí sa*; utvára neosobné tvary: *už sa nám pracuje dobre*)¹⁰⁵, všetky ostatné zvratné slovesá možno hodnotiť ako syntetické tvary, hoci vo všeobecnosti sa všetky zvratné slovesá

¹⁰² Niektorí jazykovedci sú presvedčení, že indoeurópeina na rozdiel od praslovančiny mala menej analytických prvkov a bola skôr flektívnym jazykom (porov. Kořínek, 1948, s. 60).

¹⁰³ Pri niektorých nedokonavých slovesách utvárame budúci čas tiež synteticky, napr. *ísť – pôjdem*, resp. obidvoma spôsobmi, napr. *bežať – budem bežať, pobežím*.

¹⁰⁴ Pri analytickom hodnotení 3. osoby sg. a pl. minulého času sa vychádza zo zloženej paradigmy v praslovančine (napr. sg.: *nesl jestь/s*, pl.: *nesli sьtь/s*; porov. Ondruš, 1956, s. 111; o zániku pomocného slovesa v 3. osobe porov. Krajčovič, 1988, s. 140).

¹⁰⁵ Za analytický tvar *by* sme mohli považovať aj plnovýznamové zvratné slovesá *začať sa/začínať sa*, v ktorých zvratný komponent plní funkciu DM (oproti neplnovýznamovým fázovým slovesám *začať/začínať*), no zároveň vplýva aj na gramatický význam, keď rozlišuje aj životnosť a neživotnosť východiskovej substancie, pretože fázové slovesá sa spolu s neurčitkom plnovýznamového slovesa spájajú so životnou substanciou (napr. *Po rodičovskej dovolenke konečne začala pracovať aj manželka.*) a plnovýznamové slovesá so zvratným komponentom *sa* iba s neživotnými substanciami (napr. *Začína sa školský rok.*).

hodnotia ako analytické tvary. Tieto zvrtné komponenty, najmä však zvrtný komponent *sa*, sú viacfunkčne zaťažené. Z ich funkcie v gramatickom tvare sa vychádza aj pri morfeatickej analýze. Zvrtný komponent môže mať pri slovese tieto 4 základné funkcie:

A komponent plní funkciu zvrtného zámena

Zvrtné komponenty *sa/si* plnia z morfológického hľadiska funkciu kratších variantov zvrtných zámen (dlhšie tvary *seba/sebe*), zo syntaktického hľadiska funkciu predmetu, ale v odlišných pádoch – komponent *sa* v akuzatívne (vyjadruje priamy predmet a sloveso už iný priamy predmet vyjadriť nedokáže), komponent *si* v datíve (nepriamy predmet).

Vo funkcii zámena je zvrtný komponent vzhľadom na sloveso relatívne samostatný, ukazuje alebo odkazuje na substanciu tak, že stotožňuje objekt s činiteľom deja (*umývala sa, utierať si ruky*)¹⁰⁶, má recipročný význam (napr. recipročné slovesá *poľutujú sa, ľúbia sa, pomáhajú si, dôverujú si*)¹⁰⁷, využíva sa namiesto osobného zámena (*žiadali ste sa preložiť*) a naostatok v citovom význame (*daj si s ním pokoj, poďme si po svojom*; porov. tzv. etický datív).¹⁰⁸ Zo syntaktického hľadiska utvára v tomto prípade sloveso so zvrtným komponentom determinatívnu syntagmu, zvrtný komponent je vo funkcii objektu (dej, ktorý vykonáva agens, priamo agens aj zasahuje). Keďže zvrtný komponent je relatívne samostatný a so slovesom utvára väzbu, nemožno hovoriť o jednom analytickom gramatickom tvare, ale o syntagme. Preto plnovýznamové sloveso vyjadruje lexikálny aj gramatický význam, zvrtný komponent plní syntaktickú funkciu objektu, v niektorých prípadoch okrem toho aj expresívnu funkciu (etický datív).¹⁰⁹ Pokiaľ ide o morfeatickú štruktúru takýchto zvrtných komponentov, morfeaticky ich analyzujeme ako samostatné tvary: s^{KM} - a/i^{RM} a ide o syntetický gramatický tvar.

B komponent participuje na utvorení nového lexikálneho významu, plní funkciu DM

Derivačný komponent je v tomto prípade pevnou súčasťou slovesného tvaru, pretože v plnej miere participuje na utvorení nového významu. Takýto slo-

¹⁰⁶ N. Janočková nás upozornila, že v poslednom období sa názory prikláňajú k hodnoteniu sloviess typu *umyť sa* ako zvrtných sloviess – *sa* tu už teda nemá charakter zámena (porov. diskusie o tejto problematike napr. Jarošová, 2003; K. Oliva, 2000, 2001; Panevová, 2008; Wagner, 2011). Pozri aj komentár pod čiarou pri zvrtných zámenách v učebnici Prednášky a praktiká z morfológie slovenského jazyka I.

¹⁰⁷ Reflexívne a recipročné slovesá s komponentom *si* v SSSJ samostatne spracované nie sú (Janočková, 2014, s. 83).

¹⁰⁸ Porov. SSSJM, 1984, s. 120.

¹⁰⁹ Porov. MSJ., 1966, s. 377, 385 – 387.

votvorný postup sa nazýva reflexivizácia.¹¹⁰ Plnovýznamové sloveso s derivačným komponentom má v lexikálnej zásobe jazyka aj tvar bez tohto komponentu. V tomto prípade sa môže¹¹¹, ale nemusí (zvrtný komponent má iba lexikálnu funkciu) hodnotiť gramatický tvar ako analytický, pretože nositeľom gramatického významu je iba plnovýznamové sloveso a do viacerých slov sa rozkladá iba lexikálny význam – na sloveso a derivačný komponent. V tomto prípade na rozdiel od zvrtného zámena komponent *sa/si* nevyjadruje zásah agensa dejom, ktorý vykonáva, ale naznačuje aktívnu účasť agensa na deji, ktorý vykonáva, t. z. agens aktívne participuje na deji. Napríklad sloveso *biť* znamená „niekomu/niečomu fyzicky ubližovať“, ide o jednostrannú agresívnu aktivitu voči objektu, preto si sloveso svojou intenciou predmet (objekt) aj priamo vyžaduje (podobne ako *pozrieť/pozrieť sa* – sloveso *pozrieť* musí byť vždy predmetové): *Pozrel sa. – Pozrel?*. Pri slovese *biť sa* však je badateľný sémantický posun; znamená „aktívne sa podieľať na vzájomnej bitke, v ktorej je fyzické ubližovanie recipročné, môže byť namierené aj voči samotnému subjektu“. Na druhej strane sa tento tvar slovesa významovo odlišuje od zámenného tvaru, pretože sloveso *biť sa* by v zámennom tvare znamenalo „biť samého seba, autoagresivitu“ (podobne napr. slovesá *hnať* – *hnať sa*, *písať* – *písať si*). Z hľadiska morfeomatickej štruktúry klasifikujeme derivačné komponenty *sa/si* ako derivačné morfémy.¹¹²

Niekedy nie je hodnotenie komponentu *sa/si* ako zvrtného zámena alebo derivačnej morfémy úplne jednoznačné, ťažko určiť medzi nimi hranicu, pretože pôvodné zvrtné zámeno nemusí byť v rámci slovesa ešte úplne desémantizované a medzi jednotlivými významami komponentov môžu byť prieniky.¹¹³ O zvrtné zámeno ide napr. pri slovesách ako *holiť sa*, *umývať sa*, *krémovať sa*, *líčiť sa*, no v prípadoch ako *krútiť sa*, *odkopať sa*, *hodiť sa* (o zem), *venovať sa* to nie je také jednoznačné.¹¹⁴ Slovesá *venovať* – *venovať sa* majú síce rozdielnú sémantiku (*venovať* „dať niekomu niečo ako dar“; *venovať sa* „obracat', obrátiť pozornosť; plne sa oddávať, oddať; KSSJ) a okrem toho si sloveso *venovať* vyžaduje aj predmet

¹¹⁰ Viac pozri Furdík, 2004, s. 69.

¹¹¹ Zvrtný komponent okrem derivačnej funkcie niekedy odstraňuje z intencnej štruktúry slovesa *paciens* (depacientizácia vety, napr. *mat' niečo* → *mat' sa*), prípadne spôsobuje, že niektoré derivované slovesá zvrtným komponentom nemajú priamy predmet (detranzitivizácia vety, napr. *venovať niečo* – *venovať sa niekomu*, *tešiť sa* – *tešiť sa na niečo/niečomu*, ale nie **tešiť sa niečo*).

¹¹² Porov. Furdík, 2004, s. 69.

¹¹³ M. Sokolová a J. Kačala (Sokolová, 1993, s. 29) uvádzajú, že za derivačnú reflexivizáciu považujú to, keď sa v sémantickej štruktúre slovesa nemení hierarchia príznakov *akčnosť*, *dianie*, ale menia sa samotné príznaky a stráca sa príznak *akčnosť* (*zámernosť*). Podľa N. Janočkovej (2014, s. 70) možno pri reflexivizácii predpokladať smer vývinu: *zvrtné zámeno* → *DM* → *prázdna morféma*.

¹¹⁴ N. Janočková (2014, s. 83) uvádza, že „v komponente trochu „cítiť“ zámenný pôvod“.

(základná intencná schéma: agens → dej → paciens), no slovesný tvar s komponentom *sa* môže do istej miery naznačovať aj zámenný význam. Keď sa niekomu, resp. niečomu oddávam, venujem tomu svoju pozornosť, seba, a to už je zámenný význam. Niekedy samotný zvratný komponent rozhoduje o význame slovesa. Napr. pri slovesách ako *kúpať sa*, *strihať sa* a pod., pretože zvratné sloveso *kúpať sa* môže mať dvojaký význam (1. *kúpať seba*, čiže „umývať sa“ alebo 2. „osviežovať sa, najmä v lete“, prípadne s preneseným významom „mať niečo veľa [napr. *kúpať sa v peniazoch*]“) a sloveso *strihať sa* tak isto (1. „strihať seba“, 2. „dávať sa niekomu strihať“). To isté platí aj pri dvojici slovík *zabiť* a *zabiť sa*. Prvé sloveso *zabiť* si rovnako vyžaduje predmet. Pri druhom slovese *zabiť sa* potrebujeme mať k dispozícii tzv. minimálny kontext, aby sme dokázali spoľahlivo rozlíšiť dva rozdielne významy tohto slovesa, pretože napr. veta „*Brat sa zabil.*“ môže znamenať, že „brat spáchal samovraždu“ (funkcia zámena) alebo, že sa mu stala dajaká iná tragická udalosť (napr. autohavária), na ktorej sa aktívne svojou osobou podieľal (funkcia derivačného komponentu; podobne napr. aj sloveso *pásť (niečo) – pásť sa* atď.). Pôvodné zvratné zámeno je desémantizované a zvratný komponent možno jednoznačne hodnotiť ako DM v prípadoch ako *hrať sa*, *dusiť sa* (neznamená to *dusiť seba*), *tešiť sa*, *podobat' sa* a pod.

Tým, že derivačný komponent derivuje nový význam, dokáže meniť, resp. obmedzovať aj intenciu slovík. Napríklad presúva prechodné slovesá z 1. intencného typu do 3. (napr. *vliecť – vliecť sa*, *ťahat' – ťahat' sa*), 6. (napr. *klat' sa*, *krčiť sa*, *zelenieť sa*; procesné slovesá vyjadrujúce trvalú činnosť, subjekt sa nimi charakterizuje) a 7. intencného typu (mení neosobné slovesá na osobné: *muža zabilo – muž sa zabil*; porov. vyššie sloveso *zabiť sa*; ide o vyjadrenie neúmyselnej činnosti, ktorá nemá pôvodcu deja).¹¹⁵

Od niektorých slovotvorne nemotivovaných slovík pohybu (*ísť*, *bežať*, *utekať* a pod.), prípadne iných (*jesť*, *piť* a pod.), ktoré majú tranzitívny potenciál a môžu prejsť do 1. intencného typu, nie je možné derivovať nový lexikálny význam pomocou zvratného komponentu, s výnimkou príznakových konštrukcií (*utekám si svojím tempom*).

Okrem doteraz uvedeného má komponent *sa/si* ešte tieto derivačné funkcie (ide o zmenu spôsobu slovesného deja) – naznačuje väčšiu zaangažovanosť činiteľa na deji a väčšiu intenzitu deja, s dejom spája predmet aj podmet (napr. *chlapec chytil plot – chlapec sa chytil plota*).

V ďalších prípadoch však na rozdiel od predchádzajúcich nejde len o reflexivizáciu, ale o konfixáciu – okrem reflexivizácie tu nastáva aj prefixácia, resp. prefixálno-sufixálna derivácia:

– komponent *sa* naznačuje veľkú mieru, intenzitu deja: *nanosievať sa*, *napro-*

¹¹⁵ Porov. SSSJM, 1984, s. 131.

- sievať sa*; komponent *si* k nemu stojí v opozícii a naopak naznačuje malú, zmenšenú mieru, intenzitu deja: *upit' si, zajest' si, pospat' si*;
- dostatočne veľkú mieru deja: *najest' sa, napit' sa, vyspat' sa*;
 - veľkú intenzitu začiatku deja: *rozplakať sa, rozkričať sa* (porov. SSSJM, 1984, s. 134).¹¹⁶

C komponent participuje na utváraní gramatického významu

Komponent *sa* (na utváraní gramatického významu neparticipuje komponent *si*) *sa* aktívne spolupodieľa na utváraní/zmene gramatického významu, nositeľom lexikálneho významu je sloveso a nositeľom gramatického významu komponent *sa*, takže vo všetkých prípadoch ide o analytický gramatický tvar. Komponent *sa* v tomto prípade dokáže meniť osobné slovesá na neosobné (*Dnes sa čaká naňho.*; *Na Slovensku sa žije dobre.*), neutralizuje akčné a dejové vzťahy osobných sloves (okrem 6. intenzívneho typu) či tvára zvratný trpný rod (*Divadlo sa opravuje.*), má teda deagentizačnú funkciu.¹¹⁷

Komponent *sa* sa pri utváraní zvratného trpného rodu dá použiť iba pri neživotných substanciiach, zriedka pri životných substanciiach, ktoré nie sú schopné samostatne vykonávať dej vyjadrený slovesom (napr. *Chromý sa obracia niekoľkokrát za deň, aby nemal preležaniny.*). Ak by sa použil pri iných životných substanciiach, nemenil by gramatický, ale lexikálny význam, nevznikol by nový tvar, ale nový význam. Na tvorenie trpného rodu pri životných substanciiach využívame opisný trpný rod (spona + trpné prídavné).¹¹⁸ Zvratný komponent *sa* sa na rozdiel od opisného pasíva využíva najmä na tvorenie pasívnych tvarov pri nedokonavých slovesách.¹¹⁹ Od zvratného záměna *sa* dá odlišiť tak, že *sa* z neho v zvratnom tvare nedá utvoriť rozšírený zvratný tvar (napr. *Ide sa/*seba do kina.*) a v iných tvaroch v rámci konjugačnej paradigmy *sa* zasa na rozdiel od derivačnej morfémy nezachováva (napr. *ísť: idem, išiel, idú*, ale *venovať sa: venujem sa, venovala sa, budeme sa venovať*).

D komponent nemá funkciu ani význam – reflexívum tantum

Zvratné komponenty *sa/si* sú v tomto prípade pevnou súčasťou slovesného tvaru, bez nich *sa* sloveso v základnom tvare v lexikálnej zásobe slovenčiny nenachádza, resp. nie je schopné existovať.¹²⁰ Sloveso *sa* zbavuje zvratného kom-

¹¹⁶ O derivačných významoch *sa/si* porov. MSJ., 1966, s. 380 – 384.

¹¹⁷ O tom už napr. A. Bernolák (Gramatické dielo A. Bernoláka, 1964, s. 285) a neskôr L. Štúr (Náuka reči slovenskej I, 2006, s. 189); porov. SSSJM, 1984, s. 132.

¹¹⁸ V jednotlivých pasívnych tvaroch je rozdiel vo význame viet viditeľný: *Ženy boli zanedbávané. Ženy sa zanedbávali* (porov. SSSJM, 1984, s. 133).

¹¹⁹ Pozri informácie o trpnom prídavní.

¹²⁰ Porov. Mistrík (2003, s. 15).

ponentu iba v prípade dvoch neurčitých slovesných tvarov – trpnom prídavku a niekedy pri slovesnom podstatnom mene (*liškať sa/liškanyý, liškanie; zotaviť sa/zotavený, zotavenie*, prípadne pri týchto tvaroch neosobných slovies: *rozvodniť sa/rozvodnený, rozvodnenie; vyčasiť sa/vyčasený, vyčasenie* a pod.). Vo väčšine prípadov sa však trpné prídavok nedá vytvoriť formovou morfému priamo zo základného tvaru slovesa (pôvodného motivanta), ale až z jeho derivátu pomocou derivačných, resp. v niektorých prípadoch modifikačných morfémy; slovesné podstatné meno sa, naopak, skôr využíva od bezpredponového slovesa (napr. *čudovať sa/začudovaný, začudovanie; túlať sa/zatúlaný, ale túlanie; báť sa/obávaný, obávanie; rehotáť sa/rozrehotaný, ale rehotanie* a pod.). Keďže nie je zvrtný komponent pri reflexívach tantum nositeľom nijakého významu (lexikálneho ani gramatického) ani funkcie, treba ho považovať za syntetický gramatický tvar.¹²¹

Niektoré slovesá so zvrtným komponentom majú veľmi starý pôvod, niektoré pravdepodobne mladší, od toho zrejme závisí aj miera demotivácie pôvodnej funkcie zvrtného komponentu pri slovese. Tieto slovesá by sme mohli rozdeliť do niekoľkých skupín.

1. A:P – D

Do tejto skupiny by sme mohli zaradiť reflexíva tantum, pri ktorých zvrtný komponent slúžil na vzťahovanie účinkov deja na agensa, teda agens je dejom zasahovaný. Na to slúžilo v praslovančine, podobne ako v súčasnej slovenčine, zvrtné zámeno *se*. Zvrtný komponent sa však neskôr demotivoval. Dôkazom zvrtnosti a participácie agensa na účinkoch deja je aj to, že tieto slovesá majú valenčnú bezobjektovú väzbu. Patria sem napríklad slovesá: *smiať sa, rehotáť sa, kajať sa, radovať sa, ligotať sa, rútiť sa, šmýkať sa* a pod. Pri týchto slovesách vid nezohráva žiadnu úlohu (napr. *piť* je predmetové nedokonavé sloveso, ale dokonavé *napiť sa* už nemusí, ale môže byť predmetové, takéto slovesá však sú intranzitívne: *napiť sa vody*).

2. A ← D → P

Reflexívne slovesá v tejto skupine mali pôvodne funkciu synchronnej derivačnej morfémy, ktorou sa naznačovala reciprocita, podobne ako v súčasnom jazyku. Slovesá s recipročným významom však synchronne utvárame zo slovies bez zvrtného komponentu (*bit'bit' sa, rozprávať/rozprávať sa*), no reflexívne slovesá sa zachovali iba so zvrtným komponentom, napr. *ruvať sa/ ruť sa, kľuť sa/ kľuvať sa* (stsl. *ꝛꝑvati se*; stsl. *klꝑvati se*; Stanislav, 1958, s. 500), *priet' sa* (stsl. *ꝑꝛꝑjeti se*; tamže, s. 459), *hádať sa* a pod.

¹²¹ Porov. Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 108.

3. N – D – (P)

Do tejto skupiny patria stavové (procesné) reflexívne slovesá, ktorých akčná participácia agensa na deji je výrazne oslabená. Zvratný komponent je úplne demotivovaný. Valencia týchto slovíes umožňuje utvárať aj objektové väzby, avšak nie v akuzatívne: *bát' sa* (niekoho), *diat' sa* (stsl. *dějati se*), *divit' sa* (stsl. *diviti se*; s. 569), *z'ľaknúť sa*, *dozvedieť sa* a pod.

4. D

V tejto skupine sa nachádzajú reflexívne slovesá, ktoré patria do 8. slovesného intencného typu. Zvratný komponent *sa* má deagentizačnú a depacientizačnú funkciu. V základnom, slovotvorne nemotivovanom tvare sú vždy nedokonavé. Slovesá vyjadrujú atmosférické a fyzikálne javy, ktoré nemajú gramatický podmet ani predmet, nedá sa ani prirodzene určiť vykonávateľ činnosti pomenovanej slovesom. Sloveso má tvar univerzálnej a neurčitej tretej osoby, ktorý však gramaticky tretiu osobu nevyjadruje: *blýskať sa*, *brieždiť sa*, *mračíť sa*, *zmrákať sa*, *stmievať sa*, *oteplievať sa*, *ochladzovať sa* (posledné dva slovesné tvary sú nedokonavými sufixálne utvorenými vidovými náprotivkami dokonavých tvarov *otepliť sa*, *ochladiť sa*).¹²²

Funkciu a pôvod každého zvratného komponentu reflexívnych slovíes je dnes náročné spoľahlivo určiť. Okrem pár slovesných tvarov sú v mnohých reflexívnych slovesách zvratné komponenty viac či menej demotivované. Je pravdepodobné, že reflexívne časti pôvodne slovesá nemali, zvratný komponent plnil v minulosti viaceré funkcie, podobne ako v súčasnosti, bol teda viacfunkčne zaťažný. Častým používaním takéhoto reflexívneho tvaru sa neskôr mohli slovesné tvary aj lexikalizovať. Jednou z doteraz neuvedených možností mohla byť aj skutočnosť, že utváranie zvratných tvarov niektorých slovíes možno dať do súvislosti s indoeurópskym médiom, pasívnym participiom v minulom čase, a jeho neskorším praslovanským nástupcom – zvratným pasívom.¹²³

1.7. Zaradenie slovíes do časovacieho (konjugačného) vzoru (typu)

Časovací typ, podobne ako skloňovací typ – vzor – pri menných slovných druhoch, je paradigmatické sloveso, ktoré svojimi formálnymi vlastnosťami ako typický príklad vhodne reprezentuje celú skupinu slovíes s rovnakým časovaním – s rovnakými tvarotvornými (a slovotvornými) znakmi. Sloveso sa do istého

¹²² Porov. SSSJM, 1984, s. 130.

¹²³ Porov. napr. Stanislav, 1958, s. 373; Ondruš, 1958, s. 98; Petr, 1984, s. 95.

časovacieho typu zaraďuje podľa vokalických kvalitatívnych a kvantitatívnych modifikácií tematických submorfém v rôznych slovesných tvaroch.

Rozlišuje sa **prézentný** (prítomníkový) **kmeň** a **infinitívny** (neurčitkový) **kmeň**.

1. podoba prézenta kmeňa – z 1., 2., 3. os. sg. a 1., 2. os. pl. (*padá-m, padá-š, padá-š, padá-š, padá-me, padá-te*)

2. podoba prézenta kmeňa – z 3. os. pl. (*padaj-ú*)

1. podoba infinitívneho kmeňa – z infinitívu (*pada-t', nies-t', vidie-t'*)

2. podoba infinitívneho kmeňa – z minulého času (*pada-l, pad-la, pad-lo, pad-li; nies-ol, nies-la, nies-lo, nies-li; vid-el, vide-la, vide-lo, vide-li*). Ide teda najmä o tvary **3. os. sg. a pl. prézenta, l-ové prídavné prídavné, imperatív** a neurčitý slovesný tvar – **infinitív**, prípadne **trpné prídavné**.

Podľa toho, či majú, respektíve nemajú slovesá tieto obmeny pravidelné podľa vzoru, do ktorého sa zaraďujú, ich možno deliť na *pravidelné* a *nepravidelné*. Medzi pravidelné slovesá zaraďujeme aj také, ktoré majú aj závislé (fonologické) varianty (odchýlky), no možno ich vysvetliť ako pravidelné (napr. *chytat' → chytá : búchať → búcha, vrieskať → vrieska* [vplyv rytmického zákona]). Nepravidelné slovesá sú také, ktorých odchýlky od paradigmy nemožno vysvetliť ako závislé varianty, ale ako konjugačné osobitosti (*stať (sa)*: prézenta tvary podľa vzoru *chudnúť (chudnem, chudnú : stanem, stanú)*, ale neurčitkový tvar podľa vzoru *brať*; sloveso *dbať* s rovnakou tematickou submorfémou, patriace do vzoru *chytat'*, je úplne pravidelné podľa tohto vzoru (*dbám, dbajú, dbal, dbaj, potenciálne *dbaný*). Medzi nepravidelné slovesá patrí aj 5 tzv. atematických sloves, ktoré medzi kmeňotvorným základom a gramatickou ohýbacou príponou nemajú tematickú submorfému, a ich odvodeniny. Slovenčina ich atematickosť zdedila z praslovančiny (*byť, jest', vedieť*¹²⁴, *chcieť, ísť*; odvodeniny: *zjesť, dojesť, najesť sa, vyjesť, prejesť sa, pojesť, prísť, dôjsť, vzísť, zájsť, podísť, predísť, odísť, rozísť sa, prejsť sa, prezvedieť sa, nájsť, ujsť, vyjsť, zísť sa*). Nepravidelné sú však aj iné slovesá a ich odvodeniny (*stať sa: prestať, nastať, vstať, dostať; stáť, báť sa*). Vidové dvojice nemusia mať ten istý časovací typ, napríklad dokonavé sloveso *umyť* patrí do vzoru *žiť*, ale nedokonavé *umývať* patrí do vzoru *chytat'*.

Od práce J. Horeckého (1964) postupne vzniklo niekoľko návrhov časovacích paradigiem sloves, ktoré sa líšili vybratými vzorovými slovesami, ale aj ich počtom (napr. J. Horecký, 1964; MSJ., 1966; J. Sabol, 1980; J. Oravec v SSSJM., 1984; V. Benko – J. Hašanová – E. Kostolanský, 2004).¹²⁵ V našej práci vychádzame z návrhu J. Ružičku v MSJ. (1966) a J. Oravca v SSSJM. (1984), ktorí pri pravidelných slovesách rozlišujú 5 základných časovacích typov, z ktorých

¹²⁴ Sloveso *vedieť* v základnom tvare tematickú submorfému má (*-ie-*), no pri časovaní, ktoré je nepravidelné, táto submorféma vypadáva (*vedieť → viem, vedia*).

¹²⁵ Viac o jednotlivých koncepciách pozri Sokolová, 2012, s. 149, 150.

niektoré majú ešte časovacie podtypy (spolu ide o 14 základných paradigiem).¹²⁶ V súčasnosti M. Sokolová pripravuje návrh nového konjugačného systému sloves, v ktorom budú slovesá usporiadané do konjugačných tried, vzorov, podvzorov a ich variantov, subvariantov, dubletných a raritných variantov na základe tematickej submorfémy v určitých (3. os. sg./pl. a imperatív) a neurčitých slovesných tvaroch (infinitív, I-ové a pasívne participium) ako I-ový, A-ový, E-ový/J:E-ový, IE-ový a atematický typ,¹²⁷ no keďže ešte jej ucelenú koncepciu nemáme k dispozícii, opierame sa o tú zaužívanú:

I. typ: *chytat'*

Tento vzor je pomerne produktívny: *chytám, chytajú, chytal, chytaj, chytaný*.

tematická submorféma a závislé varianty: **-a-, -a=j/-ia-/-a-**;

3. os. sg. *-á (-ia,-a) chyt-á-∅*

(slovesá s mäkkými spoluhláskami majú závislé varianty, napr. *vonía*; niektoré podliehajú disimilácii, napr. *získava, kráča*);

3. os. pl. *-a=j-ú chyt-a=j-ú,*

min. čas *-a- chyt-a-l,*

imperatív *-a=j-∅ chyt-a=j*

trpné prídavné *-a- chyt-a-ný.*

Patria sem napríklad slovesá: *pozerat', umývat', hajat', bádat', zamrzat', usporadúvat', volávat'*.

Dvojhĺska *-ia-* je po spoluhláskach **ň, ľ, š, č, c, ě, dz, dž (r, v)**, *-a-* po dlhej slabike, resp. v type *získava* a po spoluhláske *j*.

Upozornenie: Slovesá ako *stavat', merat', večerat'* majú prítomné tvary *staviam, meriam, večeriam*, ale už nie tvary **stavial, *merial, *večerial*. Takéto tvary nie sú spisovné, správne tvary sú *staval, meral, večeral*. Rovnako sloveso *hrať* nemá v 3. os. sg. tvar **hraje*, ale *hrá*.

II. typ: *rozumiet'*

Tento vzor je menej produktívny: *rozumie, rozumejú, rozumel, rozumej, rozumenny*.

tematická submorféma a závislé varianty: **-ie-/-e=j-/-e-**;

¹²⁶ Hoci M. Sokolová (2012, s. 149) uvádza, že J. Oravec v SSSJM. vyčlenil iba 13 vzorov a vzor *žať* osobitne nevyčleňuje, v rámci 4. konjugačného typu ho uvádzame, pretože J. Oravec ho neuvádza iba pri lexikálnej charakteristike jednotlivých vzorov (s. 158 – 165), no pri ich všeobecnom vyčleňovaní vzor *žať* v rámci 4. typu uvádza (s. 154, 155).

¹²⁷ Sokolová, 2012, s. 149 – 158

3. os. sg.	-ie-	rozum-ie- \emptyset
(dvojhĺáska v tvare nepodlieha disimilácii),		
3. os. pl.	-e=j-ú	rozum-e=j-ú,
min. čas	-e-	rozum-e-l,
imperatív	-e=j- \emptyset	rozum-e=j- \emptyset ,
trpné príčastie	-e-	rozum-e-ný.

Patria sem napríklad slovesá utvorené od adjektív (deadjektíva): *skviet'*, *bdiť*, *tliť*, *dospieť*, *nervózniť*, *múdriť*, *zošalieť*.

III. typ má viacero podtypov: **niest'**, **trieť'**, **hynúť'**, **brat'**

Tento typ nie je veľmi produktívny, najproduktívnejší podtyp je azda *hynúť'*. Všetky slovesá majú v prízentnom tvare rovnakú tematickú morfému, odlišujú sa však neurčitkovým tvarom. V tomto type dochádza k mnohým alternáciám (*v-ie-st'* → *v-e-diem*, *vie-d-la*, *n-ie-st'* → *n-e-siem*, *pie-c-t'* → *pe-č-iem*, *pie-k-ol*).
tematické submorfémy a závislé varianty: **- \emptyset /-ie/-ú/-a/-ie/-e-**;

vzor **niest'** (v infinitíve má tvar \emptyset tematickú submorfému; ak je v infinitíve dvojhĺáska *-ie-*, v prízente majú tvary v KM *-e-*): *nesie*, *nesú*, *niesol*, *nes*, *nesený*;

3. os. sg.	-ie-	nes-ie- \emptyset
(možno tu nájsť množstvo alternácií: ie/e, ia/a, á/a, s/d' (<i>viest'</i> / <i>vedie</i>), c/č (<i>riect'</i> / <i>rečie</i>), ia/ä (<i>zmiast'</i> / <i>zmätie</i>));		
3. os. pl.	-ú-	nes-ú- \emptyset ,
min. čas	- \emptyset -	nies- \emptyset -ol,
imperatív	- \emptyset -	nes- \emptyset ,
trpné príčastie	-e-	nes-e-ný.

Patria sem napríklad slovesá: *viezt'*, *piecť*, *tiecť*, *môcť*, *vliecť*.

vzor **trieť'**: *trie*, *trú*, *trel*, *tri*, *trený/tretý*;

3. os. sg.	-ie-	tr-ie- \emptyset ,
3. os. pl.	-ú-	tr-ú- \emptyset ,
min. čas	-e-	tr-e-l,
imperatív	-i-	tr-i,
trpné príčastie	-e-	tr-e-ný/tr-e-tý.

Patria sem napríklad slovesá: *škriecť*, *mliet'*, *driecť*, *uzriecť*, *smiet'*.

vzor **hynúť'**: *hynie*, *hynú*, *hynul*, *hyň*, *uhynutý* (od vzoru *chudnúť'* sa odlišuje 3. os. sg. a tvarom préterita; porov. aj morfématickú štruktúru: *hyn*^{KM}-*ú*TM-*t*^{FM}, ale *chud*^{KM}-*n*^{DM}-*ú*TM-*t*^{FM});

3. os. sg.	-ie	hyn-ie- \emptyset ,
------------	-----	-----------------------

1. Slovesá (Verbá)

3. os. pl.	-ú	<i>hyn-ú-Ń,</i>
min. čas	-u-	<i>hyn-u-l,</i>
imperatív	-Ń	<i>hyň-Ń,</i>
trpné príčastie	-u-	<i>uhyn-u-tý.</i>

Patria sem napríklad slovesá: *plynúť, minúť, presunúť, napomenúť.*

vzor **brat'**: *berie, berú, bral, ber, braný/vybratý* (v tvaroch prezenta sa realizuje vzniková alternácia *Ń/-ie-*);

3. os. sg.	-ie	<i>ber-ie-Ń,</i>
3. os. pl.	-ú	<i>ber-ú-Ń,</i>
min. čas	-a-	<i>br-a-l,</i>
imperatív	-Ń	<i>ber-Ń</i>
trpné príčastie	-a-	<i>br-a-ný/vybr-a-tý.</i>

Patria sem napríklad slovesá: *drať, hnať, orať, žrať, prať, stlať.*

IV. typ má viacero podtypov: **česat', žat', chudnúť', žut', pracovať'**

V niektorých slovesách v rámci tohto typu sa petrifikovali relikty starých praslovanských palatalizácií (napr. *pla-k-at' → pla-č-em*) či starých alternácií (*ž-a-t' → ž-n-em*).

tematické submorfémy a závislé varianty: **-e-, -j=e, -j-a, -ä-**

vzor **česat'**: *češe, češú, česal, češ, česaný* (ustupujúci starý slovanský vzor; niektoré slovesá z tohto typu jedným z dvojtvarov prechádzajú ku vzoru *chytat'*: *ligotať sa → ligoce sa /ligotá sa, trestat' → tresce/trestá*);

3. os. sg.	-e-	<i>češ-e-Ń</i>
------------	-----	----------------

(pred tematickou submorfémou *-e-* môžu alternovať všetky spoluhlásky (*h/ž: lu-hat'/luže; k/č: plakať/plače; ch/š: brechať/breše; s/š: poslať/pošle; t/c: ligotať sa/ligoce sa, trestat'/tresce; d/dz: vladať/vládze*);

3. os. pl.	-ú	<i>češ-ú-Ń,</i>
min. čas	-a-	<i>čes-a-l,</i>
imperatív	-Ń	<i>češ-Ń,</i>
trpné príčastie	-a-	<i>čes-a-ný.</i>

vzor **žat'**: *žne, žnú, žal, žni, žatý* (neproduktívny typ; v KM sa realizujú staré vokaliccko-konsonantické alternácie *-a/-ň-*: *žat'/žnem, začať/začnem*; *-a/-m-*: *zajať/zajme, prijať/prijme*; *-ia/-m-*: *vziať/vezmem*);

3. os. sg.	-e	<i>žn-e-Ń,</i>
3. os. pl.	-ú	<i>žn-ú-Ń,</i>
min. čas	-Ń-	<i>ža-Ń-l,</i>

imperatív	-i	žn-i,
trpné prídavné	-o-	ža-o-tý.

Patria sem napríklad slovesá: *ťať, napäť, začať, zajať, prijať, vziať*.

vzor **chudnúť**: *chudne, chudnú, chudol, chudni, schudnutý* (obmedzene produktívny typ; patria sem slovesá s DM alebo MM -n-);

3. os. sg.	-e	chudn-e-o,
3. os. pl.	-ú	chudn-ú-o,
min. čas	-o-	chud-o-ol,
imperatív	-i	chudn-i,
trpné prídavné	-u-	schudn-u-tý.

Patria sem napríklad slovesá: *starnúť, padnúť, bodnúť, ľahnúť*.

vzor **žiť**¹²⁸: *žuje, žujú, žul, žuj, žutý* (neproduktívny typ; vo všetkých tvaroch celej časovacej paradigmy sa medzi KM a TM nachádza interfix -j-, pretože tvarotvorný základ je zakončený na vokál);

3. os. sg.	-j=e	žu-j=e-o,
3. os. pl.	-j=ú	žu-j=ú-o,
min. čas	-o-	žu-o-l,
imperatív	-o	žu-j=o

(keď je koreň zakončený na -i-/-y-, tak interfix -j- z tvaru vypadáva: *kry, pi*),

trpné prídavné -o- žu-o-tý.

Patria sem napríklad slovesá: *kúť, biť, kryť, umyť, počuť, obuť, piť, liať, duť, kliať, siať, priať, smiať sa*.

vzor **pracovať**: *pracuje, pracujú, pracoval, pracuj, vypracovaný* (produktívny typ; morféma -ov- v slovesách tohto typu môže byť DM, ale aj MM);

3. os. sg.	j=e	prac-u-j=e-o,
3. os. pl.	-j=ú	prac-u-j=ú-o,
min. čas	-a-	prac-ov-a-l,
imperatív	-j=o	prac-u-j=o,
trpné prídavné	-a-	vy-prac-ov-a-ný.

Patria sem napríklad slovesá: *kupovať, študovať, hodovať, montovať, zhodovať*.

¹²⁸ Sloveso *žiť* má aj rovnocenný variant *žuvať* – príznačné tvary majú rovnaké (*žujem, žujú*), ale odlišujú sa v l-ových tvaroch minulého času (*žiť – žul : žuvať – žuval*); podobne aj napr. *kúť/kovať, plúť/plúvať*.

V. typ má 3 podtypy: *robiť*, *vidieť*, *kričať*

Ide o produktívny typ. Podobne ako v 3. časovacom type majú všetky slovesá v prítomnom tvare rovnakú tematickú submorfému, odlišujú sa však neurčitkovým tvarom.

tematické submorfémy a závislé varianty: **-í/-i-**, **-ia-**, **Ń**, **-i/-e-**, **-a-**;

vzor **robiť**: *robí*, *robia*, *robia*, *rob*, *robený* (produktívny typ);

3. os. sg.	-í-	<i>rob-í-Ń</i> ,
3. os. pl.	-ia-	<i>rob-ia-Ń</i> ,
min. čas	-i-	<i>rob-i-l</i> ,
imperatív	-Ń	<i>rob-Ń</i> ,
trpné prídavné	-e-	<i>rob-e-ný</i> .

Patria sem napríklad slovesá: *hojiť*, *zdobiť*, *kosiť*, *holiť*, *tušiť*, *chodiť*, *kresliť*, *krátiť*.

vzor **vidieť**: *vidí*, *vidia*, *videl*, *vidí*, *videný* (obmedzene produktívny typ);

3. os. sg.	-í	<i>vid-í-Ń</i> ,
3. os. pl.	-ia	<i>vid-ia-Ń</i> ,
min. čas	-e-	<i>vid-e-l</i> ,
imperatív	-Ń	<i>vid-Ń</i> ,
trpné prídavné	-e-	<i>vid-e-ný</i> .

Patria sem napríklad slovesá: *sedieť*, *myslieť*, *vrtiť*, *šumieť*, *vravieť*.

vzor **kričať**: *kričí*, *kričia*, *kričal*, *krič*, *vykričaný* (neproduktívny typ);

3. os. sg.	-í	<i>krič-í-Ń</i> ,
3. os. pl.	-ia	<i>krič-ia-Ń</i> ,
min. čas	-a-	<i>krič-a-l</i> ,
imperatív	-Ń	<i>krič-Ń</i> ,
trpné prídavné	-a-	<i>vykrič-a-ný</i> .

Patria sem napríklad slovesá: *pršať*, *trčať*, *vrčať*, *chrčať*, *mlčať*, *držať*, *blčať*, *hučať*.

Na základe produktívnosti možno urobiť orientačnú sumarizáciu časovacích typov a podtypov¹²⁹:

1. chytať, 2. pracovať, 3. robiť; 4. chudnúť, 5. česať, 6. rozumieť, 7. kričať, 8. žuť, 9. nieť, 10. vidieť, 11. hynúť, 12. trieť, 13. brať, 14. žať. Ide však skutočne o orientačné poradie, pretože novšie výskumy M. Sokolovej na materiáli PSP

¹²⁹ Porov. MSJ., 1966, s. 435 – 459.

(2000) naznačujú, že produktívnosť niektorých typov alebo podtypov sa zmenila, no bohatší materiál z výkladových slovníkov alebo zo SNK. môže frekventatív-nosť slovíec v rámci konjugačných typov ešte spresniť (frekvenciu jednotlivých konjugačných typov uvádzame podľa jej nového návrhu: 1. (za)volať, 2. (na)plá-
novať, 3. (u)robiť, 4. (s)chudnúť, 5. (u)česať, 6. (vy)rozumieť, 7. (po)žut', 8. (za)
kričať, 9. (z)niest', 10. (z)horieť, 11. (u)trieť, 12. (z)vinúť, 13. (z)orať, 14. (zo)žať).

1.8. Pravopis slovíec a ich využitie v praxi

1. zakončenie l-ových slovesných tvarov v pluráli je vždy mäkké (*robili, sedeli, plakali, spievali, rozumeli* a pod.);
2. pri utváraní niektorých imperatívnych tvarov vybraných slov treba rešpek-
tovať tvar koreňovej morfémy, preto môžu byť zakončené na -y; porovnaj-
te dvojice slovíec: *umy-t', prikry-t', skry-t', doby-t'* (zmocniť sa, získať), *vy-t'*
(vydávať zvuk), *ry-t', pokry-t'* → *umy-ŕ, prikry-ŕ, skry-ŕ, doby-ŕ, vy-ŕ, ry-ŕ, pokry-ŕ*,
ale *utrie-t', dobi-t'* (veľmi zbit', dokončiť bitie), *dosni-t'* → *utr-i, dob-
-i, dosn-i* a pod.¹³⁰;
3. tvary trpného prídavia sa v súčasnosti už neutvárajú príponou -lý (porov. star-
šie tvary *zomrelý, umrlý/umrelý, zahynulý*;¹³¹ v súčasnosti ešte napr. substan-
tivizované adjektívum *zosnulý, dospelý*); podobne sa táto prípona nevyužíva
ani pri derivácii (*zdrobnenina*, nie *zdrobnelina!*; zachovaná je napr. v dvojtva-
re *skamenenina/skamenelina*);
4. v niektorých slovesných tvaroch sa porušuje pravidlo o rytmickom krátení
(napr. frekventatíva: *pálievať, trápievať, chválievať*; neurčité slovesné tvary
a 3. os. pl. prezenta: *chváliac, chváliaci, (oni/ony) chvália*; *súdiac, súdiaci, (oni/ony) súdia*;
hlásiac, hlásiaci, (oni/ony) hlásia; slovesá zo vzoru *rozumieť*: *sprísniť, zmúdriť* a pod.);
5. negačná modifikačná morfa sa od prezenta slovesa *byť* píše na rozdiel od
iných tvarov tohto slovesa či iných slovíec osobitne – ide o samostatnú modi-
fikačnú morfému (*nie som, nie si, nie je, nie sme, nie ste, nie sú*, ale *nebol/-a/-
-o som/si/-, neboli sme/ste/-, nebudem, nebudeš, nebude, nebudeme, nebudete, nebudú*;
nepracuješ, nechodíme a pod.);

¹³⁰ Pri utváraní imperatívnych tvarov si treba dať pozor napríklad pri rozlišovaní vidových proti-
kladov niektorých slovíec, ako je to napr. pri dvojici *pozvať – pozývať*. Nedokonavé sloveso
pozývať patrí medzi vybrané slová a imperatívny tvar má *pozývaj*, ale dokonavé sloveso *pozvať*
nie je vybraným slovom a imperatívny tvar má *pozvi*.

¹³¹ Pôvodná formová morféma -l- sa v nich hodnotí ako derivačná morféma; porov. MSS., 1999,
s. 27.

6. Rezultatívne konštrukcie s trpným prídastím z dokonavého slovesa (*Bolo na-pečené.*) sú sémanticky blízke iným vetnozákkladovým vetám. Ako prisponové výrazy (obsahová časť vetných základov) sa vo vetnozákkladových vetách používajú vetné príslovky, ktoré vyjadrujú prírodné javy, psychické alebo fyzické stavy človeka (napr. *je chladno; je mi smutno*), predložkové pády s významom predikatívov (napr. *je mi na vracanie*), infinitív (napr. *bolo vidieť*).
7. Pri utváraní tvaru slovesného podstatného mena z reflexívnych sloviess niekedy zvratný komponent vypadáva (napr. *liškať sa* → *liškanie*, *rozvodniť sa* → *rozvodnenie*), no niekedy, často so zvratným komponentom s funkciou DM, sa zachováva¹³², inak by sloveso stratilo význam, ktorý mu komponent *sa* dodáva (napr. *odvolať sa* [*odvolať niekoho*] → *odvolanie sa*, *spojiť sa* [*spojiť niečo*] → *spojenie sa*, *zapojiť sa* [*zapojiť niekoho/niečo*] → *zapojenie sa*, *správať sa* → *správanie sa*, *pousmiať sa* → *pousmianie sa*).¹³³ Podobne je to aj pri činných prídastiach (napr. *trápiaci sa*, *začínajúci sa*, *odpájajúci sa*).
8. Pokiaľ ide o vyčleňovanie prechodníkov čiarkou, uplatňuje sa pravidlo, že čiarkou sa vyčleňujú iba rozvité prechodníky; niekedy však neodporúčame čiarkou vyčleňovať ani tie, pretože tu významnú úlohu zohráva prízvuk alebo slovosled: napr. *Vychádzajú z charakteristiky tohto územia v minulosti (,) tu možno nájsť aj viacero nemeckých názvov.* – v tejto vete by sa čiarka písať nemala; všimnite si, ako vplýva prízvuk na písanie či nepísanie čiarky aj pri modifikácii iných viet: *Tu, vychádzajú z charakteristiky tohto územia v minulosti, možno nájsť aj viacero nemeckých názvov.; V jednom čase ju postihlo viacero kríz, ktoré, po prvé, spolu úzko súvisia, a po druhé, niet svetla na konci tunela. – Po prvé ti to malo byť jedno a po druhé, nemal si prísť. Po prvé, malo ti to byť jedno, po druhé si nemal prísť.; Je to skrátka niečo podobné ako pätnásť rokov starý otvorený list.;* čiarkou sa slovo *skrátka* v tejto vete nevyčleňuje, pretože pauza a vydelenie tejto vysvetľovacej častice si nevyžaduje konštrukcia vety, okrem toho, vysvetľovacie častice sa na rozdiel od hodnotiacich častíc nevymedzujú z oboch strán; čiarkou sa však vymedzujú iba vtedy, ak stoja na začiatku vety a za nimi nasleduje predikačné jadro, ktoré je oddelené logickou pauzou a vetným prízvukom (intonáciou): *Skrátka, je to niečo podobné ako pätnásť rokov starý otvorený list.;*
9. pri písaní čiarky v beslovesných vetách, v ktorých chýba predchádzajúci kontext so slovesom existencie, záleží niekedy na kontexte a potrebe spojiť či oddeliť jednotlivé časti, ktoré sú súčasťami hlavnej či vedľajšej vety, napr.

¹³² V jazykovej praxi sa však možno stretnúť aj s obidvoma podobami.

¹³³ N. Janočková doplnila, že M. Sokolová zvratný komponent pri slovesnom podstatnom mene využíva ako rozlišovací znak medzi verbom a substantívom – zvratný komponent = signál slovesa a nezvratný tvar = signál substantíva.

Hlboká – vodná nádrž, ktorá vznikla po ťažbe štrku a piesku(,) pri Janíčkovom mlyne v katastri Kútov → po slove *piesku* sa čiarkou vedľajšia prívlastková veta vyčleniť nemusí, pretože môže ísť o rozvíjanie syntagmy (*Hlboká* – vodná nádrž, ktorá vznikla po ťažbe štrku a piesku pri Janíčkovom mlyne v katastri Kútov);

10. čiarka však nemusí mať vždy len gramatickú, ale môže mať vo vetách aj odčleňovaciu funkciu – zdôrazniť slovo alebo slovné spojenie, ktoré nasleduje po nej (napr. *Povedal som to neraz, aj v klube Smeru.*);
11. pri niektorých významovo blízkych slovesách, ktoré majú rozdielnú rekciiu, niekedy dochádza k vzájomnému prekríženiu ich väzieb a nastáva tzv. kontaminácia (kríženie slovesných väzieb), ktorá je defektnou syntaktickou konštrukciou (napr. sloveso *zabrániť* má rekciiu s D, ale namiesto *niečomu* sa chybné používa *zabrániť *niečo*; pri slovese *zamedziť*, ktoré má väzbu s A [*niečo*] zasa naopak, *zamedziť *niečomu* (porov. príklad v KSSJ (2003): *zamedziť nešťastiu*; podobne aj iné: *závisieť od niečoho* (G), nie *závisieť *na niečom* (L); *záležať na niečom* (L), nie *záležať *od niečoho* (G); *rozumieť čomu* (D), nie *rozumieť *čo* (A); *chápať niečo* (A), nie *chápať *čomu* (D) a pod.).

2. PREDLOŽKY (PREPOZÍCIE)

Do systému slovných druhov sa dostali zásluhou gréckeho gramatika Dionysia Thraxa, autora prvej gréckej gramatiky.¹³⁴ Je to neplnovýznamový, neohyb-
ný a synsyntagmatický pomocný slovný druh, ktorý vyjadruje trojaké určovacie
vzťahy nepriamych pádov substantív alebo ich ekvivalentov – okolnostné (prí-
slovkové – adverbialne, napr. *hrať sa pred domom, stretnúť sa na lúke*), objekto-
vé (predmetové, napr. *rozprávať sa o dievčatách, lúčiť sa s niekým*) a atributívne
(prívlastkové, napr. *odchod zo stanice, boj o život*), ktoré sa vyznačujú mennou
charakteristikou (zámená, slovesné podstatné mená, substantivizované adjektíva,
substantivizované numerálie a pod.). Predložky na rozdiel od spojok nedokážu
vyjadrovať syntagmatické vzťahy samostatne – iba pomocou pádu pripojeného
člena. S týmto pripojeným členom utvárajú nielen významovú a funkčnú, ale aj
zvukovú jednotu, ktorá sa prejavuje asimiláciou (napr. *so sestrou* [zo sestrou],
k našim [g našim], *s manželkou* [z manželkou]), ale pri spojení predložiek s tvar-
mi osobných zámen sa predložka nespodobuje: *so mnou* [so mnou], *ku mne* [ku
mne], *k nej* [k nej] a pod.), vokalizáciou (napr. *zo zimy, ku kostolu*) a (ne)prí-
zvučnosťou predložiek (jednoslabičné sú neprízvučné, dvoj- a viacslabičné sú
prízvučné).

2.1. Klasifikácia predložiek

Z *lexikálneho hľadiska* ich možno diferencovať podľa toho, či majú význam
samy osebe (A), alebo plnia len čisto syntaktickú funkciu (B).

A

Tento typ predložiek sa viaže s určitým pádom alebo viacerými pádmi a ich
význam spolu s gramatickým významom pádu sa kombinuje s lexikálnym výz-
namom mena, na ktoré sa vzťahuje, respektíve, pred ktorým stojí. Predložka teda
doplňa gramatický význam bezpredložkového nepriameho pádu svojím vlastným
parciálnym lexikálnym významom¹³⁵ a ostatnú časť lexikálneho významu dopl-
ňa lexikálny význam substancie, pomenovanej menom (napr. *pre chorobu*: pád

¹³⁴ Navrátil, 2009, s. 43

¹³⁵ Základné priestorové významy a ich lexikálnosémantické varírovanie v kognitívnej gramatike
pozri Ivanová – Kyseľová, 2013, s. 90 – 108; porov. aj Oravec, 1968, s. 11 – 15.

A (koho? čo?) → *gramatický význam* + predložka *pre* → naznačuje príčinu + substantívum *choroba* → lexikálnym významom dopĺňa príčinu; *pod mostom*: pád I (čím?) → *gramatický význam* + predložka *pod* → naznačuje lokalizáciu, priestor + substantívum *most* → lexikálnym významom dopĺňa lokalizáciu).

2.2. Použitie niektorých predložiek¹³⁶

Význam dajakej predložky nezávisí len od pádu (napr. Stáli sme *pred* školou. [I, miesto] – Prichádzali sme *pred* školu. [A, smer]), ale niekedy aj od lexikálneho významu pripojeného slova (napr. Prišiel *za* ňou. [účel] – Urobil to *za* dve hodiny. [trvanie] – Stalo sa to *za* vlády cisára Augusta. [čas, obdobie]).

bez (G) – neprítomnosť niekoho/niečoho (*bez starosti*); **cez** (A) – smer (s významom naprieč niečím: *cez mesto*; ponad: *cez kopec*), prostriedok (*cez filter*), čas (*cez vojnu*); **do** (G) – smer „dovnútra“ (*do miestnosti*), čas (*do večera*), mieru (*do nemoty*), spôsob ((*zaťat'*) *do živého*), účel (*do služby*); **k** (D) – smer ((*prísť*) *k dverám*), predmet ((*nepustiť*) *k slovu*); **medzi** (A): smer (*medzi riadky*), predmet ((*nemieša sa*) *medzi ne*); (I): miesto (*medzi nebom a zemou*), čas (*medzi rečou*), spôsob (*medzi štyrmi očami*); **na** (A): smer (na povrch niečoho: *na strechu*), účel (*na jedenie*, *na pitie*; nie **k jedlu*, **k pitíu!*), mieru (*na chvíľu*, *na dva metre*), účinok ((*dusno*) *na omdletie*), nástroj ((*nabrať*) *na vidly*), príčina ((*budím sa*) *na kikirikanie*), predmet ((*volať*) *na kamaráta*); (L): miesto (na povrchu niečoho: *na gauči*), čas (*na svitaní*), účel ((*byť*) *na liečení*), prostriedok ((*hrať*) *na klavíri*), predmet ((*jazdím*) *na tatre*); **o** (A): miesto ((*hodiť sa*) *o zem*), prostriedok (*o tanier*), čas (po uplynutí istého časového úseku: (*prídem*) *o hodinu*, *o mesiac*); (L): čas (*o siedmej*), nástroj (*o palici*), stav (*o smäde*), predmet (zvukové vnemy: (*rozprávať*) *o bratovi*); **okrem** (G) – výnimka (*okrem detí*); **s, so** (I) – zlučovanie (*s bratom*, *so sestrou*), vlastnosť (*s peknou tvárou*); **z, zo** (G) – miesto (*z práce*, *zo školy*), čas (*zo soboty na nedeľu*), pôvod (*z kovu*), prostriedok (*z fľaše*).

B

Tento typ predložiek slúži ako gramatický prostriedok na spájanie nepriamych pádov s nadradeným slovom celého predložkového spojenia, teda má oslabenú sémantickú stránku a do popredia sa dostáva len gramatická funkcia, vplýva však napríklad na sémantiku slovesa, ktoré s menom utvára rekcii (morfológicko-syntaktická funkcia: intenčno-valenčná štruktúra). Význam slovesa si teda vyžaduje istý pád mena s istou predložkou, aby sa realizoval jeho lexikálny význam (vy-

¹³⁶ Na ilustráciu uvádzame iba niektoré predložky s významami a pádmami, komplexný význam predložiek spolu s pádovou rekciiou pozri Oravec (1968), prípadne ho možno vyhľadať v kodifikačných slovníkoch (napr. KSSJ); porov. aj SSSJM. (s. 185 – 191), MSJ., s. 633 – 667.

zvedat' na niečo [účel], *na niekoho* [nepriamy predmet]/*vyzvedat' niečo* [priamy predmet]).

Niektoré predložky sa viažu výlučne iba s jedným pádom (napr. s G: *bez, od, do, z, mimo, podľa*; s D: *k, proti, kvôli, napriek*; s A: *cez, pre*; s L: *pri, popri*; s I: *s, hore, dolu*), iné sa môžu viazať s dvoma pádmi (s A + L: *o, po, na, v*; A + I: *pred, nad, pod*) či dokonca až s tromi pádmi (s G, A a I: *za; Stalo sa to za^G cisára Augusta./Za^A teba dám aj ruku do ohňa./Vždy si stojí za^I slovom.*).¹³⁷ Nominatív, keďže ide o jediný priamy pád, je výlučne bezpredložkový.

Z **funkčného hľadiska** (pôvod) možno ešte predložky rozdeliť na **prvotné** (vlastné) a **druhotné** (nevlastné) a podľa **formy** na **jednoduché (syntetické)** a **zložené (analytické)**. Toto funkčné a formálne kritérium sa pri druhotných predložkách navzájom prekrýva.

Prvotné (primárne) predložky sú najstaršími v tomto slovnom druhu a mnohé z nich pochádzajú už z praslovančiny. Podľa J. Oravca (1968, s. 7) je takýchto predložiek v slovenčine 22. Podľa slabičnosti ich možno rozdeliť na jednoslabičné (*bez, do, od, na, pod, cez, pri, k, u, z, pre, nad, o, pred, za* a pod.; tie, ktoré sa môžu vokalizovať, sa po vokalizácii stávajú dvojslabičnými, napr. *predo mnou, odo dňa, podo dvermi*) a dvojslabičné (*proti, medzi, okrem*¹³⁸ a pod.). Mnohé z týchto predložiek sa môžu navzájom spájať, čím sa ich čiastočný lexikálny význam spresňuje a konkretizuje. Vznikajú tak tzv. podvojnú (*po-nad, po-pod, po-medzi, po-pred, po-pri, s-pred, s-pod* atď.) a potrojnú predložky (*s-po-nad, s-po-pod, s-po-pred, s-po-medzi, s-po-za* atď.)¹³⁹, ide však stále o syntetické tvary. Tieto predložky sa dajú, podobne ako dvojslabičné a na rozdiel od jednoslabičných predložiek, morfematicky členiť. L. Navrátil (2009, s. 49) uvádza, že celý systém primárnych predložiek je postavený na binárnych protikladoch: **smerové** (dynamickosť; predložky s A, G, D) – **miestne** (statickosť; predložky s L, I); **kontaktné** (dotykové; predložky s G, L) – **nekontaktné** (pozičné; predložky s D, I).¹⁴⁰

Druhotné (sekundárne) predložky pôvodne neboli predložkami, ale vznikli z iných slovných druhov tak, že sa stratil ich pôvodný lexikálny význam a na-

¹³⁷ Širší význam predložky *za* v A a I porov. Ivanová – Kyseľová, 2013, s. 92 – 107.

¹³⁸ Tieto predložky nie sú etymologickými predložkami, pretože vznikli z iných slovných druhov – predložka *medzi* je pôvodný bezpredložkový lokálový tvar substantíva *medza*, *proti* etymologicky súvisí s verbom *protivít' sa*, teda *byť proti* a predložka *okrem* vznikla z pôvodného predložkovo-substantívneho spojenia **o kromě* „na okraji“ (to z psl. **kroma* „okraj“), až neskôr sa utvoril význam „bez niečoho, mimo niečoho“ (Králik, 2015, s. 400; Machek, 2010, s. 294).

¹³⁹ Podvojnú predložky s prvou časťou *po-* sa všetky viažu s akuzatívom, okrem predložky *popri*, ktorá sa viaže s lokálom. Potrojnú predložky s prvou časťou *s-* sa všetky viažu s genitívom, Oravec, 1968, s. 103, 159 – 160.

¹⁴⁰ Pri akuzatívnych predložkách sa protiklad kontaktnosť/nekontaktnosť neutralizuje. Predložkový kontakt možno rozdeliť na 3 fázy: začiatok kontaktu (napr. *prísť po hrádzu*), stred (trvanie) kontaktu (napr. *stáť na hrádzi*) a koniec kontaktu (napr. *odísť z hrádzu*).

dobudli čiastkový lexikálny význam predložky. Podľa J. Oravca (1968, s. 8) je takýchto predložiek v slovenčine asi 150. V porovnaní s prvotnými predložkami sú však zväčša iba jednovýznamové (prvotné predložky majú univerzálne použitie), ich význam však je konkrétnejší a naznačuje miestne, časové alebo napríklad príčinné vzťahy. Sekundárne predložky vznikli najmä z prísloviak (*blízko, dolu, hore, mimo*) a rovnako ich spájaním môžu vzniknúť aj podvojnú (*po-niže, po-vyše*) či potrojnú predložky (*s-po-niže, s-po-vyše*). S týmto slovným druhom utvárajú predložky aj veľmi dynamickú slovnodruhovú homomorfii (našiel som ho ležať *povyše* (príslovka) – našiel som ho ležať *povyše* domu (predložka); utekám rýchlo *hore* (príslovka) – utekám rýchlo *hore* schodmi (predložka)). Niektoré sekundárne predložky vznikli aj zo substantív, a to tak, že určitý pádový tvar zmeravel, desémantizoval sa a vypadol z deklinačnej paradigmy substantíva. Takto vznikli jednoduché (*prostredníctvom, pomocou, vplyvom, kvôli, namiesto, voči, bokom, koncom*) alebo zložené predložky, ktoré vo svojom tvare obsahujú okrem zmeraveného tvaru substantíva aj jednu či viacero prvotných predložiek (*v rámci, v prípade, z hľadiska, s pomocou, vo vzťahu k, v protiklade k, na rozdiel od, bez ohľadu na/s ohľadom na*). Za sekundárne predložky možno považovať aj tzv. absolútne prechodníky, ktoré vznikli zo slovesných tvarov a ako dôsledok slovesnej reky sa pevne viažu s istým pádom (*začínajúc/končiac* ($I \rightarrow \text{čím}$), *odhliadnuc od* ($G \rightarrow \text{koho? čoho?}$), *vychádzajúc z* ($G \rightarrow \text{čoho?}$), *odvolávajúc sa na* ($A \rightarrow \text{koho? čo?}$), *vd'áčiac* ($D \rightarrow \text{komu? čomu?}$)).¹⁴¹

Takmer všetky prvotné jednoduché predložky majú svoje uplatnenie aj v derivatológii, pretože pri prefixácii slúžia ako predpony a derivujú nový význam derivatému alebo modifikujú lexikálno-gramatický význam ako modifikačné morfémy (*ísť* \rightarrow *vo-jst'/od-ísť*, *rozprávať* \rightarrow *na-rozprávať*, *hodnotiť* \rightarrow *nad-/pod-hodnotiť*, *priemer* \rightarrow *nad-/pod-priemer*, podobne napríklad *z-lúčiť*, *s-priaľnúť*, *pre-tancovať*, *pri-/za-ložiť*, *po-prosiť*, *proti-chodný*, *cez-hraničný*, *bez-právie, ú-tvar*, *o-hovárať*). Iba jedna predložka nemôže byť predponou, a to predložka *k*, naopak, napr. prefix *vz-* zasa nemá paralelu v predložke (*vz-chádzať*).

S formálnou a zvukovou stránkou predložiek súvisí aj spomínaná **vokalizácia** niektorých z nich. Vokalizácia je pridanie vokálu *o*, niekedy aj *u* (pridáva sa iba k predložke *k*) na koniec predložky (jednoslabičnej čisto konsonantickej alebo jedno- alebo viacslabičnej zakončenej na konsonant) kvôli sťaženej výslovnosti, ktorá nastáva vtedy, keď sa slovo začína na ten istý konsonant, na ktorý sa končí predložka (*vo vetre, zo zobáka, pred dvermi*), keď sa spojenie koncového konsonantu predložky a začiatočného konsonantu slova ťažko vyslovuje (*vo štvrtok, zo dvora, ku skupine, so mnou, ku mne, odo mňa*), keď sa v predložkovom tvare dostávajú k sebe konsonanty s podobnou artikuláciou (*zo šiat, zo žiaľu, zo sveta,*

¹⁴¹ O význame sekundárnych predložiek pozri napr. Vojteková, 2011, s. 200 – 205.

2. Predložky (Prepozície)

vo *fabrike, so zrnom*) či keď za prvotnou predložkou, končiacou sa na konsonant, nasleduje osobné základné zámeno *ja* (*bezo mňa, nado mnou, ku mne, vo mne* a pod.)¹⁴². Predložky *bez* a *cez* sa však okrem spojení s G tvarmi zámena *ja* nevokalizujú (napr. *cezo mňa, bezo mňa*, ale *cez zimu, bez zvyšku*).

2.3. Pravopis predložiek a ich využitie v praxi

1. rozdiel medzi predložkou a príslovkou bez širšieho kontextu zistiť nemožno, no v minimálnom kontexte ich odlišíme tak, že príslovka sa viaže vo vete na sloveso a predložka sa viaže na substantívum alebo jeho ekvivalent (napr. *hore: ležala hore* [príslovka] – *bežím hore schodmi* [predložka]; *mimo: stáli mimo* [príslovka] – *je mimo mesta; doprostred: postav sa doprostred* [príslovka] – *postav sa doprostred izby* [predložka]);
2. slovosled jednotlivých častí v zložených druhotných predložkách je pevný, má ustálenú štruktúru a nemožno ho nijako obmieňať ani narúšať vkladáním iných slov medzi časti predložky, napr. porov. nezmyselné predložkové konštrukcie: *v „súčasnom“ rámci* (niečoho) alebo *v „rámčeku“* (niečoho), *bez „veľkého“ ohľadu na, vo „vrelom“ vzťahu k, na „veľký“ rozdiel od* a pod.;
3. spolu sa píše podvojná a trojná predložky (napr. *ponad, spopod*), zmeravené predložkové tvary a spojenia predložiek s príslovkami (napr. *napriek, kvôli* [nie **kôli!*]¹⁴³, *zhora, poniže, povyše*) a niektoré druhotné predložky (napr. *namiesto, voči, prostredníctvom*); osobitne sa píše druhotné predložky z pádo-

¹⁴² V spojeniach predložiek a osobných základných zámen nedochádza k znelostnej asimilácii pri vokalizovaných ani nevokalizovaných predložkách. Vyslovujú sa teda [*so mnou, ku mne, k ňemu, k nej, s nami, k nim*], nie [*zo mnou, gu mne, g ňemu, g nej, z nami, g nim*]. Je to relikť starého jazykového javu, ktorý odráža jazykovú situáciu ešte pred vznikom a vývinom znelostnej neutralizácie v jazyku. Predložky v spojení s osobnými posesívnymi zámenami a menom sa však už spodobujú [*g ich rodičom, g jeho mame*].

¹⁴³ V predložke *k-vôli* sa *k* nevníma ako predpona, ale súčasť zmeraveného predložkového pádového tvaru. Využíva sa na vyjadrenie prospechu, účelu (alebo príčiny, SSSJ, 2011) a spája sa zväčša so životnými substanciami (neužil si život *kvôli deťom*; budem meškať *kvôli tebe*), pri spojení s neživotnými substanciami na vyjadrenie príčiny sa azda javí systémovejšia predložka *pre* (neprišiel *pre chorobu* (nie *kvôli chorobe!*), *pre zlé počasie* sa nedostavil (nie *kvôli zlému počasiu!*), no SSSJ (2011, s. 878, 879) uvádza v príkladoch spojenie aj s neživotnými substanciami (porov. aj KSSJ, 2003). Vo vete môže však byť aj *príslovkou* (*Chce svojej láske urobiť kvôli.*), no SSSJ (2011) ju už hodnotí ako zastarávajúcu.

A. Jarošová (2010, s. 159 – 169) sumarizuje kritické, ale aj pozitívne názory na využívanie predložky *kvôli* v príčinnom význame a sama konštatuje, že príčinný (dôvodový) význam tejto predložky je logicky a systémovo prijateľný, v príčinnom význame sú predložky *kvôli* a *pre* synonymné a pri jazykovom stvárnení osoby ako príčiny konania sa predložka *kvôli* v príčinnom význame uprednostňuje.

- vých tvarov substantív (napr. v *rámci*, v *súvislosti s*, *so zreteľom na*, *na rozdiel od*, *za cenu*, v *duchu*, v *dôsledku*, *s dôrazom na*, v *kooperácii s*, *z hľadiska*, v *nadväznosti na*, v *(ne)zhode s*, v *neprospech* a pod.) a druhotné predložky zo zmeravených prechodníkov a prvotných predložiek (napr. *počnúc od*, *vychádzajúc z*, *končiac s*, *(ne)rátajúc (do toho)*, *nehovoriac o*, *nehľadiac na* a pod.);
4. štylistické využitie predložiek: účel: *na jedenie*, *na pitie*, *na odber* (nie **k jedlu*, **k pitiu*, **k odberu!*), *po noviny*, *po kľúč* (nie **pre noviny*, **pre kľúč*); *príčina: pre chorobu*, *pre zlé počasie*; čas – trvanie: *o dve hodiny*, *o štyri roky* (*prídem o hodinu*, teda o aký dlhý čas sa začne vykonávať určitá činnosť) – *za dve hodiny*, *za štyri roky* (*urobím to za dve hodiny*, teda koľko bude trvať určitá činnosť); *lokalizácia* prostredníctvom *u/pri*: *pri Baťovi/u Baťu*, ale *pri strome* (nie **u stromu!*) → predložku *u* s významom polohy možno používať iba pri životných substancích; predložka *s*, *so* sa v slovných spojeniach s významom nástroja vynecháva (*cestovať vlakom*, *platiť kartou*);
 5. treba využívať správne prvotné predložky v druhotných zložených predložkách: *vzhľadom na* (niečo) (nie *vzhľadom k* [niečomu]); *v závislosti od*; *v pomere k*; *v súvislosti s*;
 6. enumerácia informácií sa viaže s predložkou *po*: *po prvé*, *po druhé* (nie **za prvé*, **za druhé!*);
 7. v slovenských slovníkoch (KSSJ, 2003) sa predložka *po* v prípadoch ako *predávať po päť korún*, *sedia po piati*, *hovoríť po slovensky* hodnotí ako častica, no v týchto slovných spojeniach *po* nevyjadruje dajakú subjektivitu, postoj, hodnotenie a pod.; podľa nášho názoru ide o predložky s distributívnym významom, hoci by si predložka vyžadovala tvar číslovky v lokáli (nominatív je bezpredložkový pád!), nominatívny tvar číslovky však môže potvrdzovať všeobecnú tendenciu čísloviek k nesklonnosti (rozdelenie niečoho niekomu *po určitom množstve*, respektíve rozloženie niekoho/niečoho *po určitom počte*); slovnodruhovú homomorfia s časticou sa však napríklad realizuje pri vokalizovanej predložke *zo*, napr. *odišiel zo dvora* (predložka), ale *prišlo zo dvesto divákov* (častica s významom „asi, približne“)¹⁴⁴;
 8. treba správne používať predložky vzhľadom na ich parciálny význam a rešpektovať ich výlučnú spätosť s jednotlivými pádmami: nesprávne používanie predložky *o*, často v zaužívaných tvaroch: *skok cez žrd'* alebo *skok so žrd'ou*, *chodiť s barlami/s pomocou bariel*, *mäso s váhou 2 kg*, *zemetrasenie so silou* (nie **skok o žrdi*, **chodiť o barlách*, **mäso o váhe 2 kg*, **zemetrasenie o sile!*); *dostať (niečo) kúpiť* (nie **dostať ku kúpeniu* alebo **k dostaniu!*); *prehrať proti (niekomu/niečomu)* alebo *prehrať s (niekým/niečím)*: predložka *s* naznačuje skôr vzájomnosť, spoluprácu, preto je v takýchto konštrukciách

¹⁴⁴ Pozri aj bod č. 4 v časti Pravopis častíc a ich využitie v praxi.

2. Predložky (Prepozície)

azda vhodnejšia predložka *proti*, ktorá naznačuje opačnú stranu, protivníka, nepriateľa (v žurnalistickej praxi sa často používa konštrukcia s predložkou *s*: *Slovensko prehralo s Dánskom*); podobne aj na vyjadrenie vecí s istými časťami sa v predložkovom tvare nepoužíva predložka *o* (napr. **obrus o troch rohoch*, **kurča o váhe...*, **chlap o výške...!*), ale v takýchto tvaroch sa využívajú iné predložky (*obrus s tromi rohmi*, *kurča vo váhe/s váhou...*, *chlap s výškou/vysoký...*);

9. predložky sa pri slovotvornej derivácii prehodnocujú na predpony a veľmi frekventovane sa využívajú ako derivačné morfémy: *nad*: *nadskočiť*, *nadhodnotiť*, *nadpriemerný*, *nadpozemský*, *nadzvukový*, *nadstavba*, *nadletieť*, *nadnárodný*; *z*, *zo*: *zletieť*, *zostriť*, *zhrnúť*, *zhostiť*, *zvrhlý*, *zostreliť*, *zháňať*; *pri*: *prilet*, *priskočiť*, *pridružiť*, *príbeh*, *príroda*, *prirážka*; iba jedna predložka nemôže plniť v derivátom funkciú predpony, a to predložka *k*;
10. v tvaroch *cezeň*, *podeň*, *predeň*, *nadeň* a pod. nejde o vokalizované tvary predložiek, ale samohláska *e* tu má spájajúcu funkciu (spájajúca submorféma predložky a tvaru osobného zámena) a konsonant *-d-* sa tu nemäkkí;
11. v niektorých konštrukciách, v ktorých je blízkosť predložky so substantívom narušená naakumulovaním iných slov či slovných spojení, dochádza k prerušeniu gramatickej väzby predložky s pádom (napr. *Tak ako celý mýtus stromu života a rajskej záhrady môže mať postava Lilith predobraz v päťtisíc rokov starých mýtoch mezopotámskych Sumerov*. – lokálová predložka *v* sa spája so slovom *mýtoch*, ale medzi nimi sa nachádza slovné spojenie *päťtisíc rokov* (substantívum je v G, no predložka *v* sa s týmto pádom neviaže; správne by malo byť: *...v mýtoch mezopotámskych Sumerov, starých päťtisíc rokov.*).

3. SPOJKY (KONJUNKCIE)

Je to neplnovýznamový, neohybný a synsyntagmatický slovný druh, ktorý dokáže samostatne bez pomoci gramatických kategórií pripájaných členov spájať slová do viacnásobných výrazov a vety do súvetí. V porovnaní s predložkami však majú z lexikálneho hľadiska abstraktnejší význam, prevažuje skôr ich gramatický význam (koordinácia – determinácia). Vo vete spojky spolu so spájacími prostriedkami¹⁴⁵ plnia štylistickú funkciu tzv. konektorov – zabezpečujú kohéziu textu.¹⁴⁶ Od spojok ako slovného druhu sa spájacie prostriedky odlišujú v tom, že nie sú spojkami (sú inými slovnými druhmi), ale majú schopnosť spájať vety do súvetí a zachovávajú si platnosť vetného člena primárnej funkcie. Takýmito spájacími prostriedkami môžu byť **vzťažné zámená**¹⁴⁷ (relatíva; napr.: *kto, aký, čo, ako, kedy, ktorý, čím*) – ide o opytovacie zámená, ktoré často s ukazovacími zámenami vstupujú aj do súvzťahných vzťahov (tzv. *korelatíva*; napr. *ten – ktorý, taký – ktorý, taký – aký, to – čo* a pod.) – a **spojkové výrazy** – viacslovné ustálené kombinácie spojok s inými slovnými druhmi (napr. s pôvodnými príslovkami, predložkami alebo časticami: *nakoniec, najprv, najskôr, potom, napokon, ďalej, než aby, akoby, a predsa* a pod.).

3.1. Klasifikácia spojok

Spojky možno z hľadiska pôvodu rozdeliť na **prvotné** (primárne) a **druhotné** (sekundárne).

Prvotné sú najstaršie a slovenčina ich zdedila z praslovančiny (*a, i, aj, že, ba, lež, či, no, len...*).¹⁴⁸ Druhotné spojky vznikli z tvarov iných slovných druhov

¹⁴⁵ J. Kesselová a kol. (2010, s. 326; 2013) namiesto termínu *spojky*, ktorý nepokrýva celú skupinu spájacích prostriedkov, používa termín operátory – „jazykové prostriedky so spájacou funkciou, ktoré z jazykových jednotiek nižšieho rádu (vetné členy a vety) vytvárajú vyššie výpovedné a textové celky.

¹⁴⁶ Porov. napr. Findra, 2004, s. 115; Místrík, 1997, s. 65; Pavlovič, 2011, s. 56.

¹⁴⁷ Vzťažné zámená v podrad'ovacích vetách plnia funkciu vetného člena (napr. predmet: *Povedz im, komu si to dal.*; príslovkové určenie času: *Nikdy nevie, kedy príde domov.*; podmet: *Lahko sa zamúči, kto chodí do mlyna.*)

¹⁴⁸ O vývine, forme a funkciách spojok z diachrónneho pohľadu v starších kodifikáciách a textoch porov. Kesselová a kol., 2013, s. 205 – 283.

3. Spojky (Konjunkcie)

(niektoré utvárajú slovnodruhovú homomorfiu) a spájaciu funkciu nadobudli sekundárne (porov. spojkové výrazy vyššie).

Z hľadiska **formy** ich možno deliť na **jednoduché (syntetické)**, ktoré majú jeden syntetický tvar (môžu byť jednotlivé [*ale, a, i, lebo, aby, že...*] alebo opakované, a to buď dvojité [*aj – aj, alebo – alebo, ani – ani, alebo – či*], alebo trojité, prípadne majú viac opakovaných alebo kombinovaných členov [*aj – aj – aj, či – alebo – alebo, ani – ani – ani*]¹⁴⁹, **zložené (analytické)**, ktoré sa rozkladajú do dvoj-, prípadne viacslovných tvarov (*a predsa, ale zato, ba aj, iba ak, než aby, ako keď, ako keby...*)¹⁵⁰ a v rámci zložených možno vyčleniť ešte tzv. **súvzťažné** (*nielen – ale aj, čím – tým*).

Z hľadiska toho, čo spojky spájajú, ich možno rozdeliť na **členské** (spájajú slová do viacslovných spojení) a **vetné** (spájajú vety do súvetí).

Z **funkčného** hľadiska možno spojky rozdeliť na **prirad'ovacie (parataktické)** a **podrad'ovacie (hypotaktické)**.

Parataktickými spojkami sa prirad'ujú rovnocenné slová do viacnásobných výrazov alebo rovnocenné vety do prirad'ovacích súvetí. Nachádzajú sa pred priradeným členom alebo na začiatku priradenej vety. Základnou parataktickou spojkou je spojka *a*, ktorá však môže niekedy spájať aj významovo nerovnocenné vetné členy (pozri pojem nepravá parataxa).

Parataktické spojky možno z hľadiska významu deliť na **zlučovacie** – zlučujú slová alebo vety do spoločného významového spojenia (*a, i, aj, ani, aj – aj, tak – ako aj...*)¹⁵¹, **odporovacie** – členy alebo vety spojené týmito spojkami si navzájom významovo odporujú (*ale, no, lež, iba, len, zato...*)¹⁵², **vylučovacie** – členy alebo vety spojené týmito spojkami sa navzájom významovo vylučujú (*alebo, buď, či, alebo – alebo, buď – alebo, alebo – či...*)¹⁵³ a **stupňovacie/odstupňovacie** – na-

¹⁴⁹ Syntetické spojky možno podľa slabičnosti ešte rozdeliť na *jednoslabičné* (*a, že, len*) a *viacslabičné* (*lebo, ani, alebo*). Jednoslabičné spojky nemajú vo vete vlastný prízvuk, preto sú predklonkami (proklitikami).

¹⁵⁰ J. Jacko (1974, s. 204) ich označuje ako spojkové výrazy a uvádza, že sa skladajú z viacerých spojok, ale plnia syntagmatickú funkciu jednej spojky, čiže vyjadrujú iba jeden syntagmatický vzťah.

¹⁵¹ Tvorba súdržných celkov je základným výsledkom zrakovej percepcie práve tak, ako prosté prirad'ovanie obsahov do koherentného celku prostredníctvom zlučovacích spojok je komunikačne, kognitívne i ontogeneticky základným typom medzipropozíčnej relácie (Kesselová a kol., 2013, s. 14, 27).

¹⁵² Odporovacie spojky slúžia na potvrdenie alebo popretie kauzality medzi udalosťou a výsledkom (porov. Kesselová a kol., 2013, s. 47).

¹⁵³ Mechanizmus zvažovania alternatív, vrátane vylučovacej metódy, je bežnou súčasťou správania sa ľudí. Podľa J. Kesselovej a kol. (2013, s. 29 – 34) termín *vylučovacie* úplne nevystihuje funkčné možnosti tohto typu spojok, pretože oscilujú na osi *disjunkcia* (vylučovanie; platí iba jedna možnosť) – *eventualita* (pripustenie aj inej možnosti) – *konjunkcia* (zlučovanie; platia všetky možnosti), preto môžu okrem vylučovania možností pri ich použití platiť aj viaceré

sledujúcemu členu alebo nasledujúcej vete spojenej týmito spojkami sa stupňuje/odstupňuje význam (*ba i, ba aj, nielen – ale/nie to, nie že...*).

Hypotaktickými spojkami sa nespájajú slová, ale iba nerovnocenné vety, z ktorých jedna je nadradená a druhá podradená (determinatívna). Nachádzajú sa na začiatku podradenej – vedľajšej – vety. Základnou determinatívnou spojkou je spojka *že* (niekedy býva jej význam spresnený tzv. konkretizátormi (časticami, substantívami): *pod podmienkou – že, v prípade – že*). Hypotaktické spojky možno ešte rozdeliť na *všeobecné* (majú všeobecný význam a uvádzajú napr. vedľajšie vety podmetové, predmetové, prísudkové, prívlastkové, doplnkové: *že, čo, keď...*; k týmto spojkám často pristupujú pomocné slová vo vedľajšej alebo hlavnej vete na spresnenie ich významu, napr. *s tým – aby, natoľko čo (by) a pod.*) a *špecifické* (majú užší význam a uvádzajú vedľajšie vety príslovkové: časové [*kým, pokým, len – čo*], príčinné [*lebo, pretože, keďže*]¹⁵⁴, podmienkové [*ak, keby*], účelové [*nech, aby*], prípustkové [*hoci, čo, čo aj*], spôsobové – porovnávacie [*ako, akoby, sťa, než, ani*], účinkové [*takže, až*], *zreteľové* [*pokiaľ, ako, čo, natoľko*]; aj spojkové výrazy, napr. *vzhľadom na to, že; v porovnaní s tým, že*], prostriedkové [*tým – že*]).

Niekedy v spájaných vetách dochádza k rozporu medzi formou spojenia viet (podľa typu spojky) a ich obsahom (vzájomným významovým vzťahom viet). Takto vzniká tzv. **nepravá parataxa** a **nepravá hypotaxa**.¹⁵⁵

Pri nepravej parataxe sú vety formálne rovnocenné (spojené priradovacou spojkou), ale obsahovo je jedna veta druhej nadradená. Zväčša ide o situácie, keď je obsahovo podradená veta doplnením, dôsledkom alebo prípustkou tej nadradenej. Takto možno rozlíšiť vety *vysvetľovacie (príčinné)* – obsah druhej (obsahovo podradenej) vety vysvetľuje príčinu obsahu prvej (obsahovo nadra-

možnosti súbežne (*Mnohé sa môžu spájať na začiatku alebo na konci slabiky, alebo v oboch pozíciách súčasne.*), alebo sa možnosti môžu meniť v čase (*Bociani samec venuje väčšinu času staraniu sa o svoju rodinu tak, že pre ňu stavia hniezdo alebo sa so samicou strieda pri zahrievaní vajec.*), no niekedy má napr. spojka *alebo* aj zlučovaciu funkciu (*Zdanie právnických osôb vo Veľkej Británii, Rakúsku, Francúzsku alebo Maďarsku nie je vyššie ako 35 percent.*).

¹⁵⁴ Hlavnou funkciou príčinných spojok je zvýrazniť príčinu tak, že ju odstupňujú ako jadro výpovede (porov.: *Prehrali sme, pretože sme hrali slabo.* → novou informáciou je v tejto vete obsah hlavnej aj obsah príčinnej vety – *Prehrali sme preto, lebo sme hrali slabo.* → v tejto vete sa predpokladá, že je obsah vety príjemcovi z predchádzajúceho kontextu známy, preto novou informáciou je len obsah príčinnej vety). Čím viac má uvádzaná príčina charakter objektívnej podmienenosti javu (prírodná zákonitosť, vedecky verifikovateľná príčinnno-následková súvislosť), tým väčší sa komunikačne využívajú spojky *pretože* alebo *keďže* (napr. *Tvrdia, že KSÚ povolil novú skládku protiprávne, pretože nerespektoval územný plán mesta.*) a naopak, čím viac má uvádzaná príčina charakter subjektívne vnímaného dôvodu, tým väčšia je preferencia spojky *lebo* (napr. *Zadlžené nemocnice? Musíme im dať peniaze, lebo inak neprežijú.*); porov. Kesselová a kol., 2013, s. 84 – 93.

¹⁵⁵ Porov. Pavlovič, Syntax slovenského jazyka II, 2012.

3. Spojky (Konjunkcie)

denej) vety (spojky: *a to, to jest, ved', však*; napr. *Strecha bola ihned' hotová, však bol zručným majstrom.*), *dôsledkové* – druhá (obsahovo podradená) veta je dôsledkom prvej (obsahovo nadradenej) vety (spojky: *preto/a preto, zato/a zato, a tak, a teda, potom*; napr. *Nikto mu už v dedine neveril, a tak sa musel poberať preč.*) a *pripustkové* – druhá (obsahovo podradená) veta pripúšťa aj inú realizáciu deja, ako naznačuje prvá (obsahovo nadradená) veta (spojky: *aj tak, i tak, beztak, tak či tak, jednako, pritom*¹⁵⁶; *Prišiel medzi prvými, pritom sa mu tam ísť vôbec nechcelo.*). Pripustkovým súvetiam sú sémanticky blízke odporovacie súvetia, no rozdiel je v tom, že pri pripustke sa očakávaný vzťah medzi udalosťou a následkom ruší, pretože sa predpokladajú neočakávané udalosti (porov. Kesselová a kol., 2013, s. 47).

Pri nepravej hypotaxe sú vety (účelové, časové, vzťažné) formálne nerovnocenné (spojené podradovacou spojkou), no obsahovo sú koordinatívne, a vedľajšia veta rozvíja celú nadradenú vetu, nie iba jeden vetný člen, ako to je pri pravej hypotaxe (napr. *Všetci z práce odišli, kým^(ale) ja som tam zostal a pracoval ďalej.* – vety sú obsahovo v odporovacom vzťahu a vedľajšia veta sa obsahovo viaže na celú nadradenú vetu; porov. vetu s pravou hypotaxou: *Všetci z práce odišli, keď sa už zvečerievalo.* – vedľajšia veta rozvíja hlavnú vetu a dopĺňa ju o príslovkové určenie, ktoré v hlavnej vete nie je, preto sa vedľajšia veta viaže iba na prísudok nadradenej vety: *Kedy odišli?*).

3.2. Pravopis spojok a ich využitie v praxi

1. niektoré zložené spojky sa môžu písať spolu aj oddelene: *iba že/ibaže, nie že/nieže*, no niektoré sa môžu písať iba oddelene: *len čo, iba čo*;
2. niekedy býva súčasťou spojok aj častica: *ba ešte aj, práve keď*;
3. pred spojkou **ako** v prirovnaniach a pred doplnkom (priradovacia [koordinatívna] spojka) čiarku nepíšeme; ak sa však spojkou začína vedľajšia veta (obsahuje predikačné jadro), čiarku píšeme (podradovacia [determinatívna] spojka): *Je nižší ako Peter. On pracuje ako lekár. – Povedz mi, ako si to urobil. U nás žijú rôzne zvieratá, ako napríklad jeleň, vlk, liška.*;
4. spojky **žeby, akoby, keby** sa píšu spolu (spojku *žeby* možno nahradiť spojkou *aby*; spojka *akoby* sa využíva na prirovnanie a dá sa nahradiť spojením *ako keby*; *keby* sa využíva na vyjadrenie podmienkovej, prípadne pripustkovej vety alebo prirovnania), osobitne sa častica (morféma) *by* píše v kondicionálovom tvare sloviess (napr. spojka: *Odkáž mu, žeby prišiel.* – kondicionálový

¹⁵⁶ Podľa M. Ivanovej (Kesselová a kol., 2013, s. 48) sú najfrekvencovanejšími pripustkovými spojkami spojky *hoci, akokoľvek, bárs*.

- tvar slovesa: *Neviem o tom, že by to urobil.*; spojka: *Uteká, akoby mu horelo za pätami.* – kondicionálny tvar slovesa: *Vysvetli nám, ako by si to urobil.*;
5. spojky **kedy** a **keď** sa vo vetách často nevhodne zamieňajú: opytovacie zámeno *kedy* slúži na opýtanie sa na časovú okolnosť realizácie deja v budúcnosti alebo zrealizovania deja v minulosti, plní však aj funkciu relatíva, keď sa predmet, chýbajúci v hlavnej vete, vyjadruje vedľajšou vetou predmetovou (napr. *Daj mi vedieť, kedy príde návšteva.*; *Rozhodni sa, kedy sa mi budeš venovať.*; *Povedz mi, kedy sa to stalo.*); podrad'ovacia spojka *keď* naopak uvádza vedľajšiu vetu príslovkovú časovú a podmieňujeme ňou realizáciu deja v nadradenej vete (*Daj mi vedieť, keď budeš pripravený.*; *Upozorni ma, keď sa mi budeš chcieť venovať.*; *Povedz mi, keď sa to stane.*); spojkou *keď* určujeme čas, spojkou *kedy* ho neurčujeme, ale sa naň pýtame;
 6. spojka **po tom – čo** alebo **potom, čo**: táto vzťahná podrad'ovacia spojka uvádza vedľajšiu vetu príslovkovú, preto sa v prípade písania *potom – čo* vyskytujú dve neadekvátne príslovky času vedľa seba (príslovka *potom* a ešte jedna časová okolnosť za ňou); vhodnejšie by bolo teda túto spojkou písať osobitne v tvare *po tom* (po niečom, po čom), *čo* sa ...; v zloženej spojkou príslovku *potom* nie je vhodné používať!!! (napr. *Dlžníci zaplatili až po tom, čo im hrozila exekúcia.*, nie **Dlžníci zaplatili až potom, čo im hrozila exekúcia.*, ale: *Dlžníkom stačí pohroziť exekúciou, potom zaplatia veľmi rýchlo.*; porov. <http://jazykovaparadna.sme.sk/q/925/>);
 7. spojka **preto** alebo **pre to**: pri spojkou *preto* ide o nepravú prirad'ováciu dôsledkovú spojkou (pozor, v prirad'ovacej vete nemusí byť hneď za čiarkou; napr. *...neprišli rokovat', štát im preto neustúpil...*; *...všetko sa pokazilo, odišiel preto bez uznania*); spojenie *pre to* by sa nemalo používať ako spojka, lebo sa môže zamieňať so spojením príčinnej predložky *pre* a ukazovacieho zámena *to* (napr. *Už žijem iba pre deti.* – *Žijem už len pre to (deti).*; *Ovce sa chovajú pre vlnu.* *Chovajú sa pre to (vlnu).*; *Nepricestoval pre chorobu.* – *Nepricestoval pre to (chorobu)*);
 8. Pred spojkami **a tak**, **a teda**, **a preto** sa píše čiarka (*Si môj dlhoročný priateľ, a preto som si ťa vždy zastával.*; *Si najlepší kamarát môjho dlhoročného kamaráta, a teda si aj mojím kamarátom.*); v niektorých textoch býva zložená spojka rozdelená sponovým slovesom *byť* či dajakým iným neplnovýznamovým slovesom ako súčasťou slovesno-menného prísudku, čím sa porušuje ustálený slovosled spojky – čiarka by sa v takomto prípade pred spojkou písať nemala (napr. *V tom čase sa nachádzal na mieste činu a je preto očitým svedkom.* *Komisia pri kontrole našla viaceré pochybenia, a mám sa k nim teda dostaviť čo najrýchlejšie.*);
 9. ak za sebou nasledujú dve spojky – parataktická a hypotaktická, z ktorých každá prináleží inej vete, píše sa pred nimi čiarka, čo si možno ľahko overiť

3. Spojky (Konjunkcie)

preštylizovaním viet (napr. *Bolo počuť jej vzlykanie, a aby zakryla slzy, sklonila hlavu.* – *Bolo počuť jej vzlykanie a sklonila hlavu, aby zakryla slzy.*; *Bola rušná noc, a keď začali kotkodákať sliepky, už sme nezaspali.* – *Bola rušná noc a už sme nezaspali, keď začali kotkodákať sliepky.*);

10. Spojkové výrazy (napr. *vzhľadom na to, že; vplyvom toho, že; v porovnaní s tým, že; bez ohľadu na to, či a pod.*) sa vyznačujú ustálenosťou, nerozvíjateľnosťou jednotlivých častí výrazu a majú funkciu uvádzať príčinu, dôvod alebo motív obsahu hlavnej vety (napr. substantívum *vplyv*: *Vtedy bol **pod** (veľmi silným) **vplyvom** alkoholu.* – spojkový výraz: *Ťažko povedať, či to bolo **vplyvom toho, že** požil alkohol.*; porov. Kesselová a kol., 2013, s. 95).

4. ČASTICE (PARTIKULY)

Je to neplnovýznamový, neohybný a synsyntagmatický slovný druh, ktorým hovoriaci nadväzuje na určitý kontext, prípadne vyjadruje svoj subjektívny postoj k časti výpovede alebo k celej výpovedi. Ide o najmladší slovný druh. Autori SG. (1955, s. 292) vyčlenili častice ako osobitný druh spojok so zdôrazňujúcou funkciou. Prvýkrát ich ako osobitný slovný druh vyčlenili ruskí jazykovedci L. V. Ščerba a V. V. Vinogradov, ich klasifikáciu v spisovnej slovenčine prvýkrát vypracoval J. Mistrík v Morfológii slovenského jazyka.¹⁵⁷ Mnohé z častíc majú univerzálne využitie, pretože môžu plniť funkciu viacerých druhov častíc (napr. *hádám, najmä, iba, len, už* a pod.). Hoci patria častice k synsémantickým slovným druhom, predsa len majú špecifický význam, niektoré všeobecný (uvádzacie častice – sú sémanticky blízke spojokám), iné konkrétnejšie (vytyčovacie častice – sú sémanticky blízke príslovkám). Niektoré častice možno dokonca synonymne sémanticky gradovať a dá sa tak naznačiť rôzna miera intenzity (napr. *Urobil si to ty?: Nuž hej. → Áno. → Však áno. → No áno!; Čoby. → Nie. → Ale chod'. → Ešteže čo! → Čože?*), preto je vytýčené sémantické poradie vždy od častíc so všeobecným významom k tým so špecifickejším významom a nemožno ich vo vete ľubovoľne zamieňať. Niektoré častice predstavujú samostatné výpovede (napr. *Isteže., Kdeže!, Bezpochyby.*)¹⁵⁸

4.1. Klasifikácia častíc

Z *funkčného hľadiska* ich možno deliť na A **uvádzacie (introdukčné)** a B **vytyčovacie (demarkatívne)**.

A

Majú abstraktnejší význam, uvádzajú vetu a reagujú na predchádzajúcu situáciu. Majú pomerne veľký rozsah, ale malý obsah. Svojou charakteristikou korešpondujú so spojkami, pretože majú funkciu akýchsi expresívnych konek-

¹⁵⁷ Problematike častíc, ich vymedzeniu voči ostatným neohybným slovným druhom a ich klasifikácii (uvádzacie, obsahové, spôsobové, vetné) sa vo svojom článku J. Mistrík venoval už skôr (1959, s. 201 – 228).

¹⁵⁸ O časticiach pozri viac aj v rukopise dizertačnej práce M. Šimkovej o časticiach v slovensko-českom porovnaní.

4. Častice (Partikuly)

torov. Hovoriaci nimi zaujíma svoj postoj k celej výpovedi. Stoja na začiatku vety, a keď sa za sebou nachádza viacero častíc, uvádzacie sú prvé. Jednoslabičné častice, ktoré často utvárajú slovnodruhovú homomorfiiu so spojkami, nemajú vo vete vlastný prízvuk, preto sú predklonkami (proklitikami). Túto skupinu častíc ešte možno rozdeliť na **pripájacie (adjunktívne)** – majú široký význam, stoja na začiatku oznamovacích viet, ktoré expresivizujú, a môžu sa synonymicky obmieňať (napr.: *a, ale, i, ináč, no, síce, len, nuž, tak; Nuž sa ti to podarilo. – Teda sa ti to podarilo.*) – a **pobádacie (adhoratívne)** – stoja na začiatku neoznamovacích viet (opytovacích, rozkazovacích, želacích a pod.), hovoriaci nimi niekoho pobáda rozkazom (*nech, keby, len, no, aby, že, až...*), želaním (*kiež, bárs, bodaj*¹⁵⁹, *nože...*), opytovaním (*či, azda, hádam, vari...*) alebo podmienkou (*by*).

B

Táto skupina častíc má užší a špecifickejší význam ako uvádzacie častice a približujú sa tak k autosémantickým slovným druhom. Svojou charakteristikou korešpondujú s príslovkami a utvárajú s nimi bohatú slovnodruhovú homomorfiiu. Možno ich rozdeliť na **vysvetľovacie (explikatívne)**, **hodnotiace (evaluatívne)** a **zdôrazňovacie (koroboratívne)**.

Vysvetľovacie častice sú svojou charakteristikou podobné uvádzacím časticiam, ale neuvádzajú vetu, ale slúžia na uvedenie spresnenia a doplnenia predchádzajúcej výpovede prostredníctvom vsuvky, polopredikatívnej konštrukcie (najčastejšie prístavkovej) alebo len jedného slova (často ku kontextu dopĺňajú rektifikačný – vhodnejší, primeranejší, prípadne synonymný výraz). Tieto častice stoja vždy na začiatku týchto dopĺňujúcich konštrukcií, niekedy môžu byť oddelené od vsunutej vety, ktorú uvádzajú, čiarkou¹⁶⁰: *inak (ináč), ešte, respektíve, prsto, jednoducho, slovom, skrátka, prípadne, poprípade, vlastne, najmä, hlavne, prípadne, fakticky, napríklad* a pod.

Hodnotiace častice zväčša stoja vo vete ako samostatné výpovede¹⁶¹ a slúžia ako hodnotiaci prostriedok hovoriaceho k pravdivosti a platnosti výpovede na osi áno (tzv. konfirmatíva: *prirodzene, hej, veru, isto, rozhodne, určite, skutočne, dobre, naozaj, samozrejme, pravdepodobne* a pod.) – nie (negatíva: *ledva, sotva, ťažko, čože, akože, naopak, kdežby, čerta, figu, paroma* a pod.). Aj samotné krajné hodnotiace póly *áno, nie* sú hodnotiacimi časticami. Akýmsi medzistupňom medzi konfirmatívami a negatívami sú tzv. *arbitratíva*, ktoré predstavujú strednú hodnotu modalít (*hádam, vari, azda, len-len, tak-tak, možno, asi, zrejme* a pod.). Niektoré hodnotiace častice nemusia vyjadrovať spoľahlivosť výpovede v intervale áno – nie, ale hovoriaci nimi rovnako naznačuje istý hodnotiaci postoj

¹⁵⁹ Častica *bodaj* má svoj pôvod v slovnom spojení *Boh daj*.

¹⁶⁰ Pozri Pravopis častíc a ich využitie v praxi.

¹⁶¹ Pozri Pravopis častíc a ich využitie v praxi.

k vypovedanému, no na osi pozitívny – negatívny: napr. *našťastie, nanešťastie, chvalabohu (chválápánubohu), vďakabohu, žiaľ, žiaľbohu, bohužiaľ*.

Zdôrazňovacie častice sa od predchádzajúcich dvoch typov častíc odlišujú najmä tým, že sa často viažu a zdôrazňujú iba jeden člen vo vete. Kladú dôraz na člen, pred ktorým stoja, a vyzdvihujú ho ako dôležitý. Zdôrazňovacie častice majú najkonkrétnejší význam: *aj, ani, ešte, až, priam, práve, iba, hlavne, jedine, najmä, vôbec, už, dokonca* a pod.

Z *formálneho hľadiska* možno častice rozdeliť na **primárne** a **sekundárne**. Mnohé z primárnych častíc sa považujú za najpôvodnejšie a synchronne sa už v súčasnosti nedajú morfematicky členiť, z diachrónneho pohľadu však vznikli z iných slovných druhov (napr. *najmä, vraj, bodaj*¹⁶²). Sekundárne častice vznikli synchronne z iných slovných druhov a väčšina z nich sa rovnako nedá morfematicky členiť (napr. zo spojok: *a, i, no, nuž, či, že*; predložiek: *navyše*; prísloviak: *zasa, hlavne, skôr, prirodzene, vlastne, určite*; substantív: *doslova, dokonca, väčšinou, vcelku, bezpochyby, naopak, figu, čerta, paroma*; adjektív: *prinajmenšom*; zámen: *predovšetkým*; sloviak: *myslím, hádam, vieš*; niektoré aj zo syntaktických spojení: *takpovediac, bohužiaľ, bohvie, namojveru, namojdušu, dajsamisvete*). Niektoré z nich však vznikli spojením viacerých zložiek do jedného tvaru, ktorý si ešte zachoval priezračnú morfematickú štruktúru (napr. častice spojené s nesamostatnými časticami – morfémami, *-by, -že: bodajže, isteže, čoby, kiežby, bárby...* a pod.).

Z hľadiska zloženia možno častice rozdeliť na **jednoslovné** a **viacslovné**. Jednoslovné sú takmer všetky. Medzi viacslovné zaradujeme najmä reduplikované expresívne častice, ale aj spojenia viacerých častíc do jednej zloženej častice (napr. *už-už, len-len, tak-tak*; **čo**: *len čo, iba čo, ešte čo*; **len**: *ešte len, čo len, už len, azda len*; **i**: *čo i, hoci i, ešte i*; **aj**: *už aj, čo aj, hneď aj*; **ani**: *azda ani, dokonca ani, už ani, ba ani*; **tak**: *aj tak, len tak, čo tak, tak či tak* a pod.).

Z hľadiska postavenia častíc vzhlľadom na člen, na ktorý sa vo vete viažu, ich ešte možno rozdeliť na *anteponované* – stoja pred členom, na ktorý sa viažu (Ten bude *určite* doma.), a *postponované* – stoja za členom, na ktorý sa viažu (Nesmial by som sa *vôbec*, pretože to je nevhodné.).

Podľa toho, či sa častice viažu na celú vetu, alebo iba vytyčujú jedno slovo vo vete, ich možno ešte rozdeliť na **vetné** (vzťahujú sa na celú vetu: pripájacie, pobádacie, vysvetľovacie, hodnotiace) a členské (zdôrazňovacie). Vzhlľadom na písanie čiarky sú ortograficky zaujímavé len tie vetné.

¹⁶² Častica *najmä* je veľmi stará a vznikla z predložkového spojenia *na imę*, čiže „na meno“, s podobným významom ako české *zejména* (porov. Krško, 1995, s. 20), častica *vraj* vznikla zo slovesa *vrvieť* a *bodaj* zo slovného spojenia *boh daj*.

4.2. Homomorfia častíc s inými slovnými druhmi

Častice utvárajú homomorfný vzťah najmä s príslovkami (častica: Mal si to, *prirodzene*, priniesť so sebou.; Ona bude o tom *bezpečne* niečo vedieť. – príslovka: Zomrel úplne *prirodzene*.; Nikdy sa tu necítim *bezpečne*.), ale aj s inými slovnými druhmi (častica: Oni mi to *čerta* vysvetlili. – substantívum: Nebojí sa on ani *čerta*.; častica: Ale *horký* jeho prišiel. – adjektívum: To je *horký* chlieb.; častica: Snažíme sa jej *čo* najviac pomáhať., Ako sa *inak* máš? – zámeno: Čo to máš na tvári?, Urobil to úplne *inak*.; častica: *Raz* neviem na to prísť. – číslovka: Stalo sa mi to *raz*.; častica: Urobil to dobre, *povedzme*, lepšie. – sloveso: Všetko si *povedzme* na rovinu.; častica: Čo je to *za* človeka. – predložka: Skrýva sa *za* stromom.; častica: *Či* som si ja zajedol. – spojka: Napíš mi, *či* prídeš.; častica: *Ale* sa mi skoro vráť! – citoslovce: *Ale, ale*, dávaj pozor.).

4.3. Pravopis častíc a ich využitie v praxi

1. častica *by* vznikla gramatikalizáciou z plnovýznamového slovesa *byť*, čiže rovnako patrí medzi vybrané slová; využíva sa v tvaroch kondicionálu (*plakala by som*) a ako súčasť niektorých iných častíc či spojok (napr. *kiežby, bárs by, keby, žeby, čožeby, akoby*);
2. na písanie čiarok pred časticami, prípadne po časticách má okrem typu a využitia častice v niektorých prípadoch vplyv aj intonácia a slovosled vety, najmä príklonky; vysvetľovacie častice, ak sú súčasťou súvetia, a hodnotiace častice, ktoré majú funkciu samostatnej vsuvky, oddeľujeme od ostatnej výpovede čiarkou alebo čiarkami (prípadne pomlčkou); čiarkou tieto vysvetľovacie a hodnotiace častice, ak sa nimi veta nekončí, vymedzujeme aj z druhej strany okrem prípadov, keď bezprostredne po vysvetľovacej a hodnotiacej častici nasleduje príklonka (enklitika):
 - vysvetľovacie častice v nasledujúcich vetách *respektíve* a *najmä* stoja na začiatku vysvetľovacích viet a keďže sú súčasťou súvetia, píše sa pred nimi čiarka: Nikto to nevedel, *respektíve* sa to nikto nenaučil. Všetci ťa čakali, *vlastne* ty si tam mal byť ten najdôležitejší hosť.;
 - príklady na hodnotiacu časticu, keď sa oddeľuje čiarkou: *Našťastie, smrťka na Pražskom orloji už mnohých nemá. Dorazili sme, našťastie, včas. Stalo sa to, pravdepodobne, niekedy v auguste.*; príklady na hodnotiacu časticu, ktorá sa kvôli príklonkám neoddeľuje čiarkou: *Našťastie je postava smrťky na Pražskom orloji už opravená. Našťastie sme dorazili včas. Pravdepodobne ide o ťažké postihnutie.*;

- pokiaľ sa hodnotiace častice vzťahujú na celú výpoveď (zväčša na predikáčne jadro), oddeľujú sa od ostatnej vety čiarkou, ak sú do vety vsunuté, tak čiarkami z oboch strán; ak sa však hodnotiaca častica vzťahuje iba na jedno slovo vo vete, väzba k tomu slovu je pevnejšia a čiarkou sa od ostatnej časti vety neoddeľuje: *Môže ísť, pravdepodobne, o ťažké zločiny proti ľudskosti. – Je to pravdepodobne najstarší človek na Zemi.*;
 - hodnotiaca častica *prirodzene* by mala byť vždy vo vete oddelená od ostatnej vety čiarkami, pretože sa tým odlišuje od príslovky v rámci slovnodruhovej homomorfie: *On, prirodzene, nevedel, že ho sledujeme.*;
3. pred zdôrazňovacími (členskými) časticami a po nich sa čiarka nepíše (napr. *On bude isto ešte doma.*; ale porov. napr. vetu: *Iste, takým štátom je aj Čína, s ktorou USA udržiavajú diplomatické vzťahy a veselo obchodujú.*, v ktorej sa čiarkou častica oddeľuje, pretože ide o hodnotiacu časticu, ktorá vyjadruje hodnotiaci postoj k celej výpovedi, nasledujúcej po nej);
 4. hodnotiace častice *áno, nie* sa od ostatnej časti výpovede zväčša oddeľujú čiarkou (*Áno, mal si pravdu.*; *Neposielaj jej to, nie.*); ak sa tieto častice spájajú s inou časticou, napr. zdôrazňovacou, tak sa častice vydeľujú čiarkou ako celok (*Určite áno, mal si mi to povedať.*; *Nemal si sa vracat' naspäť, isto nie.*); čiarkou sa tieto častice nevymedzujú, ak nadväzujú na predchádzajúcu výpoveď (spoločná funkcia s uvádzacími časticami) a v podstate zároveň potvrdzujú alebo popierajú jej platnosť – veta s touto hodnotiacou časticou nemá predikát, pretože je vyjadrený v predchádzajúcej vete (*Nemáš toľko peňazí. → Oni áno.; Ona sa vydá znova, ale ty nie.*)¹⁶³;
 5. častice *snád'* a *naviac* sú nesystémové bohemizmy, namiesto nich je vhodné používať častice *snád'*: *azda, vari, hádam*; *naviac*: *navyše*¹⁶⁴;
 6. v slovenských slovníkoch (KSSJ, SSJ; porov. aj Navrátil, 2009, s. 24) sa *po* v slovných spojeniach *po anglicky, po slovensky* hodnotí ako častica; nazdávame sa, že by sa *po* malo hodnotiť ako predložka, hoci by sa príslovky nemali spájať s predložkami, pretože samy dokážu vyjadrovať priestorový význam – *po* však v spojeniach *učiť sa po anglicky* alebo *po španielsky* nevyjadruje

¹⁶³ J. Pavlovič (2003, s. 54) uvádza podobné príklady pri odpoved'ových replikách v dialogickej reči pri negačných časticových vetách alebo pri elipse prísudku známeho z kontextu.

¹⁶⁴ Častica *navyše* (Ty si *navyše* nič neoznámil a klamal si ich.) môže plniť aj funkciu príslovky (Vydali nám dve eurá *navyše*.) a predložky s genitívom (Táto suma je už *navyše* stanoveného rozpočtu.). V jazykovej praxi sa v poslednom období môžeme stretnúť s častým používaním tvaru *naviac*, nie však vo funkcii príslovky, častice či predložky (napr. Slovensko má *naviac*.; Právica má *naviac*.; Tento športovec má určite *naviac*. a pod.). Tvar by sa nemal písať spolu, ale ide o predložkovo-substantívne spojenie elidovaného a substantivizovaného tvaru neurčitej číslovky *veľa* pri využití absolútnej komparácie (napr. *Športovec môže dosiahnuť viac, [ako ...]* → *Športovec má na viac, [ako]...*).

4. Častice (Partikuly)

nijakú subjektivitu, postoj, hodnotenie a pod., okrem toho sa môžu využívať aj tvary bez *po*, teda učiť sa *anglicky* alebo *španielsky*, ktoré sa vzhľadom na uvedené skutočnosti javia azda vhodnejšie;¹⁶⁵

7. častica *koniec-koncov* (*koniec-koncom*) má význam „napokon, nakoniec, konečne“ (KSSJ (2003, s. 232). Hoci by pri písaní tejto častice *koniec-koncov* (aj *koniec-koncom*) podobne ako pri tvaroch prísloviak *hore-dole*, *kade-tade*, *križom-krážom* bolo vhodnejšie písať ju so spojovníkom (*koniec-koncov*, *koniec-koncom*), SSSJ (2011, s. 696) pripúšťa aj tvar bez spojovníka (*koniec koncov*, *koniec koncom*), v KSSJ (s. 262) je dokonca iba tvar bez spojovníka; táto častica však má vo vete minimálne dve rôzne funkcie, vyplývajúce zo slovosledu, čo vplýva aj na písanie, respektíve nepísanie čiarky po nej – vysvetľovaciu funkciu a zdôrazňovaciu funkciu, porovnajte nasledujúcu modifikáciu viet: „*Koniec-koncov, špekuluje sa, že problémami sa zasycujúci cyperský bankový sektor bude isto-iste aj tak potrebovať ďalšiu niekoľkostomiliónurovú finančnú injekciu.*“ – „*Koniec-koncov sa špekuluje, že problémami sa zasycujúci cyperský bankový sektor bude isto-iste aj tak potrebovať ďalšiu niekoľkostomiliónurovú finančnú injekciu.*“; častica *koniec-koncov* má v prvej vete vysvetľovaciu funkciu (podobne ako napríklad častice *respektíve*, *vlastne*), pretože hovoriaci vysvetľuje, konštatuje, dopĺňa, spresňuje svoju výpoveď a vzťahuje sa na predikačné jadro, a teda význam celej za ňou nasledujúcej vety. Vo vete je táto jej funkcia zvýraznená aj slovosledom, respektíve postpozíciou zvratného komponentu *sa*, ktorý utvára trpný rod, a za časticou sa nachádza slovesný tvar. Takáto častica by sa mala vo vete oddeliť od nasledujúcej vety čiarkou. Takýto význam častice je uvedený aj v exemplifikačnej vete v SSSJ (2011, s. 696): „*Oni sa to časom naučia a koniec koncov, nikto učení z neba nespadol.*“¹⁶⁶; v druhej vete má častica do istej miery zdôrazňovaciu funkciu (podobný význam ako slovné spojenia „v každom prípade, v konečnom dôsledku“ alebo častica *napokon*) a zvratný komponent je príklonkou častice. Keďže sa v tomto prípade častica vzťahuje iba na najbližšie slovo alebo slovné spojenie, nemala by sa od neho oddeľovať čiarkou. Všimnite si rozdiel aj v iných vetách: *Koniec-koncov, povedať si mi to mal.* – *Mal si mi to koniec-koncov povedať. Žijeme koniec koncov iba raz.* (KSSJ, s. 262) – *Koniec-koncov, žijeme iba raz.*

¹⁶⁵ Pozri aj poznámku č. 7 v časti Pravopis predložiek a ich využitie v praxi a č. 3 v časti Pravopis prísloviak a ich využitie v praxi v učebnici Prednášky a praktiká z morfológie slovenského jazyka I.

¹⁶⁶ Nazdávame sa, že čiarka by sa mala písať aj pred spojkou *a* (...*naučia a, koniec koncov, nikto učení*...).

5. CITOSLOVIA (INTERJEKCIE)

Citoslovčia sú neplnovýznamovým, neohybným a synsyntagmatickým slovným druhom a vyjadrujú sa nimi citové reakcie človeka, prejavy jeho vôle, ale prostredníctvom nich sa v jazyku stvárajú aj rôzne zvuky mimojazykovej skutočnosti. Mnohé z takýchto onomatopoických citosloviec sú len ustálenými a univerzálnymi, zato však netradíčne fonematicky usporiadanými jazykovými prostriedkami, ktoré čo najvernejšie odrážajú imitáciu zvukov mimojazykovej skutočnosti, preto sa o citoslovciach hovorí, že sú beztvaré (amorfné), tak gramaticky, ako aj fonologicky (neštandardné tvary a ťažko vysloviteľné zvuky: *brr*, *chrř*, *hm*, *psst* a pod.).

Z lexikálneho hľadiska niektoré citoslovčia vyjadrujú takmer úplný význam (vôľové citoslovčia), väčšina však iba parciálny význam, ktoré ho môžu mať úzky – iba jeden význam (napr. *au* „bolest“, *psst* „rozkaz byť ticho“, *bác* „citoslovce pádu“, *chrř* „citoslovce chrčania“ a pod.), alebo široký, možno povedať kontextový, pretože presnejší význam citoslovca doplní až kontext (napr. *ech* „rozhorčenie, irónia, hnev, povzdych“; *jáj* „radosť, ale aj bolesť či náhle pochopenie niečoho“; *joj* „úľava, pozitívny cit, ale aj povzdych“ a pod.).

Z gramatického hľadiska sú teda beztvaré, pretože sa svojou formou odlišujú aj od ostatných neohybných slovných druhov a vo vete predstavujú osobitné časti – vety, ktoré sa vyčleňujú čiarkou alebo čiarkami. Sekundárne však môžu byť inými vetnými členmi, keď citoslovce svojím parciálnym lexikálnym významom gramaticky zastupuje iný vetný člen (napr. prísudok: Jano *bác* na zem.; slovesno-menný prísudok: On *je* tak trochu *šiši*.; podmet: Hlasné *buch* sa ozvalo dolinou.; predmet: Katarína mu rýchlo povedala *psst*.; príslovkové určenie: Práca bola urobená tak *halabala*.; prívlastok: Ona je *hrř* človek.).¹⁶⁷

¹⁶⁷ Z mnohých citosloviec, ktoré sú v sekundárnom význame schopné plniť funkciu vetného člena, vznikajú reprodukčným typom onomaziologickej kategórie nové derivatémy – slovesá (napr. *bacnúť*, *chrčať*, *aukať*, *jojkať*, *achkať*, *čl'upnúť*, *hmkať*, *mykať*, *dupotať*, *cupkať*, *cengat'*, *kikirikat'* a pod.).

5.1. Klasifikácia citosloviec

Z hľadiska jazyka a mimojazykovej skutočnosti možno citoslovčia rozdeliť na **vlastné** (citové a vôľové prejavy človeka) a **zvukomalebné (onomatopoeje)** – zvuky viažuce sa na mimojazykovú skutočnosť. Vlastné citoslovčia možno ešte z hľadiska aspektu hovoriaceho rozdeliť na **citové** a **vôľové**. *Citovými citoslovcami* hovoriaci zväčša spontánne vyjadruje svoje vnútorné pocity, emócie, ktoré vznikajú ako reakcia na rôzne vonkajšie alebo vnútorné podnety. Do istej miery sa môžu prekrývať s niektorými ľudskými zvukomalebnými (onomatopoickými) citoslovcami, no citové citoslovčia majú jazykovo ustálené a všeobecne zaužívané tvary, zväčša s jedným významom (pozitívny význam: *juchú, jupí, hurá*; negatívny: *fuj, pch, au, och, ach*). Rozdielom medzi citovými a zvukomalebnými citoslovcami ľudí je teda miera šandardizácie a ustálenosti tvarov (napr. citoslovce *chacha* môže byť citovým aj zvukomalebným, no mnohé zvukomalebné citoslovce smiechu sa nedajú fonologicky zaznamenať, a tak ani preniesť do písomnej formy jazyka).

Vôľové citoslovčia vyjadrujú jazykové prejavy vôle hovoriaceho vzhľadom na adresáta. V porovnaní s citovými citoslovcami sú lexikálne bohatšie a majú väčšiu komunikatívnu funkciu, pretože sú zamerané na adresáta a vyjadrujú rôzne rozkazy (imperatívne vôľové) (napr. *hybaj, marš, psst, heš, prf*), ale môžu byť aj tzv. upozorňovacie, ktoré vyjadrujú apely (*hej, haló, pozor*), pozdravy (*ahoj, čau, vitaj*), hrozby (napr. *no-no*) a nadávky (*tvojho anciáša, be'aha, ancikrist*)¹⁶⁸, prípadne slúžia na vyžadovanie pozornosti partnera alebo partnerov v komunikácii, tzv. kontaktné citoslovčia v 2. osobe sg. alebo pl. (*hej, počuj, pozri, vidíš, vieš, počkaj, ahojte*).

Zvukomalebné citoslovčia priamo odrážajú mimojazykovú skutočnosť – rôzne zvuky prostredia (zvieracie zvuky: *mé, bé, mú, haf-haf, hudry-hudry, kikirikí, čviri-čviri*; zvuky predmetov: *cingi-lingi, tú-tú, tramtadadá, cveng*; iné univerzálne zvuky: *brnk, bác, tresk, plesk, č'up*), ktoré sa prostredníctvom nich prenášajú do jazyka. Mnohé z onomatopoických citosloviec sa nedajú fonologicky v našom jazyku stvárniť, preto sú takéto zvuky často zastúpené univerzálnymi zvukomalebnými citoslovcami.

Z hľadiska pôvodu možno citoslovčia rozdeliť na **pôvodné** a **odvodené**. *Pôvodné (primárne) citoslovčia* sú slovotvorne nemotivované a ide o najstaršie citoslovčia (*ej, oj, fuj* a pod.). *Odvodené (sekundárne) citoslovčia* sú slovotvorne

¹⁶⁸ V mnohých nadávkach sa na zvýraznenie ich intenzity a adresnosti využívajú aj iné slovné druhy (napr. zámena: lucifer *akýsi*, otca *tvojho*; číslovky: pes *jeden*; predložky: *do* psej matere, *do boha/doboha*), no takéto slovné spojenia predstavujú jeden celok a celé slovné spojenie by sa malo hodnotiť ako jedno citoslovce.

motivované a tieto citoslovce vznikli z iných slovných druhov, v niektorých prípadoch aj kombináciou viacerých slovných druhov, niekedy aj ich zmeravením (*beda-prebeda, ježišmária, panebože, vitaj, hybaj, prepánajána, ježišikriste, prepánaboha, fantázia, bistú, bohuprisám*¹⁶⁹, *kristepane, pánečku* a pod.).

5.2. Pravopis citosloviec a ich využitie v praxi

1. Písanie citosloviec, zväčša zvukomalebných, ktoré predstavujú isté reduplikované zvuky alebo kalambúrové spojenia, sa v pravopise vyznačujú pomerne veľkou variantnosťou, no odporúčame písať ich so spojovníkom (napr. *tú-tú, cingi-lingi, ding-dong, tresky-plesky, haf-haf, chro-chro, čvirik-čvirik* a pod.);
2. Pravopisná špecifickosť citosloviec spočíva v tom, že v domácich slovách sa aj po tvrdých spoluhláskach píše mäkké *i* (napr. *cingi-lingi, ding-dong, kikiri-kí*), *y* sa po nich píše len výnimočne vplyvom analógie s plurálovými tvarmi substantív (napr. *tresky-plesky, hudry-hudry, čáry-máry*).
3. Keďže sa citoslovce vo vete gramaticky neviažu s nijakým vetným členom a sémanticky sú rovnako osobitnou časťou vety, vo vete sa od ostatnej vety oddeľujú čiarkou alebo čiarkami (napr. *Uf, to sme si vydýchli. Ahoj, ako sa máš. Ty sa mi budeš posmievať, ancikrist jeden.*).
4. V jazykovej praxi treba rozlišovať vôľové citoslovce *vitaj* s krátkym *-i-* v KM (*Vitaj u nás.; Vitajte doma.*) od imperatívu *vitaj* s dlhým *-í-* v KM, ktoré sa utvára zo slovesa *vítať* s akuzatívnou objektovou rekciovou (*Na letisku vítajte všetkých úspešných slovenských hokejistov.; Vitaj unaveného pocestného.*); keďže citoslovce *vitaj* plní v niektorých vetách zároveň aj funkciu prísudku, nevyčleňujeme ho v takýchto vetách čiarkou (porov. *Vitaj u nás., ale Vitaj, som rád, že si prišiel.*).

¹⁶⁹ Citoslovce *bistú* vzniklo zo slovného spojenia *bohu istú* (*uistiť Boha*) s podobným významom ako *bohuprisám* (porov. Krško, 1995, s. 20), ktoré môže plniť aj funkciu častice, zrejme rovnako s pôvodnou funkciou častice. V súčasnosti však slovo *bistú* už plní len funkciu citoslovca.

- a) plnovýznamové: **činnostné** – dynamické akčné (*písať*)
procesné – dynamické neakčné (*chudnúť*)
statické – relačné (*patriť*)
- b) neplnovýznamové: **fázové** (*zачаť*)
limitné (*ísť, mať*)
modálne (*môcť, musieť, smieť, mať, chcieť, dať, dať sa*)
sponové (*byť*)
kategoriálne (*byť na ošoh, dať radu, robiť analýzu*)

4. určenie valenčnej a intenčnej štruktúry:

I. VT subjektovo-objektové	I. ITa	Ag-D-Pt	<i>robiť</i>
	I. ITb	Proc-D-Pt	<i>mrziť</i>
	I. ITc	Stat-D-Pt	<i>patriť</i>
II. VT subjektovo-bezobjektové	II. IT	Ag-DPt	<i>smiať sa</i>
	III. IT	AgPt-D	<i>bežať</i>
	IV. IT	Ag/Proc-D	<i>baníčiť</i> (<i>byť baníkom</i>)
	V. IT	Proc-D	<i>starnúť</i> (D <i>prebieha</i>)
	VI. IT	Proc/Stat-D	<i>belieť sa</i> (D <i>neprebíha</i>)
III. VT bezsubjektovo-objektové	VII. IT	D-Proc/Stat	<i>smädiť</i>
IV. VT bezsubjektovo-bezobjektové	VIII. IT	D	<i>blýskať sa</i>

5. **predmetové** (*darovať niečo*) – **bezpredmetové sloveso** (*kráčať*), **pri predmetovom: prechodné/transitívne** (má predmet v bezpredložkovom akuzatíve: *písať úlohu*) – **neprechodné/intransitívne** (má predmet v predložkovom akuzatíve alebo v ostatných pádoch, okrem nominatívu: *venovať sa záľubám, rozprávať o niekom*)
6. určenie podľa **zvratnosti** (uviesť funkciu zvratného komponentu *sa, si*) – **nezvratnosti**
7. **určenie gramatických kategórií: osoba, číslo, čas, spôsob** (ozn., podmieň., rozkaz. – *robí, robil by, rob*), **vid** (nedokonavé – dokonavé), **slovesný rod** (aktívum: *Tieto podniky vyrábajú chladničky.*, pasívum – opisné: *Sú tu vyrábané aj chladničky.*, zvratné: *Vyrábajú sa tu aj chladničky.*), **osobný – neosobný tvar slovesa** (*spalo sa nám dobre* – neosobný tvar osobného slovesa)
8. zaradenie slovesa do **časovacieho vzoru** (podľa 1. os. sg. prít. č., 3. os. pl. prít. času, neurčitku a príchastia)¹⁷¹

¹⁷¹ Podobne ako pri substantívach aj tu platí, že študent nemusí určiť presný vzor, ale stačí, ak zaň uvedie náhradu v podobe slova, ktoré sa časuje rovnako ako analyzované slovo.

9. určenie vetnočlenskej pozície vo vete: **prísudok** (*dieťa plače*), **gramatický funktor** (*prestal plakať*), **prívlastok** (*plačúce dieťa, túžba odísť*), **podmet** (*plakať bolo zakázané*), **predmet** (*prikázal mi odísť*), **príslovkové určenie** (*odišla nakúpiť*), **doplnok** (*prišiel spievajúc*), **prístavok** (*Naša túžba, navštíviť Rím, sa nám splnila.*).

1. *Vypíšte riadok so slovesami, v ktorom sú všetky slovesá činnostné.*

priať, volať, vädnúť	nakloniť, belieť sa, trúbiť
odpovedať, tvoriť, pichnúť	platiť, zomrieť, napiecť

2. *Napište čo najpresnejšie, o aké slovesné tvary ide.*

volajúceho; pasených; odchádzajúc;
predavšia; monitorovaním

3. *Vyberte riadok so slovesami, v ktorom sú všetky slovesá rovnakého vidu. K týmto vybraným slovesám utvorte vidové náprotivky.*

pôsobil, kupovali, zapíšeš	volali, kupujú, spájaš
spíme, vyvolali, pripraví	privítal, ukradol, krúžkovali

4. *Utvorte zo slovesa zapredať tvary 3. osoby pl. minulého času kondicionálu, činné prídavné meno (SR), 1. osobu sg. predminulého času a slovesné podstatné meno.*

5. *Utvorte zo sloves imperatívne tvary 2. osoby sg.*

ukryť, zašiť, odopnúť, zastrieť, umyť, dopiť, rúhať sa

6. *K uvedeným slovesám priradte ich časovacie vzory.*

skórovať, prosíkať, tešiť sa, spyšnieť, mlčať, najesť sa, minúť, vrtieť, počuť, padnúť, predísť, mlieť, vziať, brechať, piecť, orať

7. *Určte, ktoré z nasledujúcich dvojíc sloves sú a ktoré nie sú čisto vidovými párm.*

učiť sa – vyučiť sa, červivieť – sčervivieť, hlasovať – prehlasovať, robiť – urobiť, kúpiť – kupovať, hynúť – uhynúť, písať – podpísať, páliť – podpáliť, citovať – zacitovať, trieť – natrieť, skočiť – skákať, podpísať – podpisovať, uhnúť – uhýnať, lepiť – rozlepiť

8. *Zmeňte aktívne vety na pasívne (v prípade potreby ich aj preštylizujte).*

Trávnik hospodár zavlažoval celú noc. Cestujúci si kúpili lístky do kupé vo vozni historického vlaku. Dost' ste osolili tú polievku? Lesníci v tomto roku

vysadili tisíce mladých stromčekov. Knihu som predsa položila hneď vedľa tej tvojej. Ústavný zákon schválila dvojtretinová väčšina zúčastnených poslancov. Silná búrka strhla z rodinných domov niekoľko striech a polámala stovky stromov. Rozhlas vysielala naživo až od piatej ráno. Do kina chodievajú často v pároch. Jedlo v našom hoteli podávame formou bufetových stolov. Nebezpečného medveďa veterinári uspali a previezli ho do najbližšej zoo. Kandidáta na vstup do politickej strany prijali až po niekoľkých rokoch. Veď už sme o tom niekoľkokrát hovorili na našich posledných pracovných stretnutiach! Či mi veríte, alebo nie, minulý rok ma prijali za riadneho člena poľovníckeho združenia. V Tatrách záchranári odporúčajú chodiť na túry aspoň vo dvojici.

9. *Analyzujte slovesá vo vetách.*

Vždy a všade nosil so sebou svoj veľký kufor. Jej rodičia pracujú v rovnakej firme, no prednedávnom prestali do práce cestovať spolu. Odtiaľ sa veru budeme rýchlo vracat' domov, pretože sa tam každému iskrí za päťami.

6.2. Predložky (Prepozície)

Schéma analýzy predložiek

PREDLOŽKY (prepozície) – slová na úrovni morfémy na vyjadrenie vzťahu, a to spolu s GRM substantíva.

- vymedziť rozsah lexémy a tvaru** – pozor na zložené druhotné predložky (*v rámci, pod vplyvom, vo veci, z hľadiska, vzhľadom na, v porovnaní s, v protiklade k, v mene, v súvislosti s, v dôsledku, v priebehu...*). Ako predložky sa pôvodné substantíva nedajú rozvíjať (**vo veľkom rámci*), vzťažné zámená stoja za predložkami (**v ktorých rámci*), tieto predložky sú neohybné a nemenné (**v rámčeku nich*), osobné zámená typu *on* majú po nich osobitné tvary s ň- (**v rámci ich, jej, jeho*, správne teda *v rámci nich, nej, neho*).
- morfematicky rozčleniť** zložené predložky ako podvojné (*po-pri*) a potrojné (*s-po-za*) podľa počtu KM (1 – 3).
- zaradiť predložku z hľadiska:**
 - tvorenia: **prvotné** (*v, u, s*) – **druhotné** (*kvôli, vo veci*)
 - formy: **jednoduché** (*v*) – **zložené** (*sponad*)
 - väzby: s ktorým pádom v danom kontexte sa spája
 - zvukovej formy: **slabičné** (*na, vo*) – **neslabičné** (*s, z, v*), resp. **nevokalizované** (*s, z, v, pod, bez*) – **vokalizované** (*so, zo, vo, podo, bezo mňa*)

4. **gramatické kategórie, skloňovací vzor a syntaktická funkcia** sa neurčujú, keďže predložky sú neohybné a syntytagmatické.

1. ***Vyhľadajte v texte predložky.***

Začínajúc 1. septembrom vstúpi do platnosti nový školský zákon. Vzhľadom na jeho predchádzajúcu bezúhonnosť sa mu zvyšok trestu od tohto dňa odpúšťa. Ja mám na to na rozdiel od teba väčší nárok. Prebehol mu poza chrbát a čakal ho pred dvermi. Ona už sa preň naplakala dosýta. Zajtrašný večer bude o boji ja kontra ona. Bol najvyšší spomedzi všetkých. Analýzu populárnych piesní sme postavili v protiklade k ľudovkám. Odhliadnuc od jej komplikovanej povahy sa mi na tú úlohu javí ako vhodná. Ak nevyjde ani druhý pokus, skúsime to cestou väčšieho nátlaku.

2. ***Preformulujte predložkové slovné spojenia na vedľajšie vety s využitím spojky alebo spájacieho výrazu.***

Pri dobrom zdraví prekonáme všetky prekážky. Všetky tieto opatrenia robíme len pre lepší život budúcich generácií. Napriek neúspešnému referendu si Gréci vybrali eurozónu. Zatúlal sa až na koniec lesa. Priznala sa mu k nevere. Bol k nej arogantný, neberúc do úvahy jej ťažký život. Vždy po vstupe na ihrisko sa mu roztriasli kolená. Nesústredene chodila medzi regálmi, premýšľajúc nad premárnenou šancou. Pre chorobu neprišiel do práce. Po návrate domov sa smelo pustil do vykupovania pozemkov.

3. ***Vo vetách posúďte predložky z hľadiska jazykovej normy:***

Zájsť pre lieky do lekárne. Je to na smiech. Byť závislý na čokoláde. Vzhľadom na zvýšený počet ochorení treba deti očkovať. Záleží na tom, či ste postupovali správne. Je presne za päť minút osem hodín. Behom dvoch rokov sa z neho stala ruina. Puk sa náhle ocitol mimo hraciu plochu. Vďaka nezamestnanosti sa situácia ešte zhoršila. Bol po každej stránke lepší. Rokovať o Američanmi dohodnutom prímerí. Mimo teba tam nikto nebol. Koncom týždňa ideme do Gavorov. Snehové prehánky sa budú vyskytovať už aj na Spiši, na Zemplíne a v Liptove.

4. ***Doplňajte predložky podľa gramatických tvarov a naopak.***

Suseda sa na nás pozerala plotu. Na hokeji som sa posadil nad striedačk.... Rýchlo kľučkoval pomedzi strom.... Lietadlo letelo náš dom. Na hokeji som sedel nad striedačk.... Aj nelichotivému výsledku sme odohrali dobrý zápas. tieto výnimky, toto pravidlo vždy platí. Spev chlapcov sa v tichu niesol dedinou.

5. Z viet vypíšte sekundárne predložky.

Tento autobus ide smerom na Žilinu. Všetci utekali rýchlo hore na pôjd. Snažili sa prejsť krížom cez cestu, ale zostali stáť trochu bokom. Tentoraz sa vydal skutočne dobrý smerom. Knihu vytlačia začiatkom septembra, no do rúk ju dostaneme až koncom semestra. Akreditáciu škola nedostala vplyvom vyššej moci, no prostredníctvom usilovnej práce sa z dna zasa odrazila nahor. Ja na rozdiel od teba nemám čisté svedomie, pretože som sa na to nariadenie vykašľal. Šofér bol isto ešte niekoľko hodín po zrážke pod vplyvom alkoholu.

6. Vyhľadajte a analyzujte predložky v texte:

Šiel som na jej miesto. Šiel som tam miesto nej. Zaplatiť zájazd formou poukážky. Bolo to koncom roka. Stanovili to na koniec roka. Prišli všetci nevynímajúc Janka. Pracoval v oblasti priemyslu. V dôsledku choroby sa jej forma zhoršila. Kramerová verzus Kramer. Jedlo á la Mária. Politici kontra ekonómia. V porovnaní s tebou je on silnejší. Na rozdiel od nich si priemerní žiaci vyžadujú viac pozornosti. Poukázal na rozdiel medzi žiakmi. Začínajúc nový rok, rozhodli sme sa veľa vecí radikálne zmeniť. Nehovoril za seba, ale v mene vlády.

6.3. Spojky (Konjunkcie)

Schéma analýzy spojok

SPOJKY (konjunkcie) – slová – morfémy vyjadrujú vzťahy medzi vetami alebo vetnými členmi samostatne.

1. **vymedziť rozsah lexémy a tvaru** – pozor na viacslovné typy (*len čo, nielen – ale aj, ba dokonca*)
2. **morfematické delenie** – iba naznačiť, ak ide o zloženú spojku (*keďže, ibaže*)
3. **zaradiť spojky medzi:**
 - a) **prvotné** (*a, aby*) – **druhotné** (*d'alej*)
 - b) **jednočlenné** (*keď, ak, aby, aj, ba*) – **viacčlenné** (*aj – aj, a predsa, a tak, nielen – ale aj, čím– tým*)
 - c) **prirad'ovacie** (základná spojka *a*; zlučovacie, stupňovacie, odporovacie, vylučovacie, dôsledkové, prípustkové) – **podrad'ovacie** (základná spojka *že*; prísudkové, predmetové, podmetové, príslovkové, prívlastkové, doplnkové)
 - d) **členské/vetné**
Spájacie výrazy (*taký, že, ktorý*) **majú funkciu spojok. Pozor** – pri zámenách so spájacou funkciou (relatívach) treba uviesť aj vetnočlenskú platnosť.

4. gramatické kategórie, skloňovací vzor a syntaktická funkcia pri spojkách sa neurčujú.

1. Určte, aké spojky sa v texte nachádzajú z hľadiska základnej klasifikácie spojok.

Snažila sa s ním stretávať čo najčastejšie, aby sa mu dostala pod kožu a mohla si s ním zametať, ako sa jej zachce. Mesačnú prácu stihli dokončiť už za týždeň, tak či tak sa k nim však ľudia báli chodiť. Sám má doma kopu problémov, ale vyskakovať bude jedna radosť. V práci sa už dlhú dobu šepkalo, že sa bude prepúšťať, no my sme sa lukratívnych pracovných zmlúv vzdať určite nechceli. Udržať si postavu pre ňu nebol nikdy problém, však sa denne namáhala na posilňovacích strojoch vo fitnesscentre. Otec mu už vraj nepožičia ani euro, čoby hneď skončil na ulici. Bud' sa konečne spamätáte, alebo to poženiem až na súd, a to na ten najvyšší, ústavný. Stará mať už zaspávali nad plápolajúcim kozubom, a tak sme sa po chvíľke ticha poberali domov aj my, hoci sa nám veľmi nechcelo.

2. Komplexne analyzujte spojky a spojkové výrazy vo vetách:

Naučiť sa tieto pravidlá a riešiť jednotlivé situácie nie je ťažké, avšak treba ich správne a rýchlo uplatniť v praxi. Odišiel, že sa mu cnelo. Hneď, ako sme vošli, zistili sme, že týchto ľudí sme už niekde stretli. Matka si ho zastávala, a ešte nám ho aj zapierala. Zem začala ožívať, veď sa blížila jar. Čo všetko sa mi môže stať, ak nezačnem poriadne jesť? Ak vlani v novembri padal sneh, tohto roku bolo teplo. Čím je starší, tým menej vládze. Zopál ruky s takou silou, až mu zaprašťalo v kostiach. Svojimi referátmi nás potešili tak zahraniční, ako aj domáci účastníci konferencie. Počká naňho, že sa raz vráti. Nevedel, čo si má o tom myslieť. Pracovať sa mu nechce, a peniaze by chcel.

3. Preštylizujte vety tak, aby ste vo vetách nahradili predložkové spojenie parataktickou či hypotaktickou spojkou.

Pozrite sa na vývoj každodenných potrieb Slovákov v poslednom desaťročí. Slovenská pošta uvažuje o vstupe na európsky trh. Emisný škandál nemeckej automobilky Volkswagen viedol k rozhodnutiu Francúzska zrealizovať náhodné testy na autách od rôznych firiem. Kvôli nesprávnemu súdnemu verdiktu sa na slobodu v poslednom mesiaci dostalo z väzby na slobodu veľa obžalovaných. V cyklistickom zákulisí sa v súvislosti s ďalšou etapou v poslednom čase hovorí o vzrastajúcom nebezpečenstve mokrých a zľadovatených tratí. Slovenský hokejista zakončil úspešný zápas premenením posledného samostatného nájazdu na gól. Slovenská tenistka šesťkrát neudržala svoje podanie, od stavu 1 : 2 v druhom sete už neuhrala ani gem.

4. *Do viet doplňte správnu interpunkciu.*

Vysoká škola zostala bez študentov pretože už nemá akreditovaný žiadny bakalársky ani magisterský program usiluje sa však o odloženie platného rozhodnutia aspoň o rok. Tirolský McDonald je pod nadvládou rumunských ekonomických imigrantov no má jeden z najväčších obrátov v Rakúsku čo mu zabezpečuje finančnú stabilitu aj na ďalšie roky. Včera nám všetkým oznámili že preplácať sa budú len nadčasy na ktoré možno z pracovnej zmluvy uplatniť nárok a čoskoro sa zavedú aj povinné sobotňajšie zmeny. Aj taký však býva život že sa hneď stane krivda hneď nepravosť ba ešte ťa v tej chvíli ani nikto nechce vypočúť. Či je pre milióny ľudí ktorí prišli do Ameriky s nádejou na lepší život Socha slobody symbolom otvorenosti alebo slobody a demokracie v každom prípade ide o jeden z výsostných znakov New Yorku a USA. Vodič ktorý pred dvoma rokmi narazil autom do ľudí na známej pláži pri pobreží Čierneho mora kde zabil Talianku na svadobnej ceste a zranil niekoľkých chodcov bol v piatok odsúdený na 42 rokov väzenia.

6.4. Častice (Partikuly)

Schéma analýzy častíc

ČASTICE (partikuly) – slová – morfémy na vyjadrenie vzťahu autora k výpovedi.

1. **vymedziť rozsah lexémy a tvaru** – vzhľadom na viacslovné častice (*už aj, asi sotva*)
2. **zaradiť častice podľa klasifikačných kritérií:**
 - a) **uvádzacie:**
 - pripájacie (*a, nuž*)
 - pobádacie (*nech, kiež*)
 - b) **vytyčovacie:**
 - vysvetľovacie (*respektíve*)
 - zdôrazňovacie (*iba, až*)
 - hodnotiace (*hej, asi nie, možno, áno*)
 - c) **jednočlenné/viacčlenné**
 - d) **primárne** (nemožno ich morfematicky členiť)/**sekundárne**
3. **hodnotiace častice tvoria jednočlenné vety** (*Dobre. Možno.*)

1. *Vo vete nájdite a klasifikujte častice.*

Nože sa usmej! Dnes je príjemné počasie, však? Že sa nehanbíš! Niet tam ešte nikoho. Akoby aj, lavičky sú stále mokré. A neprezradiš to? Ale prezra-

dím. Bezpečne ho pozná. Vari si ešte hladný? Dom je bezpečne chránený. Hádam sa neurazila? Čerta ti niekto pomôže. Joj, či je to krásne. Starká prichystala do šesťdesiat kraslíc. Teraz ťa už vôbec nepustím von! S ním nie je fakticky žiadna reč. Apropo, ako budete prázdninovať? Hádam jej vek, no bezúspešne.

2. Rozlišujte medzi časticami a inými slovnými druhmi.

Dobre si si to zapamätal. Žiaľ, takto ti isto neviem pomôcť. Obaja si už dávno na radnici povedali svoje áno. Nepriniesol to, respektíve na to zabudol. A to si sa ho na to musel pýtať vraj aj ty? Ved' ona rada prišla, aj pomohla. Povedali nám, že sa môžeme naisto stretnúť okolo štvrtej. Nemôže to, prirodzene, tak byť, nie. Azda sa ja mám oňho donekonečna starať? Či sa nám len dobre vodí. Všetci akurát dorazili. Toto dievča bude naozaj tá mladá herečka. Prosím, to hádam nemyslíte vážne? Že sa to stalo ráno, teda v mojej prítomnosti.

3. Do textu vkladajte častice a považujte, ktoré z nich môžu byť vo vete synonymné.

Vrahom nebol jeho zamestnanec. (*prírodzene, skutočne, asi, vraj, isto, fakt*)
Musíš sa rozhodnúť ty. (*najmä, iba, určite, naisto, predovšetkým, aspoň*)
..... by som mohol myslieť na niečo iné. (*ved', kiež, bárs by, nech, keby, žeby*)

4. Rozhodnite, akú funkciu plnia častice vo vetách.

Skutočne to nebol lacný tovar. Dá sa s nimi isto aj nesúhlasiť. Aj takto sa na to niekedy môže nazeráť. Sneh bol, samozrejme, rozfúkaný všade navôkol. Aby si sa ty už pobral domov. Oni si akiste zmýlili stanicu. Či sa takto máme spolu priateľiť?! Kiež by sa už nikdy nevrátila. Neozval sa ten ani rodičom. Nie, len sa opováž o tom niekomu čosi povedať! Vyslov čo len slovíčko.

6.5. Citoslovčia (Interjekcie)

Schéma analýzy citoslovciac

CITOSLOVCIA (interjekcie) – slová – vety vyjadrujúce prejavy citu, vôle, zvuky prostredia.

- 1. vymedzenie rozsahu je nepodstatné** – citoslovčia sú amorfné jednotky, prípadná analytickosť viacslovných citoslovciac (*do paroma, do čerta*) je len prapropisnou záležitosťou.
- 2. to isté platí pre morfematičký rozbor**

3. zaradiť podľa:

– formy:

a) prvotné (*bír, ach*)

b) druhotné (zo sloviac: *vitaj, hybaj*, zo substantív: *pánečku*)

– obsahu:

a) vlastné: citové (kladné – *ej*, záporné – *fuj*)

vôľové (na upútanie pozornosti: *hej, ahoj, čau*, rozkazovacie: *marš!, čelom vzad!*)

b) zvukomalebné (onomatopoe): *mée, bžž, tresk, chmat*

4. Citoslovčia tvoria jednočlenné vety (*Chacha! Vitaj! Pst!*).

Osobitne hodnotíme tzv. slovesné citoslovčia vo funkcii prísudku (*Ona tresk mu po hlave.*) a citoslovčia vo funkcii podmetu (*Hlasné jeeeej sa ozvalo štadiónom.*) a predmetu (*Už ti nepoviem ani hm.*).

1. Vyhľadajte a klasifikujte vo vetách citoslovčia. Jednotlivo určte, či ide z hl'adiska pôvodu o primárne, alebo sekundárne citoslovce. Všímajte si aj ich vetnočlenskú funkciu.

Háj, husičky, háj. Ahoj, Peter, vitaj u nás. Hurá, začínajú sa nám prázdniny. Chír, ozývalo sa z nory. Na, ber, keď ti dávam. Zrazu sa zasa ozvalo to tlmené buch-buch. Psst, teraz už treba mlčať. Pomaly roztváral dlane a vtom lúčna kobyľka frng späť do trávy. Doparoma, prac sa už doparoma! Ty máš ale krásne kopačky, fiha! Ach jaj, to bude zasa dlhá porada. Hej, zmizni odtiaľ preč! Na jeho otázku odpovedala len hm. Vrzg a bum, nahnevane tresol kúpeľňovými dverami. Kone do kopca ledva vládali, no furman ich len tresk-plesk po chrbtoch.

2. Doplňte do textu najvhodnejšie citoslovčia alebo slová od citoslovciac odvodené a nezabudnite aj na interpunkciu.

Tu niekde ma to veľmi bolí Kameň sa dva razy odrazil od hladiny a do vody. potešil sa tomu Peter. Idete, potvory akési On však vstane, chytí palicu a ho po hlave. zahrnelo im nad hlavami. veď je to naša Micka! nebudete ma vodiť za nos, lebo to veľmi, veľmi oľutujete! Janka, tak si predsa len prišla?

3. Doplňte písmená a interpunkciu.

F_ha to sa ti podarilo. Tresk_plesk_nedarí sa nám to veru urobiť. A on h_baj kade ľahšie. Vianočný zvonček sa predsa len nieisto rozoznel c_ng_l_ng_. Nam_jpravdu stalo sa to presne tak. Veď počkaj b_sťubohu ty sa spamätáš! F_dl_f_dl_sláčiky už zarezávajú do strún husličiek. Jup_zajtra sa predsa

len ide na výlet. K_k_r_k_ ozval sa kohút spod kurína. Kúzelník sa obrátil do obecnstva čár_már_ začalo sa kúzliť. Ch_ch_ch_ smejú sa náhodní okolo-idúci, držiak sa za bruchá.

6.6. Komplexná analýza slovných druhov vo vete

Urobte komplexný morfológický rozbor všetkých slov vo vete.

1. Malý braček sa hodil k stene, Ľudka si zaborila hlávku do vankúša, ja som sediačky hľadela na príchodziu pomedzi prsty rúk, za ktorými som sa skrývala.
2. Do boja s neodbytným hmyzom sa takmer tretíkrát pustili technici z lesných závodov, no bezúspešne.
3. Ej, nikdy nezabudneš na ten prvý pohľad prenikavých čiernych očí.

7. NÁČRTY RIEŠENÍ CVIČENÍ A ROZBOROV

Slovesá (Verbá)

1. *odpovedať, tvoriť, pichnúť*
2. *volajúceho – činné prídavné príslovce prítomné (MR); pasiených – trpné prídavné príslovce; odchádzajúc – prechodník; predavšia – činné prídavné príslovce minulé (ŽR); monitorovaním – slovesné podstatné meno;*
3. *všetky nedokonané slovesá: volali, kupujú, spájaš*
vidové náprotivky: volať/zavolať, kupovať/kúpiť, spájať/spojiť
4. *boli by zapredali, zapredavšie, bol som zapredal, zapredanie*
5. *ukry, zaši, odopni, zastri, umy, dopi, rúhaj sa*
6. *skórovať – pracovať, prosíkať – chytať, tešiť sa – robiť, spyšnieť – rozumieť, mlčať – kričať, najesť sa – nepravidelné slovesom (odvodené zo slovesa jesť), minúť – hynúť, vrtieť – vidieť, počuť – žuť, padnúť – chudnúť, predísť – nepravidelné sloveso (odvodené zo slovesa ísť), mlieť – trieť, vziať – žať, brechať (aj tvar breše) – chytať (česať), piecť – niesť, orať – brat'*
7. *čisto vidové páry: červivieť – sčervivieť, robiť – urobiť, kúpiť – kupovať, hynúť – uhynúť, citovať – zacitovať, skočiť – skákať, podpísať – podpisovať, uhnúť – uhýnať*
významovo modifikované: učiť sa – vyučiť sa, hlasovať – prehlasovať, písať – podpísať, páliť – podpáliť, trieť – natrieť, lepiť – rozlepiť
8. *Trávnik sa zavlažoval celú noc./Trávnik bol celú noc zavlažovaný hospodárom.; Lístky sa kúpili do kupé vo vozni historického vlaku./Lístky boli kúpené do kupé vo vozni historického vlaku.; Tá polievka sa osolila dosť?/Tá polievka bola dosť osolená?*
9. *nos^{KM}-iTM-l^{FM}-o^{CM}-o^{GRM}: sloveso, plnovýznamové, činnostné, analytický tvar, určitý slovesný tvar, predmetové – prechodné (bezpredložkový akuzatív), ne-*

zvrtné, osobné sloveso, GK: 3. osoba, sg., minulý čas, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 1. VT/1. IT; vzor robiť, jednoduchý slovesný prísudok **prac^{KM}-u^{DM}-j^{IFM}-úTM-s^{GRM}**: *sloveso, plnovýznamové, činnostné, syntetický tvar; určitý slovesný tvar, nepredmetové, nezvrtné, osobné sloveso, GK: 3. osoba, pl., prítom, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 2. VT/2. IT; vzor pracovať, jednoduchý slovesný prísudok* **pre^{DM}-st^{KM}-aTM-t^{IFM}-i^{CM}-s^{GRM} cest^{KM}-ov^{DM}-aTM-t^{IFM}**: *sloveso, prestali: neplnovýznamové – fázové, analytický tvar (gram. tvar je v minulom čase)/cestovať: plnovýznamové – činnostné, syntetický tvar; určitý slovesný tvar; nepredmetové, nezvrtné, osobné sloveso, GK: 3. osoba, pl., minulý čas, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 2. VT/3. IT; vzor: prestať – brať/chudnúť, cestovať – pracovať, zložený slovesný prísudok* **budeme^{GRM} sa^{DM} vrac^{KM}-aTM-t^{IFM}**: *sloveso, plnovýznamové, činnostné, analytický tvar; určitý slovesný tvar (no sloveso vracat' sa je neurčitý slovesný tvar), nepredmetové, zvrtné, osobné sloveso, GK: 1. osoba, pl., futúrum, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 2. VT/3. IT; vzor chytať, jednoduchý slovesný prísudok* **iskr^{KM}-tTM-s^{GRM} sa^{DM}**: *sloveso, plnovýznamové, procesné, analytický tvar¹⁷², určitý slovesný tvar; predmetové – neprechodné, zvrtné, neosobné sloveso, GK: 3. osoba, sg., prítom, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 3. VT/7. IT; vzor robiť, jednoduchý slovesný prísudok*

Poznámky:

1. Neplnovýznamové slovesá rozlíšime od plnovýznamových tak, že preveríme ich autosyntagmatickosť, resp. synsyntagmatickosť. Neplnovýznamové slovesá sú synsyntagmatické, nemajú vlastnú intenciu a sloveso v infinitíve pri nich nemožno nahradiť vetou (napr. plnovýznamové *nechať*: *Nechajte ma porozmýšľať*. → *Nechajte ma, aby som porozmýšľala*.; neplnovýznamové *dať*: *Dajte mi porozmýšľať*. → *Dajte mi, aby *som porozmýšľala*.); porov. Sokolová, 1993, s. 83 – 84.
2. V niektorých prípadoch použitie určitej spojky ovplyvňuje aj slovesný vid. Vidno to pri spojke **či** v determinatívnych súvetiach, pretože si vyžaduje dokonavé sloveso v hlavnej vete (porov. napr. správne [dokonavé sloveso]: *Nemožno s istotou potvrdiť, či názov vznikol až z maďarského apelatívneho východiska*., ale nesprávne [nedokonavé sloveso]: **Nemožno s istotou tvrdiť, či názov vznikol až z maďarského apelatívneho východiska*.)

¹⁷² Vzhľadom na nerozloženie gramatického významu – do dvoch častí sa rozkladá iba lexikálny význam – by sme pripustili aj syntetický tvar (pozri komentáre pri morfológickej analýze zvrtných sloves v teoretickej časti).

Predložky (Prepozície)

1. *začínajúc; do; vzhľadom na; od; na; na rozdiel od; poza; pred; pre (-ň je skrátený tvar zámena zastupujúceho neživotnú substanciu); o; kontra; spomedzi; v protiklade k; odhliadnuc od; na; cestou*
2. *Keď budeme mať dobré zdravie, prekonáme všetky prekážky. Všetky tieto opatrenia robíme preto, aby mali lepší život budúce generácie. Hoci bolo referendum neúspešné, Gréci si vybrali eurozónu...*
3. *po lieky, od čokolády, o päť minút...*
4. *spoza plotu, nad striedačku, pomedzi stromy, ponad náš dom, nad striedačkou, napriek, nehľadiac na, hore dedinou*
5. *smerom na, križom cez, začiatkom, koncom semestra, vplyvom, prostredníctvom, na rozdiel od*
6. **na**: syntetický tvar, prvotná, jednoduchá, spája sa s A, slabičná, nevokalizovaná, predložka miesta
miesto: syntetický tvar, druhotná, jednoduchá, spája sa s G, slabičná, nevokalizovaná

Poznámky:

1. Predložka *á la* je citátovým výrazom s predložkovým významom „podľa, na spôsob“ a často sa využíva najmä v gastronómii v názvoch niektorých jedál, prípadne býva súčasťou označenia typu reštaurácií (napr. *reštaurácia á la carte* [voľný výber jedál podľa jedálneho lístka, protiklad k denným menu jedlám], *Kurča á la bažant*, *Rezy á la Florida* a pod.).
2. Pri niektorých predložkách (napr. *nad, pod, za, na, medzi, v*) treba rozlišovať smerový alebo miestny význam, ktoré sú priamo späté s pádom. Akuzatív vyjadruje smerovanie, dynamiku (napr. *umiestniť na niečo, medzi niečo, nad niečo, pod niečo, za niečo*; *odchádzať v dial'*) a lokál s inštrumentálom vyjadrujú miestny (lokálny, statický) význam (napr. *stáť L: na niečom, v niečom; I: nad niečím, pod niečím, za niečím, medzi niečím*); porov. Oravec, 1968, s. 12. Podobne sa dynamickosť alebo statickosť rozlišujú napr. aj v nemčine (na miestny význam sa pýta otázkou *Wo? – Kde?* a je spätý s D; na smerovanie sa pýta otázkou *Wohin? – Kam?* a je spätý s A).
3. V niektorých textoch sa možno stretnúť so zastarávajúcou predložkou *skrz*, *skrze*, ktorá vyjadruje „penikanie z jednej strany na druhú, cez niečo; pro-

stredníctvo alebo prostredníka, pomocou niekoho/niečoho; pôvodcu alebo príčinu, pre niekoho/niečo“. Jej slovotvorný motivát možno vidieť v častici *naskrz, naskrze* s významom „úplne, celkom“. V niektorých nárečiach sú do-ložené predložkové tvary *skrzeva, skrzevá*, ktoré sa viažu s genitívom a vyjad-rujú „príčinu, pôvodcu, kvôli niekomu/niečomu“; porov. Oravec, 1968, s. 132 – 133; KSSJ.

4. Väčšina predložiek sa viaže na nepriame pády, no sú predložky, ktoré sa viažu aj s priamym pádom – nominatívom (napr. *kontra, á la, verzus*).

Spojky (Konjunkcie)

1. *aby* (podrad'ovacia, vetná, uvádza VV účelové), *a* (prirad'ovacia, zlučovacia, vetná), *ako* (spájací prostriedok podrad'ovací, uvádza VV príslovkového určenia, funkcia príslovkového určenia spôsobu, vetná); *tak či tak* (nepravá para-taktická spojka prípustková, vetná); *ale* (prirad'ovacia, odporovacia, vetná)...
2. ***a***: syntetický tvar, prvotná, jednočlenná, prirad'ovacia, zlučovacia, vetná
avšak: syntetický tvar, druhotná, jednočlenná, prirad'ovacia, odporovacia, vetná
že: syntetický tvar, prvotná, jednočlenná, podrad'ovacia (vyjadruje príčinu a nahrádza spojku lebo)
hned' ako: analytický tvar, druhotná, dvojčlenná, podrad'ovacia (vyjadruje bezprostrednú časovú následnosť), vetná...
3. *Pozrite sa, ako sa vyvíjali každodenné potreby Slovákov v poslednom desaťro-čí. Slovenská pošta uvažuje, že vstúpi na európsky trh. Emisný škandál nemeckej automobilky Volkswagen viedol k rozhodnutiu Francúzska, že zrealizuje náhodné testy na autách od rôznych firiem. V poslednom mesiaci sa dostalo z väzby na slobodu veľa obžalovaných, čo spôsobili nesprávne súdne verdik-ty...*
4. *Vysoká škola zostala bez študentov, pretože už nemá akreditovaný žiadny ba-kalársky ani magisterský program, usiluje sa však o odloženie platného roz-hodnutia aspoň o rok. Tirolský McDonald je pod nadvládou rumunských eko-nomických imigrantov, no má jeden z najväčších obrátov v Rakúsku, čo mu zabezpečuje finančnú stabilitu aj na ďalšie roky. Včera nám všetkým oznámili, že preplácať sa budú len nadčasy, na ktoré možno z pracovnej zmluvy uplatniť nárok, a čoskoro sa zavedú aj povinné sobotňajšie zmeny. Aj taký však býva život, že sa hned' stane krivda, hned' nepravosť, ba ešte ťa v tej chvíli ani nikto*

nechce vypočúť. Či je pre milióny ľudí, ktorí prišli do Ameriky s nádejou na lepší život, Socha slobody symbolom otvorenosti(,)173 alebo slobody a demokracie, v každom prípade ide o jeden z výsostných znakov New Yorku a USA. Vodič, ktorý pred dvoma rokmi narazil autom do ľudí na známej pláži pri pobreží Čierneho mora, kde zabil Talianku na svadobnej ceste a zranil niekoľkých chodcov, bol v piatok odsúdený na 42 rokov väzenia.

Poznámky:

1. Prirad'ovacia spojka *a* a podrad'ovacia spojka *že*, ktoré majú najvšeobecnejší význam, sú v koordinatívnych, resp. determinatívnych syntagmách najfrekventovanejšími spojkami (spojka *a* je v hovorených textoch 9-krát a v písaných textoch SNK. 10-krát viac frekventovaná ako všetky ostatné zlučovacie spojky dovedna; Kesselová a kol., 2013, s. 17; o frekventovanosti ostatných zlučovacích spojok v jednotlivých štýloch pozri tamže) a oproti špecifickejšim spojkám (napr. *ale, ba, hoci, aby*) majú najvšeobecnejší význam, preto sa nimi môžu nahrádzať iné parataktické, resp. hypotaktické spojky (napr. spojka *a*: *matka a dcéra* [zlučovanie], *Blýskalo sa, a nepršalo*. [odporovanie], *Odovzdal si to včera, a či predvčerom?* [vylučovanie], *Vrátiš mi to, a to už teraz*. [stupňovanie], *Vie už čítať, a do školy ešte nechodí*. [prípustka]; spojka *že*: *Dobre vedel, že ho hľadajú*. [VV predmetová], *On bol taký, že sa ho báli*. [VV prísudková], *Mal svokru, že mu ju závideli*. [VV prívlastková], *Prišla z cudziny, že si oddýchne*. [VV príslovková účelu]).
2. Parataktické a hypotaktické súvetie rozlíšime zmenou zámerovej modality. Vedľajšia veta nemá samostatnú zámerovú modalitu, pretože významovo závisí od hlavnej vety. Ak zmeníme oznamovaciu vetu na opytovaciu a zmení sa zámerová modalita iba jednej vety v súvetí, ide o hypotaktické súvetie a modálne nezmenená veta je hypotaktická (napr. *Povedz mi, či prídeš*. → *Povieš mi (?)*, *či prídeš*.; otázka sa viaže na prvú, nadradenú vetu). Ak sa zmení modálnosť v oboch vetách, ide o parataktické súvetie (napr. *Príď k nám alebo sa po to zastav až potom u nej*. → *Prídeš k nám (?) alebo sa po to zastavíš potom u nej(?)*; otázka sa viaže na obe, rovnocenné vety); porov. Jacko, 1974, s. 208.
3. Podľa J. Kesselovej a kol. (2013, s. 202 – 203) je v komunikácii 2- až 3-ročných detí komunikačne najfrekventovanejšou spojkou *ale*, čo isto súvisí s formuláciou nesúhlasu, odmietnutia, ohradenia sa, protestu, zákazu alebo neochoťného súhlasu s podmienkou.

¹⁷³ Keďže ide o spojku *alebo* – *či* v spojení a nie v súvetí, čiarka sa pred *alebo* nemusí písať. Ak by sme však za spojkou *alebo* predpokladali elipsu opakovanej slovesno-mennej konštrukcie (*je symbolom*), čiarka by sa za *alebo* písať mala.

Častice (Partikuly)

1. **nože**: uvádzacia – pobádacia, jednoslovná, primárna
však: vytyčovacia – hodnotiacia, jednoslovná, primárna
že: uvádzacia – pripájacia, jednoslovná, sekundárna
ešte: vytyčovacia – zdôrazňovacia, jednoslovná, primárna...
2. *dobre* – príslovka, *žiaľ* – častica, *isto* – častica, *už* – častica, *áno* – podstatné meno...

Poznámka:

Na rozlíšenie častice a príslovky v mnohých prípadoch poslúži opytovacie zámeno *ako*, ktorým sa môžeme na príslovku spýtať a tak ju od častice odlíšime (napr. *Sed' pokojne.* (ako?; *pojojne*), ale *Pokojne sed'.* (na časticu sa nedá spýtať zámenom *ako*).

3. *skutočne* (vytyčovacia hodnotiacia), *isto* (vytyčovacia zdôrazňovacia), *aj* (vytyčovacia zdôrazňovacia)...

Citoslovčia (Interjekcie)

1. **háj**: prvotné, vlastné, vôľové
ahoj: prvotné, vlastné, vôľové
vítaj: druhotné, vlastné, vôľové
hurá: prvotné, vlastné, citové
chříí: prvotné, zvukomalebne...
2. *Tu niekde ma to veľmi bolí, au. Kameň sa dva razy odrazil od hladiny a čľup do vody. Hurá, potešil sa tomu Peter...*
3. *Fíha, to sa ti podarilo. Tresky-plesky, nedarí sa nám to veru urobiť. A on hybaj kade ľahšie. Vianočný zvonček sa predsa len neisto rozoznel, cingí-lingí. Namojpravdu, stalo sa to presne tak. Ved' počkaj, bisťubohu, ty sa spamätáš! Fidli, fidli, sláčiky už zarezávajú do strún husličiek. Jupí, zajtra sa predsa len ide na výlet. Kikirikí, ozval sa kohút spod kurína. Kúzelník sa obrátil do obecnstva, čáry-máry, začalo sa kúzliť. Chi-chi-chi, smejú sa náhodní okoloídúci, držiac sa za bruchá.*

KOMPLEXNÁ ANALÝZA SLOVNÝCH DRUHOV VO VETE

1. Malý^{adjektívum} braček^{substantívum} sa^{DM/zvratné zámeno} hodil^{verbum} k^{prepozícia} stene^{substantívum},
 Ľudka^{substantívum} si^{DM/zvratné zámeno (svoju)} zaborila^{verbum} hlávku^{substantívum} do^{prepozícia} van-
 kúša^{substantívum}, ja^{zámeno} som^{sediačky} adverbium hl'adela^{verbum} na^{prepozícia} príchodziu^{sub-}
 stantívum pomedzi^{prepozícia} prsty^{substantívum} rúk^{substantívum}, za^{prepozícia} ktorými^{spájací výraz/vzťazné}
 zámeno som sa^{DM/zvratné zámeno} skrývala^{verbum}.

Mal^{KM-ý^{GRM}} brač^{KM-ek^{DM-š^{GRM}}} sa^{DM/zvratné zámeno (sKM-aGRM)} hod<sup>KM-i^{TM-1^{FM-š^{CM-š^{GRM}}}}
 k sten^{KM-e^{GRM}}, Ľud^{KM-k^{DM-a^{GRM}}} si^{DM/zvratné zámeno (sKM-iGRM)} za^{MM-bor^{KM-i^{TM-1^{FM-}}}}
 -a^{CM-š^{GRM}} hláv^{KM-k^{DM-u^{GRM}}} do vankúš^{KM-a^{GRM}}, ja^{KM} som^{GRM} sed^{KM-iač^{DM-k^{DM-}}}
 -y^{DM} hl'ad^{KM-e^{TM-1^{FM-a^{CM}}}} na pri^{DM-}chodz^{KM-iu^{GRM}} po^{KM-}medzi^{KM} prst^{KM-y^{GRM}}
 rúk^{KM-š^{GRM}}, za ktor^{KM-ými^{GRM}} som^{GRM} sa^{DM/zvratné zámeno (sKM-aGRM)} s^{DM-}krý^{KM-v^{MM-}}
 -a^{TM-1^{FM-a^{CM}}}.</sup>

malý: prídavné meno, syntetický tvar, vlastnostné, akostné, kvalitatívnohodnotiace, GK: MR, sg., N; vzor pekný; zhodný prívlastok

braček: podstatné meno, syntetický tvar, bezpredložkové, apelatívum, konkrétne, počítateľné, osobné, GK: MR, životné, sg., N; vzor chlap/syn; podmet

hodil (sa)¹⁷⁴: sloveso, určitý tvar, analytický tvar, plnovýznamové, činnostné, zvrtné, nepredmetové, GK: 3. osoba, sg., minulý čas, oznamovací spôsob, dokonavý vid, aktívum, 2. VT/2. IT; vzor robiť; prísudok

k: predložka, prvotná, jednoduchá, spája sa s D, neslabičná, nevokalizovaná, predložka miesta

(k) **stene:** podstatné meno, syntetický tvar, predložkové, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné; GK: ŽR, sg., D; vzor žena; príslovkové určenie miesta

Ľudka: podstatné meno, syntetický tvar, bezpredložkové, proprium, konkrétne, počítateľné, osobné, GK: ŽR, sg., N; vzor žena; podmet

zaborila (si): sloveso, určitý tvar, analytický slovesný tvar, plnovýznamové činnostné, zvrtné, predmetové – tranzitívne, GK: 3. osoba, sg., minulý čas, oznamovací spôsob, dokonavý vid, aktívum, 1. VT/1. IT; vzor robiť; prísudok

hlávku: podstatné meno, syntetický tvar, bezpredložkové, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné, GK: ŽR, sg., A; vzor žena/otázka; predmet priamy

do: predložka, prvotná, jednoduchá, spája sa s G, slabičná, nevokalizovaná, predložka miesta

(do) **vankúša:** podstatné meno, predložkové, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné; GK: MR, neživotné, sg., G; vzor stroj; príslovkové určenie miesta

¹⁷⁴ Ako súčasť sloviess uvádzame zvrtné komponenty iba v prípade ich hodnotenia ako DM (*hodil sa, zaborila si, skrývala som sa*).

ja: zámeno, syntetický tvar, substantívne, osobné, základné, ohybné, rodové, GK: ŽR, sg., N; osobitné skloňovanie; podmet

hľadela som: sloveso, určitý tvar, analytický tvar, plnovýznamové, činnosné, nezvratné, predmetové, intransitívne, GK: 1. osoba, sg., minulý čas, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 1. VT/I. IT; vzor vidieť; prísudok

sediačky: príslovka, syntetický tvar, okolnostná, príslovka spôsobu, nestupňuje sa; príslovkové určenie spôsobu

na: predložka, syntetický tvar, prvotná, jednoduchá, spája sa s A, slabičná, nevokalizovaná, predložka miesta

(na) **prichodziu:** substantívum (substantivizované adjektívum), syntetický tvar, predložkové, apelatívum, konkrétne, počítateľné, osobné, GK: ŽR, sg., A; vzor ulica; nepriamy predmet

pomedzi: predložka, syntetický tvar, druhotná, spája sa s A, slabičná, nevokalizovaná, predložka miesta

prsty: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné, GK: MR, neživotné, sg., A; vzor dub (ak rešpektujeme dvojtvar v I pl.: -mi/-ami, do úvahy prichádza aj vzor vietor); príslovkové určenie spôsobu

rúk: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné, GK: ŽR, pl., G; vzor žena; nezhodný prívlastok

za: predložka, syntetický tvar, prvotná, jednoduchá, spája sa s I, slabičná, nevokalizovaná, predložka miesta

(za) **ktorými:** zámeno, syntetický tvar, vzťažné s funkciou spojky, ohybné, adjektívne, rodové, GK: MR, pl., I

skrývala som (sa): sloveso, určitý tvar, analytický tvar, činnosné, zvrtné, nepredmetové, GK: 1. osoba, sg., minulý čas, oznamovací spôsob, nedokonavý vid, aktívum, 2. VT/3. IT; vzor chytať; prísudok

2. Do predložka, prvotná, syntetická **boja** substantívum, abstraktum, počítať., apelat. **z** predložka, prvotná, syntetická **neodbytným** adjektívum, vlastnostné/akostno-vzťahové **hmyzom** substantívum, konkrétne, nepočít., apelat. **sa** takmer-častica vytyčovacia **tretíkrát** číslovka, násobná **pustili** verbum, analytické, určité **technici** substantívum, konkrétne, počítať., apelat. **z** predložka, prvotná, syntetická **lesných** adjektívum, vlastnostné/vzťahové **závodov** substantívum, apelat., počítať., konkrétne, **no** spojka, priraďovacia/odporovacia **bezúspešne** príslovka, vlastnostná.

Do bo^{KM}:j^{IFM}-a^{GRM} s ne^{DM}-od^{DM}-byl^{KM}-n^{DM}-ým^{GRM} hmyz^{KM}-om^{GRM} sa^{DM} takmer tr^{KM}-eť^{DM}-i^{GRM}-krát^{DM} (sufixoid) pust^{KM}-iTM-l^{FM}-i^{CM}-e^{GRM} techn^{KM}-ic^{DM}-i^{GRM} z les^{KM}-n^{DM}-ých^{GRM} [zá]vod^{KM}-ov^{GRM}, no bez^{DM}-ú^{DM}-spe[š]^{KM}-n^{DM}-e^{GRM}.

do: predložka, syntetický tvar, prvotná, jednoduchá, spája sa s G, slabičná, nevokalizovaná, predložka miesta

boja: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, abstraktné/nepравé, počítateľné, vecné, GK: MR, neživotné, sg., G; vzor stroj; nepriamy predmet

s: predložka, syntetický tvar, prvotná, jednoduchá, spája sa s I, neslabičná, nevoikalizovaná, predložka zlučovacia

neodbytným: adjektívum, syntetický tvar, vlastnostné/akostno-vzťahové, GK: MR, sg., I; vzor: pekný; zhodný prívlastok

(s) **hmyzom**: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, konkrétne, nepočítateľné/hromadné, vecné, GK: MR, neživotné, sg., I; vzor dub; nezhodný prívlastok

takmer: častica, vytyčovacia zdôrazňovacia, jednoslovná, primárna

treťkrát: číslovka, syntetický tvar, nenumerická, násobná, adverbiálna, určitá, nesklonná, prisl. urč. miery

pustili sa: verbum, určitý tvar, analytický tvar, plnovýznamové/činnosťné, GK: 3. osoba, pl., min. čas, oznam. spôsob, dokonavý vid, aktívum, 2. VT/3. IT, zvrätané, nepredmetové; vzor: robiť; prísudok

technici: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, konkrétne, počítateľné, osobné, GK: MR, životné, pl., N; vzor chlap; podmet

z: predložka, syntetický tvar, prvotná, jednoduchá, spája sa s G, neslabičná, nevoikalizovaná, predložka miesta

lesných: prídavné meno, syntetický tvar, vlastnostné, vzťahové, čisto vzťahové, GK: MR, pl., G; vzor pekný; zhodný prívlastok

závodov: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné, GK: MR, neživotné, pl., G; vzor dub; nezhodný prívlastok

no: spojka, jednoduchá, prvotná, jednočlenná, priradovacia, odporovacia, vetná

bezúspešne: príslovka, syntetický tvar, vlastnostná, príslovka účinku, nestupňuje sa; príslovkové určenie účinku

3. **Ej**^{citoslovce citové}, **nikdy**^{vymedzovacie popieracie zámeno} **nezabudneš**^{procesné sloveso} **na**^{prvotná predložka}
ten^{ukazovacie zámeno} **prvý**^{radová číslovka} **pohľad**^{abstraktné podstatné meno} **prenikavých**^{akostno-vzťahové}
prídavné meno **čiernych**^{akostné prídavné meno} **očí**^{konkrétne podstatné meno}.

Ej, ni^{DM}-kdy^{KM} ne^{MM}-[za]bud^{KM}-n^{MM}-eTM-š^{GRM} na [en]^{KM}-s^{GRM} prv^{KM}-ý^{GRM}
po^{DM}-hľad^{KM}-s^{GRM} pre^{DM}-nik^{KM}-aTM-v^{DM}-ých^{GRM} čiern^{KM}-ych^{GRM} oč^{KM}-í^{GRM}.

ej: citoslovce, prvotné, vlastné, citové

nikdy: zámeno, syntetický tvar, príslovkové, vymedzovacie-popieracie, nesklonné; príslovkové určenie času

nezabudneš: verbum, syntetický tvar, určitý tvar, plnovýznamové/procesné, GK: 2. os., sg., prítomný čas (keďže ide o dokonavé sloveso, má dejový príznak

futúra), oznamovací sp., dokonavý, aktívum, nezvratné, prechodné, 1. VT/1. IT, vzor: chudnúť; prísudok

na: prepozícia, primárna, syntetická, slabičná, nevokalizovaná, s A,

ten: zámeno, syntetický tvar, substantívne, ukazovacie, sklonné, GK: MR, sg., A; vzor: ten; zhodný prívlastok

prvý: číslovka, syntetický tvar, nenumerická, radová, adjektívna, určitá, sklonná, GK: MR, sg., A; vzor: pekný, zhodný prívlastok

pohľad: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, abstraktné/nepravé, počítateľné, neosobné, GK: MR, neživotné, sg., A; vzor dub/zápas; predmet priamy

prenikavých: adjektívum, syntetický tvar, akostno-vzťahové, dá sa stupňovať, GK: SR, pl., G; vzor: pekný; zhodný prívlastok

čiernych: adjektívum, syntetický tvar, čisto akostné/čisto kvalitatívne, nestupňuje sa v základnom význame, GK: SR, pl., G; vzor: pekný (krásny); zhodný prívlastok

oči: podstatné meno, syntetický tvar, apelatívum, konkrétne, počítateľné, vecné, GK: SR, pl., G; vzor mesto; nezhodný prívlastok

NA VETÁCH SI PRECVIČTE KOMPLEXNÚ MORFOLOGICKÚ ANALÝZU

Urobte komplexný morfológický rozbor slov vo vetách.

1. Najkrajšia dievka prešla dvorom na druhú stranu rúbaniska k môjmu koňovi a rýchlo mu podstrčila vedro s vodou.
2. Mrazivý jas sa už pomaly drobil vo vysychajúcom ihličí a potom padal medzi ryšavé kmene starších borovic.
3. Dlhو som veru ležal na prični, keď som zistil, ako ma vzdialené šumenie zne-nazdajky uspávalo.
4. Jeho žena sa dozvedela, že dievča prišlo domov okolo dvanástej hodiny a pri babkinom dome bolo počuť akýsi hurhaj.
5. Jergušov brat Rudko nahnevane pozeral na hrnce na sporáku a strapaté vlasy mu viseli do zvráskaveného čela.
6. Mladší brat v slamenom klobúku sa bezmyšlienkovito pozeral na stolík, kde predtým určite nechal ležať svoju novú knihu.
7. Mozog sa mi zmietał vo víre akýchysi temných myšlienok, keď som raz stretol tých ôsmich neznámych mládencov.
8. V Spišskej Novej Vsi totiž žije desať ľudí, ktorých nezvyčajne bohatá snežná nádielka úplne odrezala od sveta.
9. Všetci ľudia v našich končinách boli obyčajne spoločensky založené bytosti, ktorých zvyky sa vykryštalizovali samy a kráčajú v šľapajach ich predkov.
10. V afrických národných parkoch stáli robotníci strážia najčastejšie zátoky, kde krokodílie samice zvyknú klásť vajcia

LITERATÚRA

- AVRAMOVOVÁ, M.: Vidím, že sa nevidíme (K problematike domácich obojvidových slovies). In: *Slovo-Tvorba-Dynamicnosť*. Bratislava : Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied – Veda, vydavateľstvo SAV, 2009. s. 331 – 336. ISBN 978-80-224-1107-3
- BAJZÍKOVÁ, E. – ORAVEC, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk - syntax*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. 272 s.
- BELÁKOVÁ, M.: *Slovenský jazyk v primárnom vzdelávaní 1*. [online]. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 89 s. ISBN 978-80-8082-613-0
- BERNOLÁK, Anton: *Gramatické dielo Antona Bernoláka*. Ed. J. Pavelek. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964. 554 s.
- BETÁKOVÁ, V. – RÝZKOVÁ, A.: *Všestranný jazykový rozbor*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. 336 s.
- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: *Východiská morfémovej analýzy. Morfematická slovtvorba*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985. 134 s.
- BUJALKA, A. – DUBNÍČEK, J.: *Slovenský jazyk II. Morfológia*. Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 1998. 165 s. ISBN 80-223-1291-6
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1974. 240 s.
- DAROVEC, M.: *Morfologická analýza textu*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2004. 98 s. ISBN 80-89034-76-4
- DAROVEC, M. – PALKOVIČ, K.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia. Seminárne cvičenia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1985. 88 s.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1962. 264 s.
- DOLNÍK, J.: O novej slovenskej morfológii. In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. s. 32 – 37. ISBN 80-224-9732-1
- DOLNÍK, J.: *Lexikológia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007. 236 s. ISBN 978-80-223-2308-6
- DOLNÍK, J.: Synchronná dynamika morfológie. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, 2010. s. 66 – 96. ISBN 978-80-224-1159-2
- DVONČ, L.: *Dynamika slovenskej morfológie*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1984. 124 s.
- Encyklopédia jazykovedy*. Red. J. Mistrík. Bratislava: Obzor, 1993. 515 s. ISBN80-215-0250-9
- FINDRA, J.: *Štylistika slovenčiny*. Martin : Osveta, 2004. 232 s. ISBN 80-8063-142-5
- FURDÍK, J.: *Slovenská slovtvorba*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Náuka, 2004. 200 s. ISBN80-89038-28-X
- FURDÍK, J.: O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. In: *Život so slovtvorbou a lexicológiou* (Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin). Eds.: M. Ološtiak, L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice : Vydavateľstvo LG, 2005. s. 229 – 239. ISBN 80-969447-5-4
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A.: *Česká mluvnice*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 560 s.

- HLADKÝ, J. – MACULÁK, J. – RENDÁR, Ľ. – VESELSKÁ, E.: *Pravopisno-gramatická príručka s cvičebnicou*. Žilina – Trnava : DUGAPRINT, 2008. 177 s. ISBN 978-80-970001-9-6
- HORÁK, G.: *Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993. 173 s. ISBN 80-224-0346-6
- HORECKÝ, J.: *Morfematická štruktúra slovenčiny*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964. 196 s.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1989. 436 s. ISBN 80-224-0047-5
- IVANOVÁ, M.: *Valencia statických slovies*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2006. 273 s. ISBN 80-8068-529-0
- IVANOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M.: Niekoľko poznámok o statuse a vymedzení kategoriálnych verb. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds.: K. Buzássyová, B. Chocholová, N. Janočková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2012. s. 159 – 170. ISBN 978-80-224-1268-1
- IVANOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M.: *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 248 s. ISBN 978-80-555-0957-0
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V.: *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 534 s. ISBN 978-80-555-1148-1
- IVANOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V.: Nominačné aspekty slovných druhov. Verbá. In: *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015. s. 485 – 629. ISBN 978-80-555-1406-2
- JACKO, J.: *Slovenská morfológia v škole*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974. 236 s.
- JANOČKOVÁ, N.: Prednášky a cvičenia zo súčasného spisovného slovenského jazyka – morfológie. Rukopis. 2009.
- JANOČKOVÁ, N.: Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa (na príklade slovesných podstatných mien). In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 111 – 142. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/ff/Ivanova1/index.html>
- JANOČKOVÁ, N.: Diferenciátory predikátu. Imperfektíva tantum a perfektíva tantum. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2010. s. 154 – 156. ISBN 978-80-224-1159-2
- JANOČKOVÁ, N.: Frekventatíva v gramatike a slovníku. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds.: K. Buzássyová, B. Chocholová, N. Janočková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2012. s. 171 – 183. ISBN 978-80-224-1268-1
- JANOČKOVÁ, N.: *Sloveso a zmysly – slovtvorba a vidotvorba*. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave – Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2014. 248 s. ISBN 978-80-224-1383-1
- JAROŠOVÁ, A.: Umývať sa: predmetová syntagma alebo zvrtné sloveso? In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. s. 204 – 208. ISBN 80-224-0732-1
- JAROŠOVÁ, A.: Problém významu predložky kvôli na pozadí lingvistickej reflexie a jazykového materiálu. In: *Slovenská reč*, 2010, roč. 75, č. 3, s. 159 – 169
- Jazykovedné štúdie IV. Spisovný jazyk*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959. 238 s.
- KAČALA, J.: *Syntaktický systém jazyka*. Pezínok : Formát, 1998. 144 s.

- KAČALA, J.: Frazologické jednotky s jednočlenným gramatickým jadrom v slovenčine (Neosobné slovesá a neosobné varianty osobných slovies vo vetnom základe frazeologických jednotiek). In: *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 2, s. 165 – 171.
- KESSELOVÁ, J.: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2010. s. 326 – 386. ISBN 978-80-224-1159-2
- KESSELOVÁ, J. a kol.: *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine. Synchronia – diachronia – ontogenéza*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013. 312 s. ISBN 978-80-224-1303-9
- KOŘÍNEK, J. M.: *Od indoeurópskeho prajazyka k praslovančine*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948. 125 s.
- KRAJČOVIČ, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 344 s.
- KRÁL, Ā.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984. 632 s.
- KRÁL, Ā.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. 629 s. ISBN 80-08-00305-7
- KRÁLIK, Ľ.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Tretie (doplnené a prepracované vydanie). Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava : Veda, 1997. 948 s.
- KRŠKO, J.: O slovách hoci, najmä, biš'ťu. In: *Jazyk a jeho minulosť*, 1995, s. 20.
- KYSELOVÁ, M. – IVANOVÁ, M.: *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 248 s. ISBN 978-80-555-0957-0
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vydanie. Praha : NLN, s. r. o., 2010. 868 s. ISBN 978-80-7422-048-7
- MISTRÍK, J.: *Retrográdný slovník slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1976. 736 s.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. 582 s. ISBN 80-08-02529-8
- MISTRÍK, J.: *Gramatika slovenčiny*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. 182 s. ISBN 80-10-00000-0
- Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. 896 s.
- MOŠKO, G.: *Príručka vetného rozboru*. Prešov : Náuka, 2006. 222 s. ISBN 80-89038-39-5
- NAVRÁTIL, L.: *Neohybné slovné druhy a citoslovčia*. Nitra : ENIGMA Publishing s. r. o., 2009. 110 s. ISBN 80-85471-83-3
- NEMCOVÁ, E.: *Sémantická analýza verb dicendi*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990. 133 s. ISBN 80-224-0171-4
- NIŽNÍKOVÁ, J.: *Valenčný slovník slovenských slovies*. 2. zv. (na korpusovom základe). Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2006. 166 s. ISBN 80-8068-540-1
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M.: *Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 251 s. ISBN 978-80-555-0938-9
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M.: Teoreticko-metodologické aspekty. In: *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015. s. 87 – 138. ISBN 978-80-555-1406-2
- ONDREJOVIČ, S.: *Medzi slovesom a vetou: Problémy slovesnej konverzie*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989. 123 s. ISBN 80-224-0059-9

- ONDRUS, P.: *Morfológia spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1964. 204 s.
- ONDRUŠ, Š.: *Úvod do slavistiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956. 216 s.
- ORAVEC, J.: *Väzba slovies v slovenčine*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967. 392 s.
- ORAVEC, J.: Voľné datívy vyjadrené zvratným zámenom si. In: *Slovenská reč*, 1975, roč. 40, č. 5, s. 275 – 283.
- ORAVEC, J.: Zvrtné zámeno vo funkcii objektu. In: *Jazykovedné štúdie XIII. Ružičkov zborník*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977. s. 217 – 224.
- ORAVEC, J.: *Slovenské predložky v praxi*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968. 230 s.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984. 232 s.
- PANEVOVÁ, J.: Problémy se slovanským reflexivem. In: *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 153 – 163.
- PAULINY, E.: *Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická (Die Struktur des slowakischen Verbums)*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1943. 112 s.
- PAULINY, E.: *Slovenské časovanie*. Bratislava : Štátné nakladateľstvo v Bratislave, 1949. 60 s.
- PAULINY, E.: Vývin opisného pasíva v slovenčine. In: *Jazykovedné štúdie XIII. Ružičkov zborník*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977. s. 225 – 230.
- PAULINY, E.: *Krátka gramatika slovenská*. 5. vyd. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1997. 216 s. ISBN 80-88878-19-5
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: *Slovenská gramatika*. 2. vyd. Martin : Osveta, 1955. 503 s.
- PAVLOVIČ, J.: *Prednášky zo štylistiky slovenčiny*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2011. 190 s. ISBN 978-80-8082-494-5
- PECIAR, Š.: O morfológickom členení slovesných tvarov. K diskusii o triedení slovenských slovies. In: *Jazykovedný časopis*, 1954, roč. VIII, č. 4, s. 248 – 266.
- PETR, J.: *Základy slavistiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 144 s.
- Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice*. Red. V. Šaur. Praha : Ottovo nakladatelství, 2005. 456 s. ISBN 80-7360-288-1
- Pravidlá slovenského pravopisu*. 1. vyd. Vedúci autorského kolektívu J. Kačala. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1991. 536 s. ISBN 80-224-0080-7
- Pravidlá slovenského pravopisu*. Tretie, upravené a doplnené vydanie. Vedúci autorského kolektívu S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000. 592 s. ISBN 80-224-0655-4
- Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax*. Zost. I. Ripka, M. Imrichová, J. Skladaná. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2008. 673 s. ISBN 80-969159-1-6
- RUŽIČKA, J.: Bezpodmetový zvrtný tvar. In: *Slovenská reč*, 1960, roč. 23, č. 1, s. 3 – 25.
- RÝZKOVÁ, A.: Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia I, II. Rukopis prednášok, 2003 – 04. *Slovník súčasného slovenského jazyka* (A – G; Red. K. Buzássyová – A. Jarošová; 2006; 1134 s.; ISBN 80-224-0932-4), (H – L; Red.: J. Bosák, A. Jarošová, K. Buzássyová; 2011; 1087 s.; ISBN 978-80-224-1172-1), (M – N; Red. A. Jarošová; 2015; 1104 s.; ISBN 978-80-224-1485 2). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- SMIEŠKOVÁ, E.: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 271 s. ISBN80-08-00009-0
- SOKOLOVÁ, M.: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993. 112 s. ISBN 80-224-0343-1

- SOKOLOVÁ, M.: *Kapitolky zo slovenskej morfológie (Učebné texty)*. Prešov : Slovacontact, 1995. 179 s. ISBN 80-901417-7-3
- SOKOLOVÁ, M.: Vymedzenie konjugačných tried, vzorov, podvzorov a ich variantov v slovenčine. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds.: K. Buzássyová, B. Chocholová, N. Janočková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, 2012. s. 149 – 158. ISBN 978-80-224-1268-1
- SOKOLOVÁ, M.: Verifikácia smeru vidotvorby pri deadjektívnych verbách. In: *Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz, význam, funkcia*. Ed. M. Ološtiak, L. Sisák. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. s. 131 – 146. ISBN 978-80-555-0902-0
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: *Morfematický slovník slovenčiny*. 1. vyd. Prešov : Náuka, 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIK, M. – IVANOVÁ, M. a kol.: *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. Prešov: Filologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005. 584 s. ISBN 80-8068-319-0
- SOKOLOVÁ, M. – MUSILOVÁ, K. – SLANČOVÁ, D.: *Slovenčina a čeština. Synchronne porovnanie s cvičeniami*. Bratislava : Metodické centrum Studia Academica Slovaca vo Vydavateľstve Univerzity Komenského, 2007. 180 s. ISBN 978-80-223-2358-1
- SOKOLOVÁ, M. – BÓNOVÁ, I.: Tvorenie imperatívu v slovenčine a lexikografická prax. In: *Slovenská reč*, 2008, roč. 73, č. 5, s. 271 – 280
- SOKOLOVÁ, M. – ŽIGO, P.: *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2014. 320 s. ISBN 978-80-224-1374-9
- STANISLAV, J.: *Dejiny slovenského jazyka II. Tvaroslovie*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. 744 s.
- Synonymický slovník slovenčiny*. Ed. M. Pisárčiková. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1995. 998 s. ISBN 80-224-0427-6
- ŠIMKOVÁ, M.: Častice v slovenčine a češtine. Systémová a korpusovolingvistická analýza. Ru-kopis. 2015.
- ŠTÚR, Ľudovít: *Náuka reči slovenskej I*. Eds. L. Ďurovič, S. Ondrejovič. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006. 216 s. ISBN 80-224-0916-2
- Učebnice slovenského jazyka pre základné školy, stredné školy a 8-ročné gymnáziá*. Autorské kolektívy: Caltíková, M. – Lauková, Z. – Polakovičová, A. – Štarková, Ľ. (2009, 2010); Krajčovičová, J. – Balážiková, K. (2001), Krajčovičová, J. – Caltíková, M. (2003, 2006, 2009), Krajčovičová, J. – Caltíková, M. – Žigová, L. (2006), Krajčovičová, J. – Kesselová, J. – Sedláková, M. – Hirschnerová, Z. (2009), Tibenská, E. – Frühaufová, E. – Kesselová, J. – Patráš, V. – Sabol, J. – Sedláková, M. (2001, 2003), Tibenská, E. – Patráš, V. – Sabol, J. – Sedláková, M. (2001)
- VOJTEKOVÁ, M.: Druhotné predložky v spisovnej slovenčine. In: *Vidy jazyka a jazykovedy* : na počesť Miloslavy Sokolovej. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011. s. 196 – 207. ISBN 978-80-555-0335-9
- ŽIGO, P.: *Kategória času v slovenskom jazyku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1997. 115 s. ISBN 80-223-1020-4

Internetové zdroje

- Inovovaný Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň ZŠ. Jazyk a komunikácia. Slovenský jazyk a literatúra. Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/inovovany_statny_vzdelavaci_program/zs/2_stupen/jazyk_a_%20komunikacia/sjl_nsv_2014.pdf [22. 7. 2015]*
- Inovovaný Štátny vzdelávací program pre gymnáziá so štvorročným a päťročným vzdelávacím programom. Jazyk a komunikácia. Slovenský jazyk a literatúra. Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/inovovany_statny_vzdelavaci_program/gymnazia/4_rocne/jazyk_a_%20komunikacia/slovensky_jazyk_a_literatura_g_4_5_r.pdf [22. 7. 2015]*
- Inovovaný Štátny vzdelávací program pre gymnáziá s osemročným vzdelávacím programom. Jazyk a komunikácia. Slovenský jazyk a literatúra. Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/inovovany_statny_vzdelavaci_program/gymnazia/8_rocne/jazyk_a_%20komunikacia/slovensky_jazyk_a_literatura_g_8_r.pdf [22. 7. 2015]*
- Slovenské slovníky* [online]. 2015. Dostupné na: <http://slovník.juls.savba.sk/>
- SOKOLOVÁ, M.: Verbálny aspekt v slovenčine – bilancia doterajšieho výskumu. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, 2009a. s. 6 – 21. ISBN 978-80-555-0052-2; Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/pdf_doc/1.pdf
- SOKOLOVÁ, M.: Sémantika slovesa a aspektové formy. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, 2009b. s. 22 – 37. ISBN 978-80-555-0052-2; Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/pdf_doc/2.pdf
- IVANOVÁ, M.: Subkategórie funkčno-sémantickej kategórie modálnosti: nutnosť (necesitatívnosť) a možnosť (posibilita). In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, 2009a. s. 171 – 193. ISBN 978-80-555-0052-2; Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/pdf_doc/9.pdf
- IVANOVÁ, M.: Subkategória funkčno-sémantickej kategórie modálnosti: schopnosť (abilita). In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, 2009b. s. 194 – 203. ISBN 978-80-555-0052-2; Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/pdf_doc/10.pdf
- Jazyková poradňa JÚLŠ SAV v Bratislave*. Dostupné na: <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/925/>
- PAVLOVIČ, J.: *Syntax slovenského jazyka I*. Elektronické skriptá. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012. ISBN 978-80-8082-525-6. Dostupné na: <http://pdf.truni.sk/e-ucebnice/pavlovic/syntax-1>
- PAVLOVIČ, J.: *Syntax slovenského jazyka II*. Elektronické skriptá. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012. ISBN 978-80-8082-526-3. Dostupné na: http://pdf.truni.sk/e-ucebnice/pavlovic/syntax-2#_Toc323712153
- Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň ZŠ (ISCED 2). Jazyk a komunikácia. Slovenský jazyk a literatúra. Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/iscsed2/vzdelavacie_oblasti/slovensky_jazyk_a_literatura_iscsed2.pdf [22. 7. 2015]*
- Slovenské slovníky online*. Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk>
- Štátny vzdelávací program pre gymnáziá (ISCED 3A). Jazyk a komunikácia. Slovenský jazyk a literatúra. Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/gymnazia/vzdelavacie_oblasti/slovensky_jazyk_a_literatura_iscsed3.pdf [22. 7. 2015]*
- VESELÝ, L.: Ke slovesnému vidu v češtine. In: *Naše řeč*, 2010, roč. 93, č. 3, s. 113 – 124. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8097> [24. 11. 2016]
- Vokabulár webový* [on-line]. Verze 0.4.2. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupné na: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> [22. 7. 2015]

Excerptčné zdroje

Slovenský národný korpus (databáza) [online]. Verzia: prim-6.1-public-all. 2014. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk> [22. 7. 2015]

Ukazujú, že obhajoba v NHL nie je len víziou. In: *Sme*, 10. december 2013, s. 22

Walesan môže byť najdrahší. In: *Sme*, 23. júl 2013, s. 19

Anaheim približne 6 týždňov bez Perryho. In: *Sme*, 7. marec 2008

Hossa zanesie Stanley cup do dielne v paneláku. In: *Sme*, 21. jún 2010

Na oslavy príde René Fasel aj Stanley Cup. In: *Sme*, 1. december 2004

Vo štvrtfinále v Cincinnati prehry Nadala, Djokoviča i Murraya. In: *Sme*, 21. august 2010

Davidenko kritizuje Murraya. In: *Sme*, 13. október 2007

Hossovi pohár nezovšednel. In: *Sme*, 12. august 2013, s. 21

Nitra je prvý raz vo finále extraligy. In: *Sme*, 3. apríl 2014, s. 19

Sme, Miklós: Išlo o útok teroristov, 21. 8. 2013, s. 24

Sme, Zemanov takmer puč, 10. júl 2013, s. 14

Sme, Smerom do čias demaršov, 26. jún 2013

Sme, Mamojka: Trnka aj Tichý by mali ostať vo funkciách, 20. júl 2013, s. 3

PaedDr. ANDREJ ZÁVODNÝ, PhD.

**PREDNÁŠKY A PRAKTIKÁ
Z MORFOLÓGIE
SLOVENSKEHO JAZYKA II**

Zodpovedný redaktor: PhDr. Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie: Jana Janíková
Obálka: Mgr. Marek Petržalka

Vydalo vydavateľstvo TYPUS UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied,
v roku 2016 ako 198. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

ISBN 978-80-568-0003-4